

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'DEKİ DUALARI BAĞLAMINDA
PEYGAMBERLERİN SIFATLARI**

FADİMANA BAYDAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. KAMİL GÜNEŞ**

KONYA - 2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fadimana BAYDAR		
	Numarası	228106011096		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kalam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ		
Tezin Adı	Kur'an-ı Kerim'deki Duaları Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fadimana BAYDAR

(İmza)

.....

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fadimana BAYDAR		
	Numarası	228106011096		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kelam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ		
Tezin Adı	Kur'an-ı Kerim'deki Duaları Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları			

Bu tez Kur'an-ı Kerim'deki Duaları Bağlamında Peygamberlerin Sıfatlarını araştırmaktadır. Çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'deki peygamber dualarını kelami bir konu olan peygamber sıfatları bağlamında değerlendirmeye gayret göstereceğiz.

Tezde, öncelikle Allah ile kul arasında doğrudan gerçekleşen, ibadetin özünü oluşturan dua kavramı ile peygamber, nebî, resul, kavramlarının anlamları nebî ve resul arasındaki farklılıklar üzerinde durulmuştur. Peygamber sıfatlarını oluşturan sıdk, emanet, , ismet, fetânet ve tebliğ kavramları incelenmeye çalışılmıştır. İkinci, bölümde ise Kur'an-ı Kerim'deki peygamberlerin duaları peygamber sıfatları bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tezin ana noktası peygamber sıfatlarını peygamber dualarındaki yansımalarına işaret etmeye çalışmaktır.

Sonuç olarak bu tez Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamber dualarını, peygamber sıfatları bağlamında sınıflandırmaya ve peygamber dualarını bu sıfatlar bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dua, Nebî, Resul, Peygamber, Sıdk, Emanet, İsmet, Fetânet, Tebliğ.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author' s	Name Surname	Fadimana BAYDAR		
	Student Number	228106011096		
	Department	Department of Basic Islamic Sciences / Department of Islamic Theology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ		
Title of the Thesis/Dissertation	Attributes of the Prophets in the Context of Their Prayers in the Holy Quran			

This thesis investigates the attributes of the prophets in the context of their prayers in the Holy Qur'an. In our study, we will endeavor to evaluate the prayers of the prophets in the Holy Qur'an in the context of the attributes of the prophets, which is a theological issue.

In the thesis, first of all, the concept of prayer, which is realized directly between Allah and the servant and constitutes the essence of worship, and the meanings of the concepts of prophet, nebî, resul, and the differences between nebî and resul are emphasized. The concepts of sincerity, trust, ismet, fetânet and communiqué, which constitute the attributes of prophets, were tried to be analyzed. In the second part, the prayers of the prophets in the Holy Qur'an were tried to be evaluated in the context of prophetic attributes. The main point of the thesis is to try to point out the reflections of the prophetic attributes in the prayers of the prophets.

As a result, this thesis aims to categorize the prayers of the prophets in the Qur'an in the context of prophetic attributes and to evaluate the prayers of the prophets in the context of these attributes.

Keywords: Prayer, Prophet, Messenger, Prophet, Siddiq, Trust, Trustworthiness, Ismat, Fetânet, Communiqué.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	ii
Özet	iii
Abstract	iv
İçindekiler	v
Kısaltmalar Listesi	vii
Ön Söz	viii
Giriş	1
Araştırmanın Konusu	4
Araştırmanın Amacı.....	5
Araştırmanın Yöntemi	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE OLARAK DUA VE PEYGAMBERLİK

1.1. Kavramsal Çerçeve	7
1.1.1. Duanın Sözlük Anlamı	8
1.1.2. Duanın Terim Anlamı	8
1.1.3. Kur'an-ı Kerim'de Dua, Dua Edenlerin Kimlikleri	9
1.1.4. Kur'an-ı Kerim'de Duası Zikredilen Peygamberler.....	12
1.2. Kavramsal Olarak Peygamberlik ve Peygamberlerin Sıfatları	12
1.2.1. Peygamber'in Terim ve Sözlük Anlamı	13
1.2.2. Nebî'nin Sözlük ve Terim Anlamı	14
1.2.3. Resul'un Sözlük ve Terim Anlamı	16
1.2.4. Nebî ve Resul Arasındaki Farklar	19
1.3. Peygamberlerin Sıfatları	25
1.3.1. Sıdk.....	27
1.3.2. Emanet.....	31
1.3.3. İsmet	34
1.3.4. Fetânet	42
1.3.5. Tebliğ.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'AN-I KERİM'DEKİ DUALARI BAĞLAMINDA PEYGAMBERLERİN SIFATLARI

2.1. Sıdk Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları	50
2.2. Emanet Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları	53
2.3. İsmet Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları.....	55
2.4. Fetânet Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları.....	68
2.5. Tebliğ Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları	75
Sonuç	90
Kaynaklar	93

KISALTMALAR LİSTESİ

akt.	: Aktarım
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: bin, ibn (Oğlu)
bkz.	: Bakınız.
c.c.	: Celle Celâlühû
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DÜSBED	: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
s.a.s.	: Sallalâhü aleyhi ve sellem
t.y.	: Tarihsiz
tah.	: Tahkik Eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.	: Vefat Tarihi
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı Yok

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Kur'an-ı Kerim, her yönüyle insan hayatına ışık tutan bir rehberdir. Bu rehberde en belirgin şahsiyetler, şüphesiz ki Allah'ın elçisi ve insanlara doğru yolu göstermekle görevlendirilen peygamberlerdir.

Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin hayatlarını, karşılaştıkları zorlukları anlatırken, aynı zamanda onların Allah'a olan derin bağlılıklarını ve yüksek ahlaki karakterlerinin de üzerinde durmaktadır. Onların hayatları ve Allah'a yönelttikleri dualar, Kur'an'da çeşitli ayetlerle bize sunulmuştur. Bu dualar, her bir peygamberin toplumlarıyla arasındaki mücadelesini, yaşadıkları içsel süreçleri, karşılaştıkları zorluklar karşısındaki duruşlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Çalışmamızda, ibadetin özünü oluşturan dua kavramıyla, kelami bir konu olan peygamber sıfatlarını ve peygamberlere ait duaları karşılıklı inceleyerek peygamber sıfatlarının Kur'an-ı Kerim'deki peygamber dualarına nasıl yansıdığını incelemeye çalıştık.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm dua kavramının sözlük ve terim anlamları; Kur'an-ı Kerim'de dua kavramı, dua edenlerin kimlikleri, Kur'an-ı Kerim'de duası zikredilen peygamberler, peygamber, nebî ve resul kavramlarının sözlük ve terim anlamları, nebî ve resul arasındaki farklar ile peygamber sıfatlarından oluşmaktadır. İkinci bölüm de ise peygamber sıfatları bağlamında Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamber duaları sınıflandırılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın tamamlanma sürecinde yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ'e şükranlarımı sunarım. Değerli görüşleriyle çalışmamıza katkı sunan Prof. Dr. Sefa Bardakçı ve Doç. Dr. M. Emin Günel'e teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın hazırlanmasında verdikleri destek için babacığımıza ve arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım. Tüm eğitim hayatım boyunca desteğini eksik etmeyen rahmetli anneciğimi hayırla yad ederim. Tezimin İslam düşüncesine dair araştırmalara katkı sağlamasını ümit ederim.

Fadimana BAYDAR

Konya, 2025

GİRİŞ

Yeryüzünü imar etme, ıslah etme ve yönetme¹ sıfatlarıyla insanı halife makamına getiren Allah Teâlâ, ruhlar aleminde insanoğlundan aldığı misakı² hatırlatmak için birçok peygamber göndermiştir.³ Bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'de her millet için bir uyarıcı (peygamber) gönderildiğine dair ayetler dikkat çekicidir.⁴ Tarih boyunca gelen bütün peygamberler toplumlarını Allah'ın birliği ve O'nun yüceliğini⁵ ifade eden tevhit inancına çağırılmışlardır.⁶

İslam'ın inanç esasları üç temel konu üzerine inşa edilmiştir. "Usûl-i selase" olarak da adlandırılan bu esaslar, Allah, peygamberler ve ahiret ile ilgili inançları kapsar. İslam inanç yapısının ana temelinden biri olarak nübüvvet, İslamî araştırmalar içinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, Allah'a ve ahirete iman konularının doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için gerekli bilginin tek kaynağı peygamberlerdir. Bu durum, peygamberlik müessesesinin önemini daha da artırır ve onu diğer iki inanç esasına imanın ön koşulu haline getirir.⁷

İnsan için aklın, konumu neyse tüm insanlık düşünüldüğünde nübüvvet de insanlık için benzer değerdedir. Bu ilişki doğrultusunda peygamberlik için, insanoğlunun ortak akli benzetmesi yapılabilir.⁸ Peygamberler, sadece vahiy getiren elçiler değil, aynı zamanda insanlık için örneklik teşkil eden, ahlaki ve manevi üstünlükleriyle örnek olan şahsiyetlerdir. Onların yaşamları, sözleri ve duaları, sadece kendi dönemlerinin insanlarına değil, tüm insanlığa yön veren birer rehber niteliğindedir.

¹ Bakara 2/30.

² A'râf 7/172-173.

³ Nisâ, 4/164.

⁴ Yunus 10/47; Nahl 10/36; Fâtır 35/24.

⁵ A'râf, 7/59,65,73,85; Hûd, 11/61,84.

⁶ Enbiyâ 21/25.

⁷ Muzaffer Barlak, "Nübüvvetin Temel Kavramları", *Sistemik Kelam*, (2024), 401.

⁸ Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Pınar yayınları, 2012), 8.

Peygamberlere iman, iman esaslarından biri⁹ olduğu gibi gönderilen tüm peygamberlerin her birine iman etmek de peygamberlere imanın bir parçasıdır.¹⁰ Bütün peygamberler aynı hakikati farklı ağızlardan duyurmak için gönderilmişlerdir.¹¹

Peygamberlerin hem Allah tarafından insanlara vahyin iletilmesi için gönderilen elçiler olması, hem de insanların Allah katındaki temsilcisi olmaları, ilahi ve insani boyutların kesiştiği bir durumu ifade eder. Bu ağır sorumluluğu¹² üstlenen bir kişinin, bu görevi yerine getirebilecek yeterlilikte bir donanıma sahip olması doğaldır.¹³ Aksi halde, sürekli tebliğ mücadelesi içinde olan peygamberlerin, insanlara ulaştırmaya çalıştıkları ilahi mesajın etkisiz kalma riski ortaya çıkabilir.

Kelam alimleri, peygamberlerde bulunması gereken vasıfları sıdk, emanet, ismet, fetânet, ve tebliğ olarak sıralamışlardır. Bunlardan sıdk ve emanet birbirinin olmazsa olmazı ve birbirini tamamlayan sıfatlardır. Nitekim dürüstlük emin olmayı, eminlik sıfatı da dürüst olmayı gerektirir.¹⁴

Peygamberlerin karakterleri ve kişilik özellikleri, onların muhataplarının davranışlarını ve kararlarını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Çünkü peygamberlerin Allah-u Teâlâ ile kurdukları iletişim, onların toplumlarıyla ilişkilerine, kişilik ve karakterleri aracılığıyla yansımıştır. Peygamberler tebliğ ettikleri vahyin ilk muhatapları yine kendileridir. Dolayısıyla onları temsil ve tebliğ görevi ve sorumlulukları, kişilikleriyle yakından ilgilidir. Temsil görevleri gereği, önce kendileri ilâhî hakikatleri içselleştirmiş ve onları davranışa dönüştürmüş, sonrasında da bu hakikatleri insanlara ulaştırma görevi olan tebliğ görevini yerine getirmişlerdir. Bu yönüyle temsil, tebliğin ilk öncülüdür. Bir başka ifadeyle tebliğ süreci, peygamberlerin karakter ve eylemleriyle ortaya koydukları temsil üzerinden gerçekleşmiştir.¹⁵

⁹ Bakara 2/285.

¹⁰ Nisâ 4/150-151-152.

¹¹ Hüd 11/50; Enbiyâ 21/25.

¹² Müzzemmil 73/5-8

¹³ İsmail Kanbaz, “Hz. Peygamber’in Kişiliğinin Temel Bir Bileşeni Olarak El- Emîn Sıfatı” *DÜSBED*, 31 (2022), 5.

¹⁴ Hikmet Akdemir, “Hz. Peygamber’in (sas) Vahye Müdahalesinin İmkâsızlığı”, *Nübüvvet ve Hz. Muhammed’in Nübüvveti* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 372.

¹⁵ Kanbaz, “Hz. Peygamber’in Kişiliğinin Temel Bir Bileşeni Olarak El- Emîn Sıfatı”, 3.

Kur'an-ı Kerim, insanlık tarihinin en önemli dini ve ahlaki öğretilerini içeren son ilahi kitaptır. Bu kitabın içerisinde, Allah'ın peygamberlerine verdiği ilahi mesajların yanı sıra, onların yaşadıkları zorluklar, karşılaştıkları imtihanlar ve yaptıkları dualar da önemli bir yer tutmaktadır.

İnsanlık tarihi düşünüldüğünde Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen peygamberlerin sayısının azlığı görülür ki Allah Teâlâ peygamberlerden de seçtiklerinin hayatlarını bizlere aktarmıştır. Burada diğer bir husus ise peygamberlik seçilmişlik iken Kur'an-ı Kerim'de zikredilen peygamberler seçilmişlerin seçilmişidir.

Kur'an'daki peygamber duaları, "*Duanız ve yönelişiniz olmasa Allah size ne diye kıymet versin?*"¹⁶ ayeti doğrultusunda, duanın genel olarak önemini ve peygamber dualarının taşıdığı özel anlamı gözler önüne serer. Peygamberlerin duaları, onların Allah'a olan derin bağlılıklarını, sarsılmaz inançlarını ve üstlendikleri toplumsal sorumlulukları yansıtan güçlü ifadeler olarak karşımıza çıkar. Bu dualar, her bir peygamberin kendine özgü unsur barındırdığı gibi görevleri ile doğrudan ilişkilidir. Hz. Muhammed'in (s.a.s.), Hz. Nûh'un, Hz. İbrahim'in, Hz. Mûsâ'nın ve diğer peygamberlerin duaları, onların Allah'a teslimiyetini, ümmetlerine olan sevgilerini ve insanlık için taşıdıkları sorumluluğu dile getirir. Ayrıca, bu dualar, peygamberlerin sorumluluk bilincini, liderlik vasıflarını ve toplumu iyiliğe çağırma çabalarını da yansıtır. Bu şekilde kıyamete kadar geçerliliği devam edecek ilahi kelamın son şekli Kur'an-ı Kerim, tüm insanlığa uygulanabilirliğini peygamber hayatlarından örnekler sunarak gösterir. Dolayısıyla kıssalarda geçen peygamber duaları, peygamberlerin sadece insanlara doğruyu öğretme misyonunu değil, aynı zamanda onların Allah'a olan derin bağlılıklarını, teslimiyetlerini ve samimi duygularını göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada, peygamberlerde ortak olarak bulunan özelliklerin, Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamber dualarına yansımaları incelenmiştir. Çalışmamızda ibadetlerin özünü¹⁷ oluşturan duanın ve bu bağlamda müminler için birer örnek olan

¹⁶ Furkan, 25/77.

¹⁷ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*, çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu (İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, ts.), "Dua", 2 (No.3593).

peygamberlerin dualarının, peygamber sıfatları bağlamında nasıl şekillendiği ele alınmıştır. Çalışma, peygamberlerin hem bireysel ibadetlerinde hem de toplumsal görevlerindeki rehberlik rollerini anlamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, peygamberlerin dualarını sadece bir dilek veya temenni olarak değil, aynı zamanda insanlık için birer öğüt ve ibret kaynağı olarak değerlendirmek gerekmektedir. Peygamberlerin dualarındaki derin anlamlar, onların Allah'a karşı olan güvenlerinin, takvalarının ve sorumluluk bilincinin bir yansıması olarak anlaşılmalıdır.

Sonuç olarak, Kur'an'daki peygamber dualarını incelemek, sadece bireysel bir dua anlamından öte, peygamberlik misyonu, toplumsal sorumluluklar ve insanlık için taşınan manevi sorumluluklar açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu tez, peygamberlerin dualarını, onların sıfatlarıyla bağdaştırarak daha geniş bir çerçevede analiz etmeyi hedeflemektedir.

Araştırmanın Konusu

Tarih boyunca peygamberler bazen ardı ardına, bazen aynı dönemde, bazen de kısa veya uzun aralıklarla gönderilmiştir. Peygamberlerin bir kısmı Kur'an'da zikredilmiş, tebliğ sürecinde karşılaştıkları zorluklardan bahsedilmiş bir kısımdan ise hiç bahsedilmemiştir. Kur'an-ı Kerim, gönderilen bütün peygamberlerden söz etmemekle birlikte, gönderilmiş peygamberlerin tamamının dualarına da yer vermez. Peygamberlerden on dört tanesi, dualarıyla öne çıkmaktadır. Dolayısıyla peygamberlerin seçilmiş olmaları göz önünde bulundurulduğunda duasına yer verilen peygamberlerin duaları ve peygamberlerde bulunan ortak sıfatların bu dua içeriklerine yansıması önem arz etmektedir.

Peygamberler, insani nitelikler açısından üstün vasıflara sahiptir. Onlar yüklendikleri nübüvvet görevini doğru sözlü, güvenilir, zeki ve günahlardan korunmuş olmaları sayesinde layıkıyla yerine getirmişlerdir. Peygamberlik görevinin zorluğu hasebiyle peygamberler sıdk, emanet, ismet, fetânet ve tebliğ sıfatlarıyla güçlendirilmiştir.

Çalışmamızda peygamber sıfatlarının ve peygamberlere ait duaların karşılıklı incelenmesiyle iki önemli husus birlikte değerlendirilecektir. Peygamber sıfatlarının peygamber dualarına nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır.

Araştırmanın Amacı

“Kur’an-ı Kerim’deki Duaları Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları” başlıklı bu tez, peygamberlerin dualarındaki derin anlamları ve onların şahsiyetlerini peygamberlerde bulunan sıdk, emanet, ismet, fetânet ve tebliğ sıfatları bağlamında anlamaya yönelik bir inceleme sunmayı amaçlamaktadır. Kur’an-ı Kerim’deki peygamber dualarını, peygamber sıfatları bağlamında sınıflandırmaya ve bu sıfatlar çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağız.

Tezin amacı, peygamberlerin dualarındaki derin öğretileri ortaya koyarak, İslam düşüncesindeki peygamberlik anlayışını daha iyi kavrayabilmek ve bu anlayışın, bireysel ve toplumsal yaşamda nasıl bir yol gösterici olabileceğine dair bir farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır. Peygamberlerin dualarına ve sıfatlarına dair yapılan bu inceleme, peygamberlerin sıfatlarının peygamber dualarına yansımaları üzerinden nasıl bir yaşam biçimi geliştirilmesi gerektiğine dair rehberlik etmesi arzulan durumdur.

Araştırmanın Yöntemi

Kur’an-ı Kerim’deki peygamber duaları tefsir kaynaklarından incelenecek ve peygamber sıfatlarıyla bağlantısı üzerinde inceleme yapılacaktır.

Çalışmamızı hazırlama sürecinde öncelikle konuya ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, makale, tez ve seminer gibi kaynaklara başvurularak çeşitli analizler yapılmıştır.

Araştırmamız; giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından meydana gelmektedir. Birinci bölüm, üç ana başlıktan oluşmaktadır. Duanın sözlük ve terim anlamı, Kur’an-ı Kerim’de dua kavramı ve dua edenlerin kimlikleri ve Kur’an-ı Kerim’de duası zikredilen peygamberler ilk bölümün başlangıç konularını oluşturmaktadır.

Peygamber, nebî ve resul kavramlarının sözlük ve terim anlamları, nebî ve resul arasındaki farklar kavramsal olarak çalışmamızın ilk bölümünde incelemeye çalışılmıştır. Birinci bölümün son başlığı ise peygamber sıfatlarıdır.

Birinci bölümde peygamber sıfatlarını oluşturan sıdk, emanet, ismet, fetânet, ve tebliğ kavramları ayrıntılı şekilde incelenmeye çalışılmış konumuzun asıl bölümünü oluşturan ikinci bölüme hazırlık yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçen peygamber duaları, peygamber sıfatları bağlamında değerlendirilmeye gayret gösterilmiştir.

Çalışmada, tümevarım ve metin analizi yöntemleri tercih edilmiş kelimeler ve tefsir kaynaklarından azami ölçüde faydalanılmaya çalışılmış, eserlerden elde edilen veriler, fazla detaya girmeden ve bağlamdan kopmadan objektif bir şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak çalışmamızın konusunun özgünlüğü, konunun kapsamının genişliği çalışmamızı etkileyen hususlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE OLARAK DUA VE PEYGAMBERLİK

1.1. Kavramsal Çerçeve

İslam düşünce tasavvurunda dua konusu genellikle tasavvuf çevrelerince ele alınan bir konudur. Hâlbuki dua, Yaratıcı-yaratılan arasındaki ilişkiye dair en temel Kur’ani kavramlardan birini oluşturmaktadır. Duanın imkânı meselesi ise kelâmî bir problemdir. Kelam ilmi, var olanla ilgilenmekte olup, dua konusuna doğrudan ya da dolaylı olarak değinmiştir. Kelam kaynaklarında dua, genellikle kader, irade ve teklif gibi konuların çerçevesinde sınırlı bir şekilde ele alınmış ve Allah’ın takdirine aykırı bir duanın anlamsız olacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda, dua kimi zaman sadece insanı rahatlatan bir psikolojik unsur ya da Allah’ın bir emri olarak görülmüştür. Oysa dua, hem tevhit ilkesine uygun bir yöneliş olması bakımından hem de Allah’ın kâinata müdahalesi açısından son derece önemlidir.¹⁸

*“Kullarım beni senden sorarlarsa bilsinler ki gerçekten ben onlara çok yakınum, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine cevap veririm.”*¹⁹ ayetine benzer Kur’an-ı Kerim’de dua ile bağlantılı kelimelerin geçtiği birçok ayet bulunmaktadır. Bu durum, dua kavramının Allah Teâlâ nezdindeki önemi göstermektedir. Dua Allah’a ubûdiyyetin şartlarından biridir. Kulun yaratıcısıyla kurduğu bağıdır. Bu bağı yaratıcının rızasına uygun gerçekleşebilmesi için Kur’an-ı Kerim’de duanın kullanım şeklini, insanlar için değerini ve yararını Kur’an ayetleriyle anlamaya çalışmak gerekmektedir. Bu doğrultuda Kur’an-ı Kerim’de bahsedilen peygamber dualarının yol göstericiliği ortaya çıkmaktadır.²⁰

Konumuzun önemli bir parçası, mihenk taşlarından biri olması hasebiyle dua kavramının ne anlama geldiği, terim olarak neyin kastedildiği Kur’an-ı Kerim’de dua

¹⁸ Fatma Bayraktar Karahan, “Bir Kelam Problemi Olarak Dua-Kader İlişkisi”, *İslâmî İlimler Dergisi* IV/1-2 (2009), 276.

¹⁹ Bakara 2/186

²⁰ Sıtkı Güllü, “Kur’ân-ı Kerîm’de Duâ Kavramı”, *EKEV Akademi Dergisi* VIII/18 (2004), 116.

ve dua edenlerin kimlikleri ve Kur'an-ı Kerim'de duası zikredilen peygamberler hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

1.1.1. Duanın Sözlük Anlamı

Dua kavramı, “çağırarak, seslenmek, nida etmek, öncelemek, söz vermek, özel bir kişiyi yemeğe davet etmek”, “yakarmak, istemek, yardım talebinde”²¹ bulunmak anlamındaki “*da'vet*” ve “*da'vâ*” kelimeleri gibi mastar bir ifade olup “*küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya gerçekleşen istek ve yakarış*” manasında kullanılır. Yaratıcıya sunulacak istek ve arzuların sözel ya da yazılı metinleri de dua şeklinde isimlendirilir.²² **D-a-v** harflerinden türemiş olan dua mastar olarak da kullanılabilir. Adlandırmak, anlamına gelebildiği gibi harf-i cer kullanımlarına göre anlamı “lam” harfi cerri ile kullanıldığında iyilik ve fayda anlamına gelirken “ala” harfi cerri ile kullanıldığında kötülük ve zarar için dua etmeye işaret eder.²³ Dua kavramı bütün dillerde arzu, istek, rica, anlamlarına gelen kelimelerle karşılık bulur.²⁴

1.1.2. Duanın Terim Anlamı

İslamî kaynaklarda dua, Allah'ın aşkın kudreti önünde kulun acizliğini ortaya koyarak, sevgi ve saygı duyguları içinde Allah'tan lütuf ve yardım talep etmeyi ifade eder. Duanın temel amacı, insanın Allah'a durumunu arz etmesi ve O'na niyazda bulunmasıdır. Bu anlamda dua, kul ile Allah arasında bir iletişim aracıdır.²⁵

²¹ Mukatil b. Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü: el-Eşbah ve'n-Nezair fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, thk. Abdullah Mahmet Şahhate, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret yayımları, 2004), 377-380; Ebu Nasr İsmail b. Hammad Cevheri, *es-Sihah Tacü'l-luga ve Sihahi'l-Arabiyye* (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Arabi, t.y.), VI/2336-7; Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahani, *Müfredat: Kur'an Istılahları Sözlüğü*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), I/436.

²² Osman Cilacı, “Dua”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), IX/530.

²³ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Darus-Sâdr, [t.y.]), XIV/257-262; Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusu'l-Muhit: Kamusu'l-Muhit Tercümesi = Kamus tercümesi*, çev. Mütercim Asım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), VI/5739-5740.

²⁴ Fevzi Zülaloğlu, *Kur'an'da Dua ve Rasullerin Dua Örnekleri* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2005), 21.

²⁵ Cilacı, “Dua”, IX/530.

Dua, sözlük anlamı dikkate alındığında, her zaman tazim ve tazimle birlikte istekte bulunma anlamını içerir. Başka bir ifade ile dua, aşağıdakinin yukarıdakinden eksik olanın kâmil olandan huşu, yakarma ve tezellülü barındıran bir tevazu ile Allah'tan istekte bulunmasından ibarettir.²⁶

Dua, insanın acizliğini, zayıflığını, kusurlarını içtenlikle kabul ederek yardım talep ettiğinde zikir, istiâze, istiâne; işlediği günahlardan dolayı pişmanlığını ifade ettiğinde tevbe, istiğfar; Allah'ı övüp yüceltme ihtiyacında veyahut nimet ve rahata kavuştuğunda hamd, senâ, şükür gibi isimlerle de ifade edilebilir.²⁷

1.1.3. Kur'an-ı Kerim'de Dua, Dua Edenlerin Kimlikleri

Dua kavramı Kur'an-ı Kerim'de yirmi yedi²⁸ farklı yerde geçmektedir. Dua kelimesi ile “*da'vâ*” ve “*da'vet*” kelimeleri de benzer anlamda kullanılan kavramlardır; birçok ayet-i kerimede ise dua kökünden türemiş fiiller²⁹ yer almaktadır. Bu ayetlerde dua ve çeşitleri “Allah'a yakarış, arzu ve ihtiyaçlarını arz ederek O'nun keremini isteme, seslenme, davet etme, ibadet etme, yardım talebinde bulunma, Allah'ın birliğini tanıma, isnat ve iddia etme” gibi anlamlarda kullanılmıştır.³⁰

Kur'an-ı Kerim'de iki yüze yakın ayet direk dua konusuyla alakalı iken; tevbe, istiğfar gibi kulun Rabbi' ne yönelişini ve O'ndan dilek ve temennilerde bulunuşunu ifade eden çok sayıda ayet-i kerime³¹ örneği de bulunmaktadır. Dua ilgili ayet-i kerimelerin bir bölümünde insanların Allah'a dua etmeleri istenmiş, dua edilirken dikkat edilmesi gereken usul, âdâb ve tesirleri üzerinde durulmuştur.³² Bazı ayetlerde ise makbul olmayan yersiz ve zamansız dua örneklerinden bahsedilmiştir.³³ Bu ayetlerin büyük çoğunluğu dünyada iken iman etmemiş, Allah'ın birliğini tanımamış

²⁶ Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed Tehanevi, *Keşşafu Istılahati'l-Fünun* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), II/142.

²⁷ Selahattin Parladr, “Dua”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), IX/531.

²⁸ Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1982), 257.

²⁹ Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 258-260.

³⁰ Parladr, “Dua”, IX /530.

³¹ Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 257-260.

³² Bakara 2/186; Nisâ 4/32, 117, 134; A'râf 7/29, 55, 180; Yûsuf 12/86; Mü'min 40/60.

³³ Bakara 2/200; Yûnus 10/12, 22, 106; İsrâ 17/11; Mü'minûn 23/99-100, 106-107; Kasas 28/88; Fussilet 41/51.

olanların akıbetleriyle karşı karşıya kaldıklarında dünyaya yeniden dönmeyi istedikleri yakarışlarıdır.³⁴

Dua ile ilgili duanın içeriği, amacı, biçim ve şekli gibi bilgiler de Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Bazı ayet-i kerimelerde dua “*kavl, söz*”³⁵ manasında kullanılırken, “*ibadet*”³⁶ anlamında da kullanılmıştır. Dua kavramı “*nida (yüksek sesle çağırmak, davet etmek)*”³⁷ anlamında kullanıldığı gibi “*istiğase / yardıma çağırmak*”³⁸ manasına da gelebilir. “*Su'al, istifham/sormak*”³⁹, *istemek, istekte/talepte bulunmak*”⁴⁰ manasında kullanıldığı ayetler de vardır.⁴¹

Dua etmenin insanların bir özelliği⁴² olduğunu bildiren ayet-i kerimelerle birlikte duanın sadece insanlara özgü olmadığını aksine melekler,⁴³ cin, şeytan⁴⁴ hatta alemdeki her şeyin⁴⁵ Allah'a dua ettiğini bildiren ayetler de vardır. Duası olmayacak olsa insanın değerinin de olmayacağından⁴⁶ bahseden Yüce Allah, kitabında kendisine dua edilmemesini yermiş kendisinden başka bir varlığa dua etmenin de şirk olduğunu bildirmiş ve kesinlikle yasaklamıştır.⁴⁷ Kur'an-ı Kerim insanın başta kendisi, yakınları ve diğer insanlar olmak üzere, dünya ve ahirete dair tüm iyilik ve güzelliklere ulaşmak veyahut da herhangi bir kötülükten muhafaza edilmek için⁴⁸ dua edilebileceğini bildirir, dua etmeyi nasihat eder ve bu konuda tarihi örneklerden bahseder.⁴⁹

İnsan hayra çağırır gibi şerre de dua eder.⁵⁰ Bu yanlış yakarışların önüne geçmek için Allah Teâlâ anlamlı, özlü ve doğru dua örneklerini bize sunmuş, ipuçları

³⁴ Mustafa Çağrı, “Dua”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), IX//536.

³⁵ A'râf 7/5; Enbiyâ 21/15.

³⁶ En'âm 71; Yûnus 10/106, Şuarâ 26/ 213; Ankebût 29/17; Kasas 28/88; Furkân 25/68,77.

³⁷ Kamer 54/6,10; İsrâ 17/52; Rum 30/52; Fâtır 35/14.

³⁸ Bakara 2/23; Yûnus,10/38; Hûd 11/112; Mü'min,40/ 26.

³⁹ Bakara 2/ 68, 69; Kehf 18/52.

⁴⁰ A'râf 7/134; Zuhruf 43/49; Mü'min,40/ 49, 60.

⁴¹ Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü: el-Eşbah ve 'n-Nezair fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 377-380.

⁴² Yûnus,10/12; İsrâ,17/11; Lokmân,31/32; Fussilet 41/49;51.

⁴³ Mü'min 40/7.

⁴⁴ CİN 72/2,16,20.

⁴⁵ A'râf 7/14; Hier 15/36; Sâd 38/79.

⁴⁶ Furkân 25/77.

⁴⁷ En'âm 6/63; Yûnus 10/106; Mü'minûn 23/117; Ahkâf 46/45.

⁴⁸ Bakara 2/201; İbrahim 14/35-41.

⁴⁹ Adil Bebek, *Din ve Düşünce Açısından Dua* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 50.

⁵⁰ İsrâ 17/11.

vermiştir. Kur'an-ı Kerim, dua ile başlayıp dua ile sona ermekte olup içinde birçok dua örneği barındırmaktadır. Başta Fatıha, Felak ve Nas sureleri olmak üzere Allah Teâlâ Kur'an'ın tümünde kullarını eğitir, yönlendirir sevgi, saygı, güzellik gibi yüce değerlere ulaşma ideali gibi olgunluklara sahip olmayı amaç edinmesini sağlar.⁵¹

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de birçok peygamberin ve salih kulun dualarını örnek göstererek, nasıl dua edilmesi gerektiğini öğretmektedir. Bu dualar kabul edilmiş, anlamlı ve özlü dualardır.⁵² Yüzü aşkın ayette peygamberlerin, salih kulların ve çeşitli toplulukların dualarına yer verilmiştir. Bunlardan yirmi bir ayet-i kerimede Hz. Mûsâ'nın, on yedi ayet-i kerimede Hz. İbrahim'in, on altı ayet-i kerimede Hz. İsa'nın, on iki ayet-i kerimede Hz. Nûh'un, dokuz ayet-i kerimede Hz. Zekeriya'nın duaları, ayrıca Hz. Âdem, Hz. Şuayb, Hz. Yunus, Hz. Yusuf, Hz. Eyyûb, Hz. Lût ve Hz. Davut ve Hz. Süleyman peygamberlerle Hz. Meryem'in annesi, Firavun'un hanımı, Firavun'a direnen sihirbazlar, Tâlût'un askerleri, güçsüz kalanlar, melekler gibi birey ve toplulukların duaları⁵³ ile Belkıs'ın Müslüman olurken yaptığı dua, İmran'ın hanımının duası, kitap ehlinin tevhit ehlinin duası, havarilerin duası, Ashab-ı Kehf'in duası, mazlumların duası, Müminlerin duaları, cennetliklerin cennet yolundaki duaları, cennettekilerin duaları,⁵⁴ cehennem ehlinin duası⁵⁵ zikredilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de duasından bahsedilen peygamberlerin dualarının büyük bir kısmı kendilerine ait ifadelerden oluşurken Hz. Muhammed'in (s.a.s.) duaları kendisine ait ifadelerden oluşmamaktadır. Kendisine nasıl dua edeceği, neler talep edeceği öğretilmiş ve dua etmesi emredilmiştir.⁵⁶ Ayrıca, belirli durumlarda beddua etme yetkisi de kendisine verilmiştir.⁵⁷

⁵¹ Bebek, *Din ve Düşünce Açısından Dua*, 50.

⁵² Ali Akpınar, *Bilinçli Dua İçin Yorumlarıyla Peygamber Duaları* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2020), 22.

⁵³ Çağrı, "Dua", IX/536.

⁵⁴ Akpınar, *Bilinçli Dua İçin Yorumlarıyla Peygamber Duaları*, 40.

⁵⁵ Mü'minun 23/107; Fâtır 35/37

⁵⁶ Güllü, "Kur'an-ı Kerim'de Duâ Kavramı", 121.

⁵⁷ Âl-i İmrân 3/61.

1.1.4. Kur'an-ı Kerim'de Duası Zikredilen Peygamberler

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ her ümmet için peygamber gönderdiğinden bahseder.⁵⁸ Peygamber göndermeden azap emrinin gerçekleşmeyeceğini de ayetle bildirilmiştir.⁵⁹ Gönderilen peygamberlerden bazılarının Kur'an-ı Kerim'de ismi zikredilirken bazısından ise hiç bahsedilmemiştir.⁶⁰ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) de peygamberlerin sayısı ile ilgili bir soruya nebilerin sayısının yüz yirmi dört bin olduğu, resulün sayısı yüz on beş kadar olduğu söylemiştir.⁶¹

Kuran-ı Kerim'de duası zikredilen peygamberler Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Lût, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Eyyüb, Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ, Hz. Harun, Hz. Yunus, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriya, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir.

1.2. Kavramsal Olarak Peygamberlik ve Peygamberlerin Sıfatları

Her şeyi ilmi ve kudretiyle kuşatan, yarattığı tüm varlıklara sınırsız ihsan ve ikramı olan Yüce Allah'ın, insanları kendi rehberliğinden yoksun bırakarak onların doğru inanç ve davranışlara ulaşmalarını beklemesi düşünülemezdi. Yüce Mevla peygamberler göndermeseydi insanoğlunun doğru yolu bulması mümkün olmazdı.⁶² Allah Teâlâ'nın akıl ve irade vererek mükellef kıldığı insanı sorumlu tutmuş ve razı olacağı yolu peygamberleri aracılığıyla göstermiştir.⁶³

Yüce Yaratıcı tarafından insanlar içinden kendisine elçi olarak seçtiği peygamberlerin, bir takım ortak vasıfları ve meziyetleri bulunmaktadır. Bu özelliklerden bazıları şu şekilde sıralanabilir. Her şeyden önce Allah elçileri olan peygamberler de diğer insanlar gibi birer insandır. Ancak diğer insanlardan farklı bazı özelliklere de sahiptirler. Peygamberlerin vahiy almaları, aldıkları vahyi tebliğ

⁵⁸ Fâtır 35/24; en-Nahl 16/63; Yûnus 10/47.

⁵⁹ İsrâ 17/15.

⁶⁰ Mü'min 40/78.

⁶¹ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî ibn Hanbel, *Müsned*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayınları, 2014), XVII/ 86.

⁶² A'râf 7/43.

⁶³ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), XXXIII/280.

etmeleri, tebliğ süresince davalarını desteklemek adına mucize göstermeleri, günah işlemekten korunmuş olmaları (ismet), doğru sözlü ve güvenilir olmaları (sıdk-emanet)⁶⁴ başlıca özellikler olarak sayılabilir.

Konumuzu şekillendirecek başlıca unsurlardan olan peygamber, resul, nebî kavramları, nebî ile resul arasındaki farklar ve peygamber sıfatları hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

1.2.1. Peygamber'in Terim ve Sözlük Anlamı

Peygamber, Farsça “*peyam*” ve “*ber*” kelimelerinden oluşmuş birleşik bir isimdir. “*Peygam (peyam)*”; başkalarından edinilen bilgi anlamına gelirken, “*ber*” de “*getirip götür*” anlamında sıfattır. Haber getiren özelliğiyle Allah'ın emir ve yasaklarını bildiren “*yalvaç*” da anlamlarından biridir.⁶⁵ Peygamber kavramı “Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını insanlara bildiren nebî ve resul olma özelliklerinin ikisini de barındıran kişi” şeklinde geniş kapsamlı kullanılan bir kavramdır. Bu tanımlamadan hareketle peygamber Allah'tan haber aldığı için nebî, aldığı haberi insanlara bildirdiği için resul özelliklerini içinde barındıran⁶⁶ özel bir kullanıma sahip isim olmaktadır.⁶⁷

Peygamber, “ilahi kitabı insanlara bildirip öğreten, onu bizzat uygulayarak örnek olan, Allah'ın mucizelerle desteklediği, dini ve dünyevi konularda insanları bilgilendiren ve dinin emir ve yasaklarını aktaran seçilmiş bir kişi” olarak tanımlanabilir.⁶⁸

Yüce Allah, peygamberleri dünya ve ahiret dengesini sağlamak kullarına kendisini daha iyi tanıtmak emir ve yasaklarını insanlara bildirmek insanların kulluk görevlerini nasıl yerine getireceklerini ve birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğini göstermek için içlerinden bir rehber ve önder olarak peygamberleri görevlendirmiştir..

⁶⁴ Yavuz, “Nübüvvet”, XXXIII/280.

⁶⁵ Ziya Şükün, *Farsça-Türkçe Lugat: Gencine-i Güftar, Ferheng-i Ziya* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1984), I/515.

⁶⁶ Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lugati: Türk Dillerinin İştikaki ve Edebi Lugatları* (İstanbul: y.y., 1928), II/63; Durmuş Özbek, *Saduddin Teftazani ve Nübüvvet Görüşü: Peygamberlere İsnat Edilen Günahlar ve Cevapları* (Konya: Sebat, 2002), 98-99.

⁶⁷ Necati Şahin, *İslam Kelamında İsmet Açısından Nübüvvet* (Konya: NEU Yay., ts.), 5.

⁶⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler”, *İslamda İnanç Esasları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018), 170.

Çünkü insanoğlu, yaratıcısıyla doğrudan temas kurabilecek veya meleklerle iletişime geçebilecek bir yapıya sahip değildir. Bu sebepten Yaratıcı ile insanlar arasında iletişimi gerçekleştirecek seçilmiş kullara ihtiyaç bulunmaktadır.⁶⁹ Yukarda da bahsedildiği gibi peygamber hem nebînin hem de resul kavramlarının özelliklerini, görev ve sorumluluklarını ihtiva eden ve her iki kavramın yerine kullanılabilen müşterek ad⁷⁰ olmaktadır.

1.2.2. Nebî'nin Sözlük ve Terim Anlamı

Nebî, kelimesinin kökeni ile ilgili dilbilimciler iki kanaat etrafında toplanmışlardır. Bunlardan birinci gruba göre nebî kelimesinin aslı hemzeli olup genelde haber⁷¹ anlamındaki “*nebe*” kökünden türemiştir. Bu açıklama doğrultusunda nebî, “*insanlara Allah'tan haber getiren kimse*”⁷² anlamına gelir. Kelime “fe’il” vezninde olup ismi fail ve ismi mef’ul manalarında kullanılabilir. Nebî kelimesi, ismi fail manasında kullanıldığında “*haber getiren*”⁷³ kişi; “*haber vermede aşırılık, fazlalık*”⁷⁴ anlamını içermektedir; ism-i meful manasında kullanıldığında ise “*haber verilen*”⁷⁵ kişi anlamına gelmektedir.⁷⁶

Nebî kelimesi “*nebee*” fiilinden türetilmiş isim olarak değerlendirildiğinde haber vermek anlamına gelmektedir. Master olarak türetilmiş “*nebe*” kelimesi ise haber manasında “*Onlar birbirlerine neyi soruyorlar. Üzerinde anlaşmazlığa düştükleri büyük haberi mi?*”⁷⁷ ayet-i kerimesinde kullanılmıştır. Yol anlamındaki nebî den türediği şeklinde ifadeler de bulunmaktadır.⁷⁸

⁶⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an-ı Kerimden Öğütler* (Ankara: DİB, 1991), 71-73.

⁷⁰ Şerafeddin Gölcük, *İslâm Akâidi* (Konya: Esra Yayınları, 1997), 141.

⁷¹ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, tah. Safvan Adnan Davudi (Dımaşk: Daru'l-Kalem, 2002), 788.; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, I/162.; Ebu Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed Temimi Abdülkahir Bağdadi, *Usulü'd-Din* (İstanbul: Da'ru'l-fünun İlahiyat Fakültesi, ts.), 153.; Seyyid Şerif Cürçani, *Şerhu'l-Mevakif: Mevakif Şerhi*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), III/388.; Sadeddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Taftazani, *Şerhu'l-Makasid* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), III/268.

⁷² Taftazani, *Şerhu'l-Makasid*, III/268.; Cürçani, *Şerhu'l-Mevakif: Mevakif Şerhi*, III/388.

⁷³ Âl-i İmrân 3/15; Hicr 15/49,51.

⁷⁴ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XV/302-303.

⁷⁵ Tahrîm 66/3.

⁷⁶ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 789.; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, I/163.

⁷⁷ Nebe' 78/1-3.

⁷⁸ Cürçani Cürçani, *Şerhu'l-Mevakif: Mevakif Şerhi*, 388.

İkinci yoruma göre ise kelimenin aslında hemze olmayıp yükseklik, yüksek olan yer manalarına gelen “*nebve, nebave*”⁷⁹ köklerinden türetilmiştir. Hz. İdris (a.s.)’ten bahsedilen “*O doğru sözlü bir peygamberdi. Onu yüce bir makama yükselttik*”⁸⁰ ayeti de bu görüşü desteklemektedir.⁸¹ Kadı Abdülcebbar’ın görüşü de kelimenin aslının hemzesiz⁸² ve kelimenin sonundaki hemzenin ya harfine dönüştürülerek nebî şeklinde okunmasının daha uygun olduğu şeklindedir.⁸³

Nebî kelimesinin, “*nebve*” mastarından türemiş “*yerin yüksek kısmı, yüce*” anlamına geldiğinden hareketle bu kelimedenden türetilen nebî, kelimesinin konumu diğer insanlardan daha yüksekte olan kişi manasında kullanılması da mümkündür.⁸⁴ Nebî’nin bu kökten türediği kanaatinde olanlar nebînin Allah katında yaratılmışların en üstünü olması yönüne dikkat çekmektedir. Allah’ın dilemesiyle gerçekleşen nübüvvetin kaynağını oluşturan vahyin sağladığı üstünlük sebebiyle, bu kelimenin, herhangi bir kişinin yüceliğini belirtmek için söylenmesinin doğru olmadığı belirtilmiştir.⁸⁵

Hz. Muhammed (s.a.s.) için kullanılan “*...ve onu üstün bir makama yücelttik*.”⁸⁶ ayet-i kerimesi bağlamında ele alındığında, yukarıdaki anlam doğru kabul edilebilir.

Nebî’nin ıstılah anlamı, kendisine bir meleğin aracılık etmesiyle “*vahy alan, kalbine ilham olunan veyahut salih rüyalarla uyarılan kişi*” demektir.⁸⁷ Nebî Allah ile kulları arasında bir elçidir. Onun vasıtasıyla Allah vahyini insanlara ulaştırır.

⁷⁹ İsfahani, *Müfredatü Elfazi’l-Kur’an*, 789.; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, XV/301-302. Bağdadi, *Usulu’d-Din*, 153; Taftazani, *Şerhu’l-Makasid*, III/268.; Cürcani, *Şerhu’l-Mevakif: Mevakif Şerhi*, III/388.

⁸⁰ Meryem 19/57.

⁸¹ İsfahani, *Müfredatü Elfazi’l-Kur’an*, 790.

⁸² Ebü’l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed Kadı Abdülcebbar, *Şerhü’l-Usuli’l-Hamse*, tah. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü’l-Vehbe, 1988), 567.

⁸³ Abdülgaffar Aslan, *Kur’an’da Vahiy* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 116.

⁸⁴ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, XV/302.; Tehanevi, *Keşşafu Istilahati’l-Fünun*, IV/165.

⁸⁵ Ebü’l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebidi, *Tacü’l-Arus min Cevahiri’l-Kamus* (Beyrut: Daru’l-Fikir, t.y.), X/354-355; Firuzabadi, *el-Okyanusu’l-Basit fi Tercemeti’l-Kamusi’l-Muhit: Kamusu’l-Muhit Tercümesi = Kamus tercümesi*, VI/6003.

⁸⁶ Meryem 19/17.

⁸⁷ Ebü’l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcani, *Kitabü’t-Ta’rifat*, tah. Muhammed Abdurrahman el-Mar’aşli (Beyrut: Daru’n-Nefais, 2003), 328.

Kelimenin çoğulu “*enbiya*”⁸⁸ ve “*nebîyyun*”⁸⁹ şekillerinde Kur’an-ı Kerim’de geçmektedir.

Mâtürîdî (v.333/944), nebîyi “*kendisine (Cebrail dışında) bir melek vasıtasıyla vahy alan ya da uyurken sadık rüyalar yoluyla kendilerine bu durum gösterilen yahut da ilham edilen kimse*” olarak tarif etmektedir.⁹⁰ Pezdevi (v.493/1100) Allah’ın kendisine Cebrail’i göndermediği, özel bir şeriatı bulunmayan ancak Allah’ın insanları İslam’a çağırması için ilham ettiği ve rüyada gösterdiği kimse şeklinde tanımlarken resûl nebî farkını vurgular. Bu durumda nebî, bir resulün tebliğiyle kendisinin nebî olduğunu ve insanların davetine uyması gerektiğini Allah’ın bildirdiği kimsedir.⁹¹

Zemahşerî (v.467/538) ise nebîyi “*kendisine ait özel bir kitap indirilmemiş peygamber*” olarak tanımlarken “*insanları kendisinden önceki şeriatla amel etmeye çağıran kimse*” şeklinde açıklar.⁹²

Sonuç olarak nebî, Allah’ın çeşitli yollarla kendisine katından vahyettiği; ancak yeni bir kitap ve şeriat verilmeyen ve kendisinden önce gönderilmiş peygamberin şeriatını insanlara tebliğle görevlendirdiği kimse şeklinde tanımlamak mümkündür.⁹³

1.2.3. Resul’un Sözlük ve Terim Anlamı

Resul kelimesi, “*saçın uzaması*”, “*hayvanın yavaş adımlarla hareket etmesi*” gibi anlamlara gelen “**resel**” kökünden türemiştir. Resul kavramı ism-i meful

⁸⁸ Bakara 2/91; Âl-i İmrân 3/84; Mâide 5/20.

⁸⁹ Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84; Mâide 5/44.

⁹⁰ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Matürîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, ed. Yusuf Şevki Yavuz, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), IX/145; Matürîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, I/172-173; Matürîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, XVII/93.

⁹¹ Ebu Yusr Muhammed Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük (İstanbul: Kayıhan Yay., 1980), 320.

⁹² Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri Zemahşeri 1144, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka’iki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Te’vil*, ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), IV/562.

⁹³ Aslan, *Kur’an’da Vahiy*, 118.

kapsamında “ *belirgin bir görev verilerek gönderilen elçi*”⁹⁴ demektir. “*İf'al*” kalıbından olan risâlet kavramı ise, “*göndermek*” anlamına gelen “*irsal*” den türemiş isimdir.⁹⁵ Elçilik, sefaret manasına gelir. “*Feul*” mübalağa sığasındandır. Bu durumda resul, “*kendisini görevlendirenin sürekli haberlerini bekleyen ve haber alan kişi*”⁹⁶ anlamlarına gelmektedir.

Resul, “*haberini aktarılmasında haberi gönderen ile gönderilen arasında aracı olan haberi gönderenin haberine tabi olan*” anlamları da verilebilir. Ayrıca resul kelimesinde “*rıfk, merhamet, yumuşaklık*” manalarını da barındırmaktadır.⁹⁷ Dinle bağlantısı olmayan elçi, onu gönderen kişinin verdiği görevi üstlenip yerine getiren kişi anlamına da gelir. Bu nedenle, bir kişi önemli bir görevle görevlendirildiğinde ona da elçi (resul) denilebilir.⁹⁸

Resul kelimesi müzekkerlik müenneslik özellikleri bulunmakla birlikte müfred ve cemi' anlamlarda da kullanılabilir.⁹⁹ Ancak kelimenin çoğulu “*rusüldür.*”¹⁰⁰ Kur'an-ı Kerim'de resul kavramı “*önemli bir iş için görevlendirilen elçi*”¹⁰¹ manasında kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de tekil halinde “*resul*”¹⁰² ve çoğulu olan “*rüsul*”¹⁰³ kelimeleri ile “*mürsel*”¹⁰⁴ ve bu kelimenin çoğulu “*mürselun*”¹⁰⁵ terimleri de peygamber anlamında kullanılan kavramlardır.¹⁰⁶ Resul kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sadece peygamberler için değil Cebrail ve diğer melekler¹⁰⁷ için de kullanıldığı görülmektedir.¹⁰⁸ Nitekim insanların ruhlarını kabz eden melekler¹⁰⁹ de rusül

⁹⁴ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 352-353; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XI/281-283.

⁹⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XI/281.

⁹⁶ İbn Manzur, *Lisanul-Arab*, XI/284, Şerafeddin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam* (Konya: Tekin Kitabevi, 2001), 273.

⁹⁷ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 252.

⁹⁸ Cürçani, *Kitabü't-Ta'rifat*, 180; Zebidi, *Tacü'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, VII/344.

⁹⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XI/283-284.

¹⁰⁰ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 353.

¹⁰¹ Neml 27/35.

¹⁰² Tevbe 9/128.

¹⁰³ Şuarâ 26/16.

¹⁰⁴ Ra'd 13/43.

¹⁰⁵ Bakara 2/252; En'am 6/34; Neml 27/10.

¹⁰⁶ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 353.

¹⁰⁷ Hûd 11/69; Ankebût 29/31; Mürselat 77/1; Tekvir 81/19.

¹⁰⁸ Aslan, *Kur'an'da Vahiy*, 120.

¹⁰⁹ En'am 6/61.

denildiği gibi meleklerin kanatlı elçiler¹¹⁰ olduklarından bahsedilirken de rusül kavramı kullanılmıştır. Özellikle Cebrail için de resul adı verilmiştir.¹¹¹

Resul ve Risâlet bazı durumlarda eş anlamlı kullanılan kavramlardır. Resul kelimesiyle aynı kökten türemiş risâlet kelimesi “görev” anlamına gelmektedir. Resul, bir görev için gönderilmiş kimse, elçi anlamlarını ihtiva etmekte olup Allah Teâlâ'nın gönderdiği peygamberler için kullanılagelen özel bir kavram şeklini almıştır.¹¹²

Resul kelimesinin terim anlamını ise Mâtüridî (v. 333/944) “Cebrail vasıtasıyla kendilerine vahyedilen zatlar” şeklinde tanımlar ve¹¹³ “insanların sorup sormamasına, karşı çıkıp çıkmamasına bakılmaksızın risâleti, tebliğ için gönderilen ve her durumda risâleti tebliğle yükümlü tutulan kişi”¹¹⁴ şeklinde tarif eder. Tefâtânî (v. 792/1390)'ye göre ise resul kelimesi ıstılahi olarak “Allah'ın emir ve nehiyelerini tebliğle mükellef kitap ve şariat sahibi peygamber”dir.¹¹⁵ Pezdevi (v. 493/1100) de bu tanımın kapsamını biraz daha geniş tutarak resulü “kendisinin özel şeriatı olan, kendisine Cebrail gönderilen, kavmini İslam'a çağırان, dinî hükümleri kavmine öğretmekle görevli kimse” olarak ifade eder.¹¹⁶ Cürcani (v. 816/1413) Cebrail'in, resule yeni bir kitap indirmesi suretiyle hususi bir görev yüklediğinden hareketle resul tanımını yapar. Böylece Risâlet, kendinden önceki şeriatı açıklamayan yeni bir şeriat ortaya koyan özel bir sorumluluk haline dönüşmektedir.¹¹⁷ Bu anlamda resul, Cebrail vasıtasıyla kendisine Allah'ın yeni bir kitap verdiği ve insanlara tebliğ edilecek yeni ilahi kanunlarla sorumlu tuttuğu kimse¹¹⁸ şeklinde tanımlanabilir.

Kelam alimleri arasında resul tanımı konusunda çok fazla tartışma olmamıştır. Onlar genelde resul kelimesini “kendisine yeni bir kitap ve şeriat verilen, tebliğle

¹¹⁰ Fâtır 35/1

¹¹¹ Hâkka 69/40.

¹¹² Şahin, *İslam Kelamında İsmet Açısından Nübüvvet*, 4-5.

¹¹³ İmam Maturudi, *Akaid Risalesi*, çev. Yusuf Ziya Yörükân (y.y., t.y.), 33; Bekir Topaloğlu, *Maturidiyye Akaidi* (İstanbul: İFAV, 2017), 200.

¹¹⁴ Mâtüridî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, VI/92; IX/195

¹¹⁵ Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah Tefâtânî, *el-Makasid*, çev. İrfan Eyibil (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 620.

¹¹⁶ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 320.

¹¹⁷ Cürcani, *Kitabü't-Ta'rifat*, 180.

¹¹⁸ Gölcük, *İslâm Akaidi*, 140.

görevlendirilen, kendisinden önceki şeriatı ilga eden ve mucize gösteren kimse” tarzında tanımlamışlardır.¹¹⁹

Sonuç olarak resul “Allah Teâlâ’nın yeni bir kitap ve şeriat vererek vahyin emir ve yasaklarını insanlara tebliğ etmekle sorumlu kıldığı peygamber” şeklinde tanımlanabilir.

1.2.4. Nebî ve Resul Arasındaki Farklar

Kelam alimleri arasında nebî ve resul kavramları kapsam, görev ve sorumluluklar açısından farklı şekilde değerlendirilmiştir. Nebî ve resulün vahiy almaları konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. İki kavram arasındaki farklar açısından ise nebînin sadece vahyi tebliğ ile sorumlu olduğu ancak imana yönlendirmesi gereken bir kavminin olmadığı; resulün ise Allah’ın birliğine çağırarak için inkâr edenlere gönderildiği şeklinde bir açıklama bulunmaktadır.¹²⁰

Nebî ve resul arasında fark olmadığını söyleyenler; bu gruba göre her iki kavram da eş anlamlıdır. Bu bakımdan her nebî resul, her resul de nebîdir. Onlar, her iki kavram arasında fark olmadığını gösteren ayetlere dayanarak bu sonuca ulaşmışlardır.¹²¹ Bu görüşü benimseyenlerin başında İmam Ebu Hanife (v.150/767), Kadı Abdülcebbar (v.415/1025), Cüveynî (v.478/1085), Âmidî (v.631/1233), Adudiddin İcî (v.756/1355) gibi alimler gelmektedir.¹²²

Mutezili alimlerinden Kadı Abdülcebbar nebî ve resul arasında fark olmadığını söylemekle birlikte Kur’an-ı Kerim’de aynı ayetlerde iki kavramın bulunmasını kavramaların arasında farklılığa delil olmadığını aksine nebînin de resul gibi gönderilmiş olduğuna dikkat çekmek için bu şekilde kullanıldığını söylemektedir.¹²³

¹¹⁹ Bağdadi, *Usulü’l-Din*, 154; Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka’iki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Te’vil*, III/32; Taftazani, *Şerhu’l-Makasid*, III/268.

¹²⁰ Mustafa Kasadar, *İslam İnanç Esasları Ali Muhammed Sallabi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 250-251.

¹²¹ bkz. Zülfikar Durmuş, “İslâm Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı -Kur’an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-”, *Diyanet İlmî Dergi* XLIV/3 (2008), 49-72.

¹²² Mehmet Evkuran, *Sistemik Kelam* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 208.

¹²³ Kadı Abdülcebbar, *Şerhü’l-Usulî’l-Hamse*, 568-569.

Nebî ile Resul arasında fark bulunmadığını ve bu iki kelimenin eş anlamlı olduğunu savunanların dayandığı deliller şu şekildedir:

1. Nebî'nin Mürsel olarak Tanımlanması: Allah Teâlâ, bazı ayet-i kerimelerde Nebî kavramı için "mürsel" (gönderilmiş) ifadesini kullanmıştır.¹²⁴ Nebî için "irsal" (gönderilme) kavramından bahsedilmesi, kavramlar arasında farkın olmadığını gösterir. Kadı Abdülcebbar, Resul'ün Nebî olarak vasıflandırılmasını, peygamberin mertebesinin yüceliğine işaret eden bir durum olarak açıklar. Bu yaklaşımda, nübüvvetin ulviyet ve yücelik anlamı taşıdığı vurgulanır.
2. Nübüvvet ve Risâlet'in Beraber Kullanılması: Ayet-i kerimelerde, *nübüvvet* ve *risalet* birlikte kullanılan kavramlardır.¹²⁵ ya da birinin bulunmadığı yerde diğeri de yer almaz. Bu, iki kavramın aynı anlamı ifade ettiğine ve birinin sabit olduğu yerde diğerin de geçerli olduğuna işaret eder.¹²⁶
3. Hz. Muhammed'in (a.s.) Resul ve Nebî Olduğunun Belirtilmesi: Allah Teâlâ, ayet-i kerimelerde Efendimiz 'in (s.a.s) hem Resul¹²⁷ hem de Nebî¹²⁸ olduğunu açıkça ifade eder. Bu da Nebî ile Resul ayrımının bulunmadığına dair delil olarak görülür.¹²⁹
4. Lafızların Birbirini Tamamlaması: "Resul" mesaj sahibi anlamına gelirken, "Nebî" Allah'tan haber veren ve şanı yüce olan anlamına gelir. Bu iki kavram, birbirini tamamlayan ifadelerdir. Allah'tan haber vermek ancak bir mesaj (risalet) ile mümkün olabilir ve bu görevi yapan kişinin şanı yüce ve mertebesi yüksek olacaktır. Dolayısıyla, bu iki kelimenin farklı anlamlar taşımadığı sonucuna ulaşılır.¹³⁰

¹²⁴ Hac 22/52; A'raf 7/94, Zuhuruf 43/6.

¹²⁵ Ahzab 33/40.

¹²⁶ Kadı Abdülcebbar, *Şerhü'l-Usuli'l-Hamse*, 568.

¹²⁷ Maide 5/41, 67; Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/81,144; A'raf 7/158.

¹²⁸ Âl-i İmrân 3/J68; A'raf 7/157; Enfal 8/64, 65,67,70.

¹²⁹ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Maverdi, *A'lamü'n-Nübüvve* (Beyrut: Dar ve Mektebetü'l-Hilal, 1409), 51.

¹³⁰ Maverdi, *A'lamü'n-Nübüvve*, 51.

Geleneksel kabulde ise nebî kendisine yeni bir kitap ve şeriat verilmeyip kendisinden önce gönderilmiş peygamberin şeriatını ve kitabını takip ederken resul kendisine yeni bir şeriatın ve kitabın verildiği kişi olarak ifade edilir. Bu tanımlamadan yola çıkarak her resul bir nebî iken her nebî bir resul olamamaktadır. Bu şekildeki tanımlamayla birlikte risâlet kavramı nübüvvet kavramından derece bakımından daha üst bir konumda iken risâlet ve nübüvvet vahyi konusu arasındaki farklılık ortaya çıkmaktadır.¹³¹

Nebî ve resul arasında fark olduğunu savunanlar arasında İmam Şâfî (v.204/819), Ebu'l- Hasan el-Eş'arî (v.324/935-36), Ebu Mansur el- Mâtürîdî (v.333/944), Pezdevî (v.493/1100), Nesefî (v.508/1115), Zemahşeri (538/1144), Fahreddin er-Razi (v.606/1210), Teftazani (v.793/1390) ve Cürcanî (v.816/1413) gibi alimleri zikredebilir.¹³²

Resul ve nebî arasındaki fark olduğu görüşünde olanlar Hz. Mûsâ (a.s.)'dan bahseden “Kitap'ta Mûsâ'yı da zikret. Şüphesiz o seçilmiş insandı. Bir resul ve nebî idi.”¹³³ ayeti ile Efendimiz'e (s.a.s.) yönelik “Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki bir şey arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında vesvese vermiş olmasın.”¹³⁴ ayetiyle görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.¹³⁵ Fahreddin er-Râzî ayet-i kerimedeki “nebî” kelimesinin “resul” kelimesine atfedildiğine dikkat çekerek i kavramlar arasında farklılık olması gerektiğini söylemiştir. Ayet-i kerimedeki kullanım “amm” olanın hâs olana atfî şeklindedir.¹³⁶

İmam Mâtürîdî, Hz. Mûsâ ile ilgili Meryem Suresi'nde geçen ayet-i kerimeden hareketle nebîyi “*her türlü hayır ve bereketten haber veren peygamber*”¹³⁷ şeklinde tarif etmiştir. “*Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resule o ümmi peygambere uyan kimselerdir.*”¹³⁸ Ayet-i kerimesi yorumlanırken ayetin Hz.

¹³¹ Cürcanî, *Kitabü't-Ta'rifat*, 328.

¹³² Evkuran, *Sistematik Kelam*, 209.

¹³³ Meryem 19/51.

¹³⁴ Hac 22/52.

¹³⁵ Gölcük- Toprak, *Kelam*, 309.

¹³⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş, çev. Suat Yıldırım (Ankara: Akçağ, 1988), XVI/336.

¹³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, IX/195.

¹³⁸ A'râf 7/157.

Muhammed (s.a.s.) ile ilgili olduğunu ayette Efendimiz (s.a.s.)’in resul ve nebî olarak isimlendirildiğini resullük görevinin kapsamının daha genel olduğundan hareketle her durumda elçilik anlamına geldiğini ve tebliğ ile sorumlu olduğunu söylerken nebînin bir soru ile karşı karşıya kaldığında ya da kendisinden bir şeyin bilgisi hakkında malumat istendiğinde cevap veren kişi olarak tanımlamıştır. Bu sebepten Hz. Muhammed’in(s.a.s.) haber verme ve tebliğ¹³⁹ olmak üzere iki görevi bulunmaktadır.¹⁴⁰

Zemahşerî aynı ayeti tefsir ederken “resulü kitap verilmiş; nebîyi ise mucizeler sahibi peygamber şeklinde tarif etmiştir.”¹⁴¹

Kurtubî (v.656/1258) ayeti yorumlarken nebî kelimesinin resul kelimesine nazaran kapsamının dar olduğunu söylemiş ve iki kavramın farklılığını şu şekilde açıklamaya çalışmıştır. Peygamberimiz (s.a.s.) sahabilerden Berra’ya öğrettiği duada Berra’nın “*göndermiş olduğun resulüne iman ettim.*” şeklindeki cümlesini düzeltmiş ve “*göndermiş olduğun nebîne iman ettim*”. Şeklinde tekrar etmesini istemiştir.¹⁴² Kurtubi bundan hareketle ilk ifadede risâletin tekrar edildiğini ve bu tekrarda bir faydanın olmadığını söylemiştir. Diğer cümledeki kullanımda tekrara düşülmediğini her iki anlamın mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamadan hareketle resul ve nebî farklı kavramlardır. Resul ve nebînin nübüvvet konusunda müşterekliği söz konusu olmakla birlikte Risâlet bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır.¹⁴³ Bu düzeltme hakkında yapılabilecek diğer bir ise yorum şöyledir: Duadaki lafız tevkifi olup Şari’ tarafından bildirilmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Resul ifadesini ısrarla nebî şeklinde düzeltmesi duanın bu lafızlarla Efendimiz’e (s.a.s.) öğretilmiş olmasındandır.¹⁴⁴

¹³⁹ Mâide 5/67; Şura 42/ 48

¹⁴⁰ Matürîdi, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, VI/92.

¹⁴¹ Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka’iki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Te’vil*, II/1002.

¹⁴² Ebu Abdillâh Muhammed ibn İsmail Buhari, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken, ts.), “Kitabu’l-Vudu”, 80 (No.109).

¹⁴³ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami’l-Kur’an*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2002), VII/ 479.

¹⁴⁴ Ebu’l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *Muhtasar Fethu’l-Bari*, çev. Halil Aldemir - Soner Duman (İstanbul: Polen, 2006), XII/ 436. Ebu Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. en-Nevevi, *Riyazü’s-Salihin: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir vd. (İstanbul: Erkam, 2004), I/354.

Fahredden er-Râzî (v.606/1209), nebî ve resul ayrımını mucize göstermek üzerinden değerlendirmiştir. Nebîlerden mucize gösteren ve kitap sahibi olanların resul; nebînin ise kendisine bir kitap verilmeyen ve kendisinden önceki peygamberin kitabına insanları çağırın kişi olduğunu söyleyerek nebî-resul tarifini yapmıştır. Mutezilenin nebî-resul arasında fark olmadığı şeklindeki görüşünü eleştirir. Hac Suresi’ndeki “*Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki*”¹⁴⁵ ayetini Mutezilenin iddiasının aksine nebî ile resul arasındaki farkın varlığına işaret ettiğini söyler ve dil kuralları açısından nebî kelimesinin resul kelimesine atfedildiğine dikkat çekerek genelin özele atfedilmesiyle açıklar. Bu sebepten ayete göre nebî genel resul ise özeldir.¹⁴⁶

Cürcani ise vahyi ikiye ayırır. Nübüvvet vahyi ve Risâlet vahyi olarak yaptığı ayrımında Risâlet vahyinin nübüvvet vahyinden üstün olduğunu söylemektedir. Risâlet vahyini Cebrail’in vahyi getirmesiyle açıklar.¹⁴⁷

Yukarıda, konuyla ilgili çeşitli âlimlerin yaklaşımlarını ve bu yaklaşımlara dayanak teşkil eden delilleri mümkün olduğunca kapsamlı bir şekilde ele almaya çalışılmıştır. Nebî ve resul kavramları incelendiğinde, her iki terimin de Allah’tan alınan mesajları insanlara iletmek ve bildirmek üzere seçilmiş kişiler anlamına gelmesi bakımından benzerlik taşıdığı ve eş anlamlı gibi görüldüğü anlaşılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de bu benzerliği destekleyen ifadeler mevcuttur. Bazı ayetlerde peygamberlerden bir kısmının “nebî,” bir kısmının “resul,” bazılarının ise hem “nebî” hem de “resul” olarak anılması, iki kavram arasında farklar bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, İslam alimleri arasında farklı yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yukarıdaki deliller incelendiğinde, Nebî ile Resul arasında fark bulunduğunu savunanların delillerinin daha güçlü ve tutarlı olduğu söylenebilir.

Alimlerin kanaatleri dikkate alındığında her iki kavramın Kur’an’daki kullanımları itibariyle aralarında hiçbir farkın olmadığını ifade etmek mümkün

¹⁴⁵ Hac 22/52.

¹⁴⁶ Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrudin er-Razi, *et-Tefsiru’l-kebir = Mefatifu’l-gayb*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş, çev. Suat Yıldırım (Ankara: Akçağ, 1988), XVI/336.

¹⁴⁷ Cürcani, *Kitabü’t-Ta’rifat*, 328.

değildir. Nitekim her iki kelime de farklı köklerden gelmiş ve farklı sözlük anlamlarına sahip bulunmaktadır.

Nebî ve Resul kelimelerinin aynı anlamda olduğunu ileri sürenlerin dayandığı delillerden biri de Nebî'nin "mürsel" yani "gönderilmiş" olarak ifade edildiği ayetlerdir. Ancak bu ayetlerden hareketle Nebî ile Resul'ün aynı manaya geldiğini söylemek doğru değildir. Çünkü "irsal" yani "gönderme" kavramı, canlı-cansız, şuurlu-şuursuz birçok varlık için geçerlidir ve Kur'an-ı Kerim'de konuyla alakalı birçok ayet-i kerime bulunmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse: Yağmurun gönderilmesi¹⁴⁸ (irsalu'l-matar), fırtına ve rüzgârın gönderilmesi (kasırga irsali)¹⁴⁹, Orduların gönderilmesi¹⁵⁰ (ordu irsali) gibi durumlar. Bu sayılanların hepsi "mürsel" yani "gönderilmiş" olarak ifade edilebilir. Ancak "Resul" olarak adlandırılmazlar ve Allah'a isnat edilemezler. İnsanlardan veya meleklerden seçilmiş olan Resuller için kullanılan "Allah'ın Resulü" ifadesi, bu varlıklar için söylenemez. Bu nedenle, Nebî ve Resul'ün aynı anlama geldiği iddiası bu bağlamda tutarsızdır.¹⁵¹

Resul ile nebî arasındaki farklardan bir diğeri de nebî kavramı resul kavramından daha kapsamlıdır. Nitekim nebînin sahip olduğu nübüvvet özelliğini resuller de taşımaktadır. Risâlet sorumluluğu ise resullere mahsustur. Nübüvvet peygamberlerin tamamının taşıdığı ortak özellik olması hasebiyle genellik arz eder.

Allah Teâlâ insanoğlu içinden peygamberlerini seçmiş, nebî olanları diğer insanlardan, resulleri de nebîlerden üstün kılmıştır.¹⁵² Bu durumda nebî ve resül ayrımı söz konusudur. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) peygamberlerin sayısı ilgili nakledilen rivayette bu ayrımın varlığını göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) nebî ve resullerin sayısı ile ilgili bir soruyu nebîlerin sayısının yüz yirmi dört bin olduğu, resullerin sayısı yüz on üç olduğu şeklinde cevaplandırmıştır.¹⁵³ Bununla birlikte nebî kendinden önceki peygamberlere indirilmiş olan kitaplarla amel eden kendisine ait bir kitabı

¹⁴⁸ En 'am Suresi 6/6.

¹⁴⁹ A 'raf 7/162.

¹⁵⁰ Ahzab 33/9.

¹⁵¹ Hüdaverdi Adam, "Nübüvvet Dair İki Mesele: Nebi ile Rasul Arasındaki Fark ve Kadının Peygamberliği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 88.

¹⁵² Ömer Süleyman el-Eşkar, *er-Rusül ver-Risalat* (Amman: Darü'n-Nefais, 1989), 209.

¹⁵³ İbn Hanbel, *Müsned*, XVII/ 86.

bulunmayan peygamber olarak tarif edilirken, resul kendisine özel bir kitap ve şariat verilen peygamber olarak tarif edilir. Resullerin kendilerinden önceki şariatları nesheden özelliği bulunmakta ancak nebîlerde bu özellikten bahsedilmemektedir.¹⁵⁴

1.3. Peygamberlerin Sıfatları

Yaratılmış her şeyin emrine verildiği ve diğer varlıklarda bulunmayan birçok meziyetlerle donatılan bu sebepten yaratılmışların içinde en şerefli ve en yüce olma onuruna erişmiş insanoğlu başı boş bırakılmış¹⁵⁵ değildir. Bu bakımdan insanın yaratana ve hem cinslerine karşı görev ve sorumluluklarının olması elzemdir. Allah Teâlâ kendisini kullarına daha iyi tanıtmak emir ve nehiyelerini bildirmek, kul olma sorumluluğu hakkında doğru bilgilendirmek, insanlar arasındaki davranış kurallarını göstermek dünya ve ahiret nizamını tanzim etmek için insanlardan kendi içlerinden seçtiği kişileri yol gösterici önder ve rehber olarak görevlendirmiştir.¹⁵⁶

Peygamberler akıl ile vahiy; Allah ile insan arasındaki bağı oluşturan bu önemli sorumluluğu üstlenen kişilerdir. İnsanın en temel problemlerinden biri Allah Teâlâ ile arasında olan ilişkinin nasıllığıdır. Tarih boyunca insanın Allah'la olan ilişkisinin kesintiye uğradığı zamanlar, en sıkıntılı zaman dilimleri olmuştur. Bu sebeple en temel görev insanın kişiliğinin yaratıcının belirlediği kurallar çerçevesinde şekillenmesidir. İşte peygamberler, insanın tevhitte uzaklaştığı Rabbiyle ilişkisinin zayıflayıp saflığını yitirdiği dönemlerde onun imdadına yetişen Allah'ın elçileridir. İlk peygamber ve ilk insan Hz. Âdem'le başlayan her bir asırda insanın buhrana kapıldığı ve çıkmazlara düştüğü tüm dönemlerde Allah'ın bir yol göstericisi çıkmış ve insana asli görevini hatırlatmış ve insanlığı yönlendirmiştir.¹⁵⁷

İnsan hayatına yön veren rehberler içgüdü, duyular, akıl, vahiy ve peygamberlerdir. Kontrol ve düzeltme anlamında her bir rehber en üst seviyede

¹⁵⁴ Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 17-18.

¹⁵⁵ Kıyamet 75/36; Ankebût 29/2.

¹⁵⁶ Cerrahoğlu, *Kur'an-ı Kerimden Öğütler*, 74.

¹⁵⁷ Temel Yeşilyurt, *Ebu'l-Berekat en-Neseî ve İslam Düşüncesindeki Yeri: Bir Kelamcı Olarak Neseî* (Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2000), 191.

bulunan vahiy ve peygamberlere muhtaçtır.¹⁵⁸ Ayet-i kerimelerde her ümmetin peygamberi olduğundan¹⁵⁹ ve insanlara iyiyi emredip kötüden sakındıran Allah'ın ayetlerini ve dinini tebliğ eden kendi cinsinden¹⁶⁰ peygamberler gönderildiğinden bahsetmektedir.¹⁶¹

İnsan ruh ve bedenden müteşekkil yaratılmıştır. Biri aşkın, manevi bir öz diğeri ise maddi ve fiziksel bir varlıktır. Ruh ve beden yaratılışları itibariyle kendi özlerine meyyal olup sahibini oraya meylettirir. Aralarında karşılıklı bir ilişki bulunan ruh ve beden birbirlerinden etkilenirler nitekim ruhun beden tarafından etkilenmesi bedenin ruh tarafından etkilenmesinden daha kolaydır. Bedenin gelişmesi, olgunlaşması ve tekamüle ulaşması tabii olup dışardan bir desteğe ihtiyacı yoktur. Ancak ruhun tekamülü kesbidir, gayret ve çalışma ile gerçekleşebilir. Bunun mümkün olması için de dışarıdan bir yol göstericiye, rehberine muhtaçtır. Rehber olmazsa ruh kusurlu ve nakıs kalır. Mütakamil ise nakısa galebe çalar. Bu sebepten insanların kemale ulaşması için içlerinden birinin -ruhları nasihatlerle terbiye ve bedenleri birtakım sorumluluklarla terbiye edebilmesi için- Allah'ın bağış ve yardımı ile desteklenmesi, vahiy ve ilhama mazhar olması gerekmektedir. İşte bu mütakamil kişi peygamberlerdir.¹⁶²

Mâtürîdî doktrinine göre Allah'ın emirlerini yerine getirme yasakladığı şeylerden kaçınmak için peygamberler göndermesi haktır. Allah Teâlâ'nın tüm fiillerinde bir hikmet bulunur. İyi olanı kötü olandan ayırt etmede aklın önemli bir görevi olsa da dine ait hususlarda ve eşyanın tabiatına hakimiyet konusunda aklın tüm sorunlara çözüm üretebilmesi söz konusu değildir.¹⁶³

¹⁵⁸ Baljon, J.M.S. *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, Modern Muslim Koran İnterpretation trc Şaban Ali Düzgün, s.84,91 akt. Yeşilyurt, *Ebu'l-Berekat en-Nesefi ve İslam Düşüncesindeki Yeri: Bir Kelamcı Olarak Nesefi*, 191.

¹⁵⁹ Nahl,16/36.

¹⁶⁰ Bakara,2/151; Kehf,18/110; Fussilet,41/ 6.

¹⁶¹ Yeşilyurt, *Ebu'l-Berekat en-Nesefi ve İslam Düşüncesindeki Yeri: Bir Kelamcı Olarak Nesefi*, 193-195.

¹⁶² Fuzuli, *Matla'u'l-i'tikad fi ma'rifati'l-mabda'i va'l-ma'ad* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1962), 55.

¹⁶³ Ebü'l-Muin Meymun b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefi Nesefi Nesefi, *Tebşiratü'l-Edille fi Usuli'd-Din*, çev. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003),II/ 1; Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Matürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İsam Yayınları, ts.), 176; *Akaid Risalesi*, 32.

Murad-ı ilahiyi insanlara ulaştırmada Allah tarafından insanlara gönderilen bir elçi ve insanların Allah katındaki temsilcisi olan peygamberlerin, böyle büyük ve mesuliyetli bir görevi eda edebilmeleri için gerekli olan bazı vasıfları taşıması kaçınılmazdır. Akaid ve Kelâm kitaplarında sıralanan; sıdk (doğruluk), emanet (güvenilirlik), ismet (masum), fetânet (akıllı ve zeki) ve tebliğ (bildirme) peygamberlerin sıfatları olarak sayılır. Bu sıfatlar, ahlak felsefesince ifade edilen insandaki üç temel yeteneğin kemale ulaşmış halini ifade eder. Bunlar, peygamberlerin hayat gerçeklerinden bahisle, aklî deliller gereğince âlimler tarafından nitelenen özelliklerdir. Örneğin fetânet sıfatı, hikmete; ismet sıfatı, iffete; emanet ve doğruluk sıfatı, şecaat ve cesarete; tebliğ ise, bunların hepsini kapsayan adalet karşılık gelir. Adalet ilkesi, insandaki üç temel duygunun dengeye ulaşmış hali ya da onların kendi aralarındaki uyumu şeklinde ifade edildiği gibi, tebliğ de peygamberlerdeki diğer sıfatları içeren bir kavram anlamında kullanılır. Onun için bu ilkelerin tümünü tebliğ sıfatının kapsamı alanında değerlendirilebilir ya da onu, diğer tüm ortak sıfatların özü şeklinde ifade etmek mümkün olur. Zira tebliğ görevini eda edebilmek için peygamberlerin ismet sahibi, akıl ve zekâ bakımından olgun olması gerekir ki, kendilerine güven oluşabilsin.¹⁶⁴

1.3.1. Sıdk

Sıdk, “*yalanın karşıtı, vâkıa mutabık hüküm ifade eden söz*”¹⁶⁵ anlamlarına geldiği gibi, “*gerçeği konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, sözüne sadık olmak*”¹⁶⁶ anlamlarında mastar olarak da kullanılabilir. Sıdk kavramı, sebebi ve sonucu her ne olursa olsun “*nesnenin objektif gerçekliğini ifade etme*” anlamına da gelmektedir. Sözlerinin hem “*objektif gerçekliğe uygunluk*” hem

¹⁶⁴ Çetin Maksut. Ahlak İlkeleri Bakımından Peygamber Sıfatları Makalesi, *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (Aralık 2022), 207.

¹⁶⁵ Cevheri, *es-Sıhah Tacü'l-luga ve Sıhahi'l-Arabiyye*, IV/1505.

¹⁶⁶ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 478.

de “*konuşan kişinin zihnindeki bilgiyle uyumluluk*”¹⁶⁷ anlamını taşımasıyla sıddıkiyet vasfı peygamberleri eşsiz kılan bir özellik haline gelmektedir.¹⁶⁸

Sıdk kelimesi ayetlerde bazen mecazi anlamda olmakla birlikte on beş farklı kullanılmıştır. Ayet-i kerimelerden üçünde **sâdık**, şeklinde “*doğru sözlü*” manasında (*sâdikun, sâdikın, sâdikat*) şeklinde elliye yakın ayet-i kerimede çoğul şekilleri geçmektedir. Altmışa yakın ayette ise benzer kökten çeşitli isin ve fiiller bulunmaktadır.¹⁶⁹ Kur’an-ı Kerim’in isimi şeklinde iki ayette¹⁷⁰ kullanılmıştır.¹⁷¹

Peygamberler, vahyi insanlara ulaştırmakla sorumlu kimseler olduklarından getirdikleri vahyin güvenilirliği, doğru sözlü olmalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu manada sıdk sıfatı tüm peygamberler için zorunlu bir sıfattır. Peygamber gönderme konusundaki faydanın yok olmaması ve özellikle dini emir ve yasakların tebliği ve ümmetin irşadıyla ilgili konularda peygamberler sıdkın zıttı kizbten korunmuşlardır. Dinin tebliğinde peygamberlerin kasten yalancılıktan ve günahattan masum olduklarına dair icma bulunmaktadır. Çoğunluğun görüşüne göre de yanılma durumu da böyledir.¹⁷²

Peygamberlerin dini tebliğ konusunda yalan söylemeleri mümkün değildir. Mucizelerle desteklenmeleri, onların doğruluklarının (sıddık olmalarının) açık bir işaretidir. Aksi bir durum kabul edildiğinde, mucizelerle desteklenmeleri Allah-u Teâlâ’nın yalan söyleyen bir kimseyi desteklemesi anlamına gelir ki bu, Yüce Yaratıcı için muhaldir. Peygamberlerin ömürleri boyunca bir kez yalan söylemeleri ihtimali olduğunda kendilerine olan güven sarsılacağından, insanları doğru yola sevk etmeleri

¹⁶⁷ Mustafa Çağrı, “Sıdk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009), XXXVII /98.

¹⁶⁸ Hüseyin Kahraman, “Peygamberlerin Sahip Olduğu Sıfatların Nübüvvetin Gerekliliği ve İspatı Açısından Değerlendirilmesi”, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED)* V/2 (2021), 171.

¹⁶⁹ Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 404.

¹⁷⁰ Zümer 39/32-33.

¹⁷¹ Çağrı, “Sıdk”, 98.

¹⁷² Süleyman Uludağ, *Taftazani Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu’l-Akaid* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2010), 240.

mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, yalan söylemeleri mümkün olmadığından, onların sıddık olmaları zorunlu bir gerçekliktir.¹⁷³

Peygamberlerin doğru sözlü olmalarıyla ilgili peygamberlerin faziletlerinden bahseden ayetlerde sıdk sıfatına dikkat çekilir. Allah-u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde peygamberlerin doğrulukların bahsedilmiştir. “*Kitapta İdris'i de an. Hakikaten o pek doğru bir insan, peygamberdi.*”¹⁷⁴ “*Kitap'ta İbrahim'i de an. Hakikaten o doğru bir insan, peygamberdi.*”¹⁷⁵ ayetleri konuyla alakalı başlıca örneklerdir. Benzer anlamlarda Hz. İsmail (a.s.),¹⁷⁶; Hz. Mûsâ (a.s.)¹⁷⁷, Hz. Yusuf(a.s.)¹⁷⁸ ve Efendimiz (s.a.s.) hakkında ayet-i kerimeler bulunmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır. “*Resulüm! Onların söylediklerinin gerçekten seni üzmemekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler açıkça Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar.*”¹⁷⁹ Bu ayetten de anlaşıldığı gibi müşrikler Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) doğruluğunu birçok yerde dile getirmiştir. Allah'ın Peygamberimiz'in (s.a.s.) hakkındaki “*Eğer peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, Elbette onu kısıkrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık. Hiçbiriniz buna mâni olamazdınız.*”¹⁸⁰ Ayeti de Efendimiz 'in (s.a.s.) ve diğer peygamberlerin insanlara tebliğ ettikleri şeylerde doğru olduklarının ve herhangi bir ilave yapmadıklarının delilidir.

Peygamberlerin göstermiş olduğu mucizeler de sıdk sıfatı bağlamında Allah Teâlâ'nın onların doğruluğunu teyit etmesidir. Allah Teâlâ'nın peygamberlerini mucizelerle desteklemesi peygamberlerin sıddıkiyetlerinin açık bir delilidir.¹⁸¹ “*Allah batılı mahveder; sözleriyle hakkı gerçekleştirir.*”¹⁸² ayet-i kerimesi de bu hakikate işaret etmektedir.

¹⁷³ Yüksel, *Kelam Dersleri (İlahiyat ve Nübüvvet)*, 52.

¹⁷⁴ Meryem,19/56

¹⁷⁵ Meryem,19/41

¹⁷⁶ Meryem,19/54

¹⁷⁷ A'râf /105.

¹⁷⁸ Yusuf 12/46.

¹⁷⁹ En'âm, 6/33.

¹⁸⁰ Hâkka, 69/44-47

¹⁸¹ Halil İbrahim Bulut, “Mûcize”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020), XXX/349.

¹⁸² Şura, 42/,24

Allah Teâlâ'nın genelde elçilerini özelde ise Hz. Muhammed'i (s.a.s.) mucizelerle desteklemesi, düşmanlarına karşı yardım etmesi, dinini galip kılması, onun vahiy konusunda doğru sözlü olduğunun işaretidir. Bu hususu destekleyen birçok ayet-i kerime bulunmaktadır. *“Battığı zaman yıldız ant olsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve batıla inanmadı; o arzusuna göre de konuşmaz. O'nun bildikleri vahyedilenden başkası değildir.”*¹⁸³ Bu ayet-i kerime Peygamber (s.a.s.)'in konuşmalarının kendisine vahy edildiğine dair en kuvvetli ifadelerdendir. Dolayısıyla tebliğ ettiği şeylere Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilavelerde bulunması ya da Allah Teâlâ hakkında yalan ifadelerinin olması mümkün değildir.

Tüm peygamberlerin çocukluğundan itibaren yaşadığı toplumca tanınan biri olmaları, doğruluk ve güvenilirlikle temayüz etmeleri, kendisine inanmayanların bile güvenlerini kazanmaları ve özellikle Efendimiz'e (s.a.s.) verdikleri sadık-ı emin ismi Peygamberimiz'in (s.a.s.) şahsında genelde tüm peygamberlerin ümmetlerince doğrulukları konusunda problem yaşamadıklarının göstergesidir. Bu doğrultuda Ebu Süfyan ile Bizans hükümdarı Hirakl arasındaki olay¹⁸⁴ da Peygamberimiz 'in (s.a.s.) dürüstlüğü açısından dikkat çekicidir.¹⁸⁵

Peygamberlerin sıddıkiyeti, onların doğrulukta ve dürüstlükte zirve bir ahlaka sahip olmalarını ifade etmekle birlikte Onlar, sözlerinde, fiillerinde ve tüm yaşantılarında mutlak bir dürüstlük sergilemiş, Allah'ın mesajlarını eksiksiz ve en doğru şekilde insanlara iletmişlerdir. Sıdk, onların kimliklerinin temel taşı, peygamberlik görevlerini yerine getirmelerinin de en güçlü dayanağı olmuştur.

Bu yüksek ahlakî vasıf, onların toplumlarında güvenilir kişiler olarak tanınmalarını sağlamış, tebliğ görevlerinde onları destekleyen önemli bir unsur olmuştur. Peygamberlerin sıddıkiyeti, Allah'a olan bağlılıklarını ve insanlığa olan sorumluluklarını kusursuz bir şekilde yansıtan bir özellik olarak, onları diğer insanlardan ayıran belirgin bir niteliktir.

¹⁸³ Necm 53/1-4.

¹⁸⁴ Buhari, “Kitabu'l-Vahy”, 1 (No. 6).

¹⁸⁵ Kasadar, *İslam İnanç Esasları Ali Muhammed Sallabi*, 282-284.

Sonuç olarak Peygamberler, taşıdıkları sıddikiyet özelliği ile bir taraftan evrensel hakikatlerin sadık taşıyıcıları olmakla birlikte bu hakikatin temsilci ve şahidi de olmaktadır.¹⁸⁶ Bu sebepten peygamberler uyulması gereken yegâne bir merciye dönüşmektedir. Ayrıca bu durum peygamberlerin sadece söylediklerinin değil, tüm hayat tecrübesinin de hidayet rehberi olduğu anlamına gelmektedir.

1.3.2. Emanet

Arapça'da “*güven duymak, korkudan ve endişeden eminlik* ” anlamındaki “**emn**” mastarından gelen “*emanet*” kavramı hıyanetin zıttı olarak isim şeklinde kullanılmaktadır. “*güvenilir olmak*” anlamında mastar bir ifadededir. “*güven duyulan bir kişiye koruması için geçici olarak verilen şey*” anlamına da gelmekte olup kelimenin bu son kullanım şekli daha yaygındır.¹⁸⁷

Emanet kelimesi, iki ayette tekil, dört ayette çoğul şekliyle geçmektedir. Aynı kökten gelen farklı fiil ve isim kalıplar da Kur'an-ı Kerim'de kullanılan ifadelerdir.¹⁸⁸

Emanet sıfatı, Risâlet sorumluluğunu yüklenen peygamberlerin ortak sıfatıdır. Bütüncül bir şahsiyet ve tutarlı bir karakteri ifade eden bu vasıf, peygamberlerin tebliğ ve temsil görevlerinin inşa edildiği temel özelliktir. Peygamberler, gönderildikleri toplumlara rehberlik etmekle görevli doğal liderlerdir. Liderlerin toplumlarıyla ilişkilerindeki ilkeli olma ve tutarlılık, onların söz ve eylemlerinin muhatap oldukları toplumlar üzerindeki etkisiyle doğru orantılıdır. Özelde Hz. Peygamber (s.a.s.), genelde ise tüm peygamberler, yeni bir toplum oluşturmada bu özelliğin gerektirdiği ahlaki değerlere dayanmıştır. Bu anlamda emanet sıfatı, kelime anlamının ötesine geçerek nübüvvetin varlık değeriyle yakından ilişkili bir kavram olarak değer kazanmaktadır. Risâlet'in üzerinde yükseldiği ahlaki zemin olan bu sıfat, aynı zamanda peygamberlerin dönüştürücü ve şekillendirici liderlik gücünün de temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Şuayip Karataş, “Kur'an'a Göre Aileyi Ayakta Tutan Bazı Kavramlar ve Bu Bağlamda Hz. İbrahim'in Örnekliliği” *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2021), 364.

¹⁸⁷ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 90; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XIII/21.

¹⁸⁸ Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 88-89.

¹⁸⁹ İsmail Kanbaz, “Hz. Peygamber'in Kişiliğinin Temel Bir Bileşeni Olarak El- Emîn Sıfatı” *DÜSBED*,31 (2022), 2-3.

Peygamberlerde bulunan ortak sıfatlar, birbirleriyle karşılıklı ilişki içerisinde. Her peygamberin taşıdığı bu özellikler hem bireysel hem de toplumsal görevlerini yerine getirirken birbirini tamamlar. Bu sıfatlar, peygamberlerin tebliğ görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onların ahlaki, manevi ve toplumsal rollerini de güçlendirir. İnsanlara örnek olma görevi verilen ve bu amaca uygun olarak günah işlemekten korunmuş peygamberlerin güvenilir olmaları, ismet özelliğinin bir sonucudur. Onların her konuda insanlara güven veren kişiler oldukları, hem kutsal metinlerle hem de inananlar ve inanmayanlar tarafından ortak bir kabul ile doğrulanmaktadır.¹⁹⁰

Peygamberlerin emanet sıfatı, önce onların kişilik ve karakterlerini, sonra da muhataplarının anlayış ve tepkisini belirleyen temel bir özelliktir. Bu özellik kişinin başta Allah'a, sonrasında ise kendine ve muhatap olduğu kitleye karşı sorumluluk ve hassasiyet bilinciyle davranmayı ve bu bilincin oluşturduğu bir tutarlılık ve kararlılığa sahip olmayı gerektirir.

Said Havva (v.1410/1989) da emanet sıfatını ismet sıfatı kapsamında değerlendirmiş ve günah işlemek olduğunu söylemiştir. İsmetin manası peygamberlerin gizli ve açıktan günaha bulaşmaktan korunması demektir. İsmet sıfatı, Peygamberlerin emin olmaları kendilerine uyulması ve arkalarından gidilmesi sebebiyle ilahi teklifin doğal sonucudur.¹⁹¹

Peygamberlik müessesesi için emanet sıfatı zorunlu bir sıfattır onun zıddı olan hıyanet vasfının ise peygamberlerde bulunması imkansızdır. Çünkü peygamberlerin günah işleyen ve doğru yoldan çıkmış kimseler olması durumunda emanet sıfatına aykırı hareket ettiklerinden ve kendilerine tabi olanların da o günahı işlediklerinde herhangi bir kınamaya ya da cezaya maruz kalmamaları gerekirdi. Çünkü Allah-u Teâlâ peygamberlerin sözlerine fillerine ve hallerine uyulmasını emretmiştir.¹⁹² Halbuki Allah'ın masiyeti emretmesi imkansızdır.¹⁹³

¹⁹⁰ Topaloğlu Bekir Topaloğlu vd., *İslam'da İnanç Esasları* (İstanbul: Çamlıca Yay., 2010), 170.

¹⁹¹ Said Havva, *el-Esas fi's-Sünne İslam Akaidi*, çev. Abdurrahim Ali Ural, - Orhan Aktepe (İstanbul: Aksa, 1992), IX/17.

¹⁹² Âl-i İmrân 3/32.

¹⁹³ Emrullah Yüksel, *Kelam Dersleri (İlahiyat ve Nübüvvet)* (Erzurum, 1986), 52.

“*Emanet*” sıfatı, yukarıda da değinildiği üzere nübüvvetin üzerine bina edildiği ahlaki zemindir. Nitekim Kur’an-ı Kerim Risâlet görevini yüklenen elçilerin, gönderildikleri toplumlara mesajlarını iletirken tutarlılık ve samimiyetlerini ifade eden şöyle bir başlangıçla kendilerini takdim ettiklerini haber verir: “ (*Ey kavmim!*), *ben size ilahî hakikatleri aktaran, size karşı samimi ve dürüst davranan güvenilir bir elçiyim.*”¹⁹⁴ Yine bazı peygamberlerin “*resulün emin*”, “*güvenilir bir elçi*” oluşlarını açıklama sadedinde, görevlerinin tamamen gönüllü ve karşılıksız olduğuna ve tebliğ görevi karşılığında her hangi bir ücret talep etmediklerine değinmeleri, “*emanet*” vasfının dolaylı olarak ahlaki tutarlılığı gerektirdiğine işaret eder: “ (*Ey kavmim!*), *ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allah’a karşı sorumluluğunuzun farkında olun ve bana uyun. Ben buna karşılık sizden bir karşılık beklentisi içinde değilim, benim karşılığımı vermek alemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.*”¹⁹⁵ ayeti de bu durumu desteklemektedir.

Eminlik, halkın her konuda, peygamberlere güven duymasını gerektiren bir konudur. Burada halktan maksat inansın ya da inanmasın bütün insanlardır. Nitekim güvenme hususunda peygamberin özel menfaati asla bulunmamaktadır. Bunun anlamı peygamberler, şahsi menfaatini korumak için güveni sarsacak herhangi bir davranış sergilemezler. Bunun için yanılmış olduğu konularda dahi Allah’ın kendisine bildirdiği zaman onu da güvenle halka duyurması gerekmektedir. Güvenin bir ilahi garantisi de budur.¹⁹⁶

Risâlet görevini yüklenen peygamberlerin sorumlulukları iki şekilde değerlendirilebilir. Yüce Yaratıcıdan vahiy almaları ilk aşama iken aldıkları vahyin tebliği ve temsili ikinci aşamadır. Peygamberlerin vahiy aldıklarının en önemli delillerinden biri, kararlı ve tutarlı şahsiyetleri, bir başka ifadeyle söz-eylem tutarlılıklarıdır. Muhataplarının peygamberlerin davetine gösterdikleri tepki olumlu ya da olumsuz, onların iddialarındaki samimiyet ve sadakat ile ilişkilidir.¹⁹⁷

Sonuç olarak peygamberlerin getirdiği şeylerin sadece izzet ve hikmet sahibi Allah’tan olduğuna ve vahyin gerçekliği hususunda kalplerin mutmain olması ve

¹⁹⁴ A`râf 7/61, 67, 68.

¹⁹⁵ Şuarâ 26/107-109; 125- 127; 143-145; 162-164.

¹⁹⁶ Atay, Hüseyin Atay, *İslam’ın İnanç Esasları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1992), 175.

¹⁹⁷ Kanbaz, “Hz. Peygamber’in Kişiliğinin Temel Bir Bileşeni Olarak El- Emîn Sıfatı”, 5.

şüpheye düşülmemesi için her peygamberde emanet sıfatı kaçınılmaz bir özelliktir. Peygamberlerin eminliğinden söz eden birçok ayetin olması da emanet sıfatının önemi konusunda dikkat çekicidir. Nitekim “*O nefsinden bir şey konuşmaz. Ancak kendine vahyedilene söyler.*”¹⁹⁸ “*Eğer Allah dileseydi onu size hiç okumazdım ve O’nu size hiç bildirmezdi. Daha önce sizin aranızda bir ömür yaşadım, hiç akletmiyor musunuz?*”¹⁹⁹ ayeti kerimeleri de konuyu destekler mahiyettedir.²⁰⁰

1.3.3. İsmet

İsmet; Arapça bir kelime olup “*asame*” fiilinin mastarıdır. Lügatte “*menetmek, korumak*” manalarına gelir. İsmet “*tutmak, tutunmak, sığınmak, dayanmak bağlamak, kazanmak ve gerdanlık, ip, bağ, nikah akdi, iffet*” gibi anlamlara da gelmektedir.²⁰¹

Terim anlamı olarak ismet: “Allah Teâlâ’nın, peygamberlerini günaha ve isyana düşmekten, yasak ve haramlara yönelmekten korumasıdır. Yasak fiilleri yapma hususunda onları engellemesidir. İsmet, Allah’ın, peygamberlerine ihsanı olup onları bir nevi kontrol ve gözetim altında tutması demektir.”²⁰²

Ayetlerde ismet kelimesi “*korumak, engellemek ve kurtarmak; “asım” da “koruyucu ve kurtarıcı”* anlamlarında kullanılmıştır.²⁰³ Aynı kökten türetilmiş “**i’tisam**” kelimesi ise “*bağlanmak, sarılmak,*”²⁰⁴ “**isti’sam**” “*iffetli namuslu olmak,*”²⁰⁵ ismet’in cemisi olan “**isam**” kelimesi “*nikah akdi*”²⁰⁶ anlamlarında ayetlerde geçen kavramlardır.

¹⁹⁸ Necm 53/ 3-4.

¹⁹⁹ Yunus 10/16.

²⁰⁰ Sabuni, Muhammed Ali Sabuni, *Peygamberlik ve Peygamberler* (İstanbul: Kültür Yayınları, t.y.), 52.

²⁰¹ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, XII/403-408; Zebidi, *Tacü’l-Arus min Cevahiri’l-Kamus*, VIII/398-399; Mehmet Bulut, “İsmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), 134-136.

²⁰² Mustafa Sönmez, “Peygamberlerin ‘Tebliğ Sıfatı’ Ve Bu Sıfatın Arka Planını Oluşturmada Diğer Sıfatların Rolü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 35 (2011), 286.

²⁰³ Mâide 5/67, Yûnus 10/ 27; Hûd 11/43; Ahzab 33/17; Mü’min 40/33.

²⁰⁴ Âl-i İmrân 3/101, 103; Nisâ 4/146, 175; Hac 22/78

²⁰⁵ Yûsuf 12/32.

²⁰⁶ Mümtehine 60/10.

Yukarda yapılan tanımlamalar dışında ismetin ıstılâhi olarak değişik tanımları da yapılmıştır. İsmet, “Allah Teâlâ’nın, kulunu yaptığında cezalandırması gereken kötü şeylerden koruması, kuluna mani olması”²⁰⁷ diye tarif edildiği gibi, “kişinin günaha düşmesini engelleyecek nefساني meleke.”²⁰⁸ tarifi de bulunmaktadır. İsmet yetisi, peygamberlerin vahyin gereklerini yerine getirmeleri konusunda onları destekleyen bir etkendir.²⁰⁹

Cürcâni ismeti, “günahı işlemeye gücü olmakla birlikte kişiyi ondan uzaklaştıran meleke”²¹⁰ şeklinde tanımlamaktadır. Diğer bir tarifte ise ismet, “Allah Teâlâ’nın peygamberlerinin yaratılışlarını temiz kılarak onlara nefساني ve bedeni üstünlükler vermesi kalplerini teskin etmesi ve yardımıyla kararlıklarını artırmasıdır.”²¹¹

Peygamberlerin ismeti konusu kelim alimleri arasında en çok tartışılan gelen konu başlığı olduğu gibi İslami ilimlerle meşgul olanlarda da kendi alanlarında konuyu değerlendirmiş ve konu hakkında görüş bildirmişlerdir. Kelam alimleri konuyu peygamberlerin vahyi tebliğ etme noktasında yalan, tebdil, tağyir ve tahrif konusundaki ismetleri açısından değerlendirmişlerdir. Hadisçiler, ismeti vahy-i gayri metluv anlayışı çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Fıkıh usulcileri konuyu peygamberlerin içtihadta bulunup bulunmadığı, bulunmuşlarsa icthadlarında yanılıp yanılmadığı temelinde konuyu tartışmışlardır.²¹²

Kelam alimleri arasında da peygamberlerin masum olup olmaması, masum olduğunu kabul edenler açısından ise nübüvvetten öncesini kapsayıp kapsamaması,

²⁰⁷ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XII/404.

²⁰⁸ Tehanevi, *Keşşafu Istilahati'l-Fünun*, III/330.

²⁰⁹ Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrüddin er-Razi, *Kelam'a Giriş el-Mufasssal*, çev. Hüseyin Atay (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1978), 221-222; Ebü'l-Fadl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülgaffar İci, *el-Mevakıf fi İlmi'l-Kelam* (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbi, t.y.), 366; Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed et-Tehanevi, *Keşşafu Istilahati'l-Fünun* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), III/330.

²¹⁰ Cürcani, *Kitabü't-Ta'rifat*, 228.

²¹¹ İsfahani, *Müfredatü Elfazı'l-Kur'an*, 570.

²¹² Adil Bebek, “Peygamberlerin Korunmuşluklarına Dair”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2006), 20.

hangi günahların kapsam içerisinde olup/olmadığı konusunda birçok görüş bulunmaktadır.

Ağırlıklı görüşü oluşturan ehli sünnet ve'l cemaat alimleri nebîlerin ve resullerin büyük ve küçük günahları bilerek işleme konusunda masum, çok küçük hatalardan uzak olmadıkları, peygamberlerin tebliğ konusunda hata ve unutma biçiminde günah işlemeyecekleri görüşünü benimsemişlerdir. Eşarilere göre peygamberlerin nübüvvetten önce günah işlemleri mümkündür. Buna örnek Hz. Âdem'in günahıdır.²¹³ Peygamberlerin vahiyden önce de vahiyden sonra da küfürden korunmuşlarıdır. Ümmetin bu konuda icması bulunmaktadır. Haricilerin bir kolu olan Ezarika peygamberlerin günah işleyebileceklerini söylemiştir. Onlara göre günahın her cinsi küfürdür. Şia ise takiye prensiplerine uygun olarak peygamberlerin itikat ve inançta başka şekilde davranmalarını caiz görmüştür. Peygamberlerin tehlikeden dolayı küfür izhar etmelerinin mümkün olduğundan bahsetmişlerdir. Şia'nın bu görüşü tamamen gerçek dışıdır. Böyle bir durum tamamen peygamberlerin tebliğini gizleme terk etme sonucunu doğurabilir. Peygamberlerin tebliğlerinde kasten yalandan korunmuş olmalarında ise icma bulunmaktadır.²¹⁴ Şiilerin ismet konusundaki genel yaklaşımları ise peygamberlerin ismetini zorunludur. Peygamberler ister küçük ister büyük olsun günah işlemezler.²¹⁵

Peygamberlerin ismetini kabul etmeyenler Kur'an-ı Kerim'den Ta-ha Suresi yüz yirmi birinci ayet ile Duha Suresi yedinci ayetle görüşlerini açıklama yoluna gitmişlerdir.

*“İkisi de ondan yediler, hemen avret yerleri açıldı. Üzerlerine cennet yapırlarıyla kapatmaya çalıştılar. Âdem Rabbine asi oldu ve şaştı”*²¹⁶

*“Seni bilmez bulup doğru yolu göstermedi mi?”*²¹⁷ ayetleridir.

²¹³ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 241.

²¹⁴ Cürçani, *Şerhu'l-Mevakif: Mevakif Şerhi*, 488-490.

²¹⁵ Evkuran, *Sistematik Kelam*, 222.

²¹⁶ Ta-ha 20/121.

²¹⁷ Duhâ 93/7.

Yukardaki ayetlerden hareketle ismetin kötülükten alıkoyan bir özellik olmasından dolayı ismetin varlığı kabul edildiğinde günahların terkedildiğinde sevap olmaması gerektiğinden bahsetmişlerdir. İkinci bir açıklamaları da peygamberlerin beşer olmalarıdır.²¹⁸ İsmet sıfatıyla beşeriyetin mümkün olmayacağını²¹⁹ söyleyerek Kehf Suresi yüz onuncu ayetle görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır. “*Ben de ancak sizin gibi bir insanım! Bana ilahınızın sadece tek ilah olduğu vahy ediliyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, salih amel işlesin ve Rabbine ibadet etmede hiç kimseyi O’na ortak koşmasın!*”²²⁰

Peygamberlerin ve özellikle Hz. Peygamber’in (a.s.) ismetiyle ilgili yukarda bahsedilen itirazlara karşı Ehl-i Sünnet ekolü ana hatlarıyla şu karşılığı vermektedir. İsmetin olmadığıyla ilgili hüccet olarak kullanılan ayetlerin tevil edilebilmesi mümkündür.²²¹ Dolayısıyla bunların peygamberlerin ismetine zarar vermesi bu hususta şüpheye düşülmesi söz konusu değildir. Zira bu ve benzeri ayetlerden kapsamlı bir günah çerçevesi çizilmemekle birlikte yalan söylemek bu kapsamda nerede bulunmaktadır sorusu karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir durumda peygamberlerin doğru söylememe ihtimali de ortaya çıkar ve dolayısıyla bu da peygamberlikleri hakkında şüpheye düşülmesine sebebiyet vermiş olur. Oysa böyle bir şey peygamberler hakkında düşünülmesi mümkün olmayan bir konudur.²²²

Peygamberlerin ismeti ile ilgili diğer bir tartışma konusu ise ismetin Peygamberlerin iradesine etkisidir. Başta Mâtürîdîliğin kurucusu İmam Mâtürîdî’nin ‘*İsmet mihneti (külfeti) kaldırmaz*’ şeklinde bir açıklaması bulunmaktadır. Bu tanıma göre peygamberlerin günahattan masum oluşu iradidir. Peygamberler günaha düşmekten aciz değildir. İsmet sıfatı itaat zorunluluğunu ifade etmediği gibi günaha düşme konusunda da acizet barındırmaz. İlahi imtihanın vuku’ bulması için peygamberlerde günah işleme kudretin mevcut olması gerekmektedir. Günahlardan korunmuşluk

²¹⁸ Kemal Işık, *Maturidi'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı* (Ankara: Fütüvvet, 1980), 128.

²¹⁹ bkz. H. Musa Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber* (Ankara: Ankara Okulu, 2014), 451-462.

²²⁰ Kehf 18/110.

²²¹ bkz Fatma Günaydın, “İlk Dönem Tefsir ve Hadis Literatüründe İsmet İnancı”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*
 Kader XV/1 (2017), 3-28.

²²² Işık, *Maturidi'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, 129.

imtihandan müstağni kılmamaktadır. Allah'ın (c.c.) bir ihsanı olan ismet sıfatı onları hasenata yönlendirir.²²³ Nitekim sevap ya da ceza ameller dolayısıyladır. Kötülükler cezayı gerektiren fiillerdir. Sevap ise ancak amellerle kazanılır.

Masumiyet, insanda asli olan bir vasıftır. Masiyet ise suç esnasında vuku bulan geçici bir durumdur. Buna göre bazı seçkin kişilerde Allah'ın bir lütfu olarak asli halin devam etmesi geçici olan bir şeyle bozulmaması mümkündür. Bununla birlikte bazı kimselerin tâat ve ibadetle çok meşgul olmaları onların günaha meyletmemelerine de sebep olabilir.²²⁴

Peygamberlerin ismetinin, peygamberlik öncesini ve sonrasını kapsayıp kapsamadığını tartışılmalı. Diğer mevzudur. Bir grup nübüvvetten önce peygamberlerin hata işleyebileceklerini ve hata işlemekten masum olmadıklarını savunmaktadır. Ancak peygamberlikten önce de küfür ve benzeri büyük günahlardan masum oldukları hususunda ittifak etmişlerdir. Masumluk çerçevesinde, peygamberlerin itikatta küfür ve bid'ate düşmekten korunmuş oldukları konusunda Haricilerden bir grup (Fudayliyye adı verilen bu gruba göre, peygamberlerin günah işlemesi mümkündür ve her günah insanı küfre düşmesi şeklinde değerlendirilebilir.) dışında İslam ümmetinin ittifakı vardır.²²⁵ Peygamberlikten önceki suçlar büyük günahlar olmayıp hata cinsinden kabahatlerdir.²²⁶

Peygamberler tebliğle mükellef olduktan sonra bilerek ve kasten hata işlemeleri büyük ve küçük olsun asla kabul edilmemiştir. Ancak unutarak ve yanlışlıkla küçük kabahat sayılacak işler yapmış olmaları sakıncalı görülmemiştir.²²⁷

Fahreddin Razi'ye göre, Allah Teâlâ'nın peygamberlere olan nimet ve lütfu daha fazla olduğundan, peygamberlerin günah işlemesi durumunda, bu günahların

²²³ Matürîdi, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, I/254, IV/33, V/89, VI/35-36; Topaloğlu, *Maturidiyye Akaidi*, 110-111; Ebu Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebu Bekr Sabuni, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din* (Dimaşk: el-Mektebetü'l-Hanifiyye, ts.), 54.

²²⁴ Tefâtânî, *el-Makasid*, 644; Fuzuli, *Matla'u'l-i'tikad fi ma'rifati'l-mabda'i va'l-ma'ad*, 57.

²²⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, *İsmetü'l-Enbiya* (Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1986), 39.

²²⁶ Bağdadi, *Usulü'd-Din*, 168; Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, *Kitabul'l-Erbain fi Usuli'd-Din*, çev. Ahmed Hicazi Seka (Beyrut: Darül Cil, 2004), 322.

²²⁷ Atay, *İslam'ın İnanç Esasları*, 176.

diğer insanların günahlarına kıyasla daha çirkin ve daha ağır bir nitelik taşıması gerekir. Bunun sonucu olarak da peygamberlerin herhangi bir günah işlediklerinde hak ettiklerinden daha ziyade kınanmayı ve azarlanmayı gerektirdiği açıklamasından hareketle böyle bir durumun mümkün olmadığını ve bunun sonucu olarak da ismet sıfatının bulunmamasının mümkün olmadığını söylemektedir. Çünkü peygamber günah işlese fasık olur ki fasıkların da şehadetinin kabul olmaması gerekir zira Hucurat Suresi 6. ayette “Eğer size bir fasık bir haber ile gelirse hemen onu tahkik ediniz.” Ayetiyle görüşünü destekler. Peygamberlerin şahadetinin basit ve önemsiz meselelerde dahi geçersiz sayılması durumunda, kıyamete kadar devam edecek olan dinlerin doğruluğunu ispat etme hususunda da şahitliklerinin kabul edilmemesi gerekirdi. Bu durum nasıl imkansızsa peygamberlerin günah işlemesi de mümkün değildir. Allah Teâlâ Hz. Muhammed (a.s.) hakkında “Ona tabi olun umulur ki hidayet olunursunuz.”²²⁸ ve “Eğer Allah Teâlâ’yı seviyor iseniz bana tabi olunuz ki Allah Teâlâ da sizi sevsin”²²⁹ ayetleriyle görüşünü açıklamıştır.²³⁰

Peygamberlerin ismeti bağlamında hangi durumlardan korundukları şu şekilde sıralanabilir. Bunlar;

1. Peygamberler, peygamberlik görevinde ve aldıkları vahyi koruma ve unutmama noktasında korunmuşlardır. Unutturulması dışında, vahyi peygamberin kalbine ve zihnine yerleştiren Allah Teâlâ’dır. Şu ayetler buna delalet etmektedir: “Sana (Kur’an’ı) okutacağız, unutmayacaksın.”²³¹

2. Peygamberler vahyi tebliğ etme hususunda Allah’ın koruması altındadırlar; onu gizlemezler, zira bu ihanet anlamına gelir. Bundan dolayı vahyin insanlara iletilmesi konusunda Allah’ın koruması vardır. Korunmama durumundan söz edilemez,²³² nitekim Kur’an-ı Kerim’de: “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, o’nun verdiği risalet görevini eda etmiş olmazsın.

²²⁸ A’raf 7/158.

²²⁹ Âl-i İmrân 3/31.

²³⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, *Me’alimü Usuli’-d-Din Kelam İlminin Esasları*, çev. Muhammet Altaytaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 196.

²³¹ A’la 87/6.

²³² el-Eşkar, *er-Rusül ver-Risalat*, 97-98.

Allah, seni insanlardan korur.”²³³ diye buyurulmaktadır. Allah Teâlâ peygamberini düşmanlarından korumuştur; bununla ilgili pek çok bilgi bulunmaktadır.²³⁴

Peygamberlerin ismeti konusunda diğer bir tartışma konusu ise korunmuşluğun doğumlarından ölümlerine kadar mı yoksa peygamberlik dönemleriyle mi ilgili olduğudur. Ehl-i Sünnet ‘in çoğunluğu, görev açısından gerekli olan korunmuşluğun peygamberlik döneminde olduğu peygamberlikten önce masumluluğun vacip olmadığını kabul etmişlerdir. Ancak bu onların peygamberlik öncesi dönemde günahlara meylettikleri anlamına da gelmemektedir. Razi’nin ifadesiyle peygamberler, kendilerine nübüvvet verildikten sonra bilerek büyük ve küçük günah işlemekten korunmuşlardır. Yanılarak hata yapmaları ise mümkündür.²³⁵

Önemli hususlardan birisi de naslarda bahsedilen peygamber hatalarının önemli bir kısmı ya peygamberlikten önceki durumlarıyla alakalıdır ya da peygamberin dini izah ederken yaptığı çok küçük hatalardır. Peygamberlerin hataları ile ilgili diğer bir yorum ise davranışlarında evla olanın terkidir ki günah değil sadece daha iyisini yapmamaktan kaynaklanan bir durumdur. Burada evla olanı tercih etmemek hata ve günah gibi görünmektedir.²³⁶

İbn Hazm’a göre, peygamberlerin ismet sıfatıyla bağdaşmayan ve hata ettikleri belirtilerek tevbede bulduklarını anlatan ayetler dikkatle incelendiğinde, bu durumların aslında günah ya da masiyet türünden olmadığı anlaşılır. Çünkü peygamberlerin kasıtlı olarak günah işlemeleri mümkün değildir. Onlar, kimi zaman Hz. Âdem örneğinde olduğu gibi içtihadı bir hata yapmışlardır. Bazen de bir şeyi hayır zannedip iyi niyetle yapmışlar, ancak yaptıkları fiil Allah’ın muradına uygun olmadığı uyarılmışlardır.²³⁷ İbn-i Hazm’ın bu ifadelerinden peygamberlerin ictehad

²³³ el-Mâide 5/67.

²³⁴ Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kadi İyâz, *Şifâ-i Şerif Şerhi*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2023),II/ 202-216.

²³⁵ Razi, *İsmetü'l-Enbiya*, 40.

²³⁶ Gölcük - Toprak, *Kelam*, 343.

²³⁷ Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmet İbn Hazm, *el-Fasl: Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), II/942-946.

hatasından kaynaklanan günah işledikleri ve bu günahların büyütülecek şeyler olmadıkları anlaşılan bir husustur.²³⁸

Allah'ın, elçisinin iradesini yok etmeden elçisini lekeleyecek ve değerini düşürecek fiilleri yapmaktan koruması anlamına gelen ve yalnızca peygamberlere has kıldığı bir özellik olan ismet²³⁹ sıfatıyla peygamberin diğer sıfatları olan sıdk, emânet, fetânet, tebliğ sıfatları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. İsmet sıfatı, bu sıfatlardan ayrı düşünülemez.²⁴⁰ Bunlardan birisinin eksikliği ya da yokluğu tam manasıyla ismet halinin gerçekleşmesine mâni olur. Bu yoksunluk peygamber gönderilmesindeki ilahi gayenin gerçekleşmesine engel teşkil eder.²⁴¹

Peygamberlerin, büyük ya da değerlerini düşürücü küçük günah işlemelerinin caiz olması durumunda yukarda bahsedilen başta eminlik olmak üzere peygamberlerde bulunması gereken tüm vasıflar zedelenmiş olur ki peygamberlerin yalan konuşmaları ve aldıkları vahiylerde değişiklik yapmaları imkân dahilinde gelir, putlara tapmak gibi küfre sebep olan davranışlar onlardan sadır olabilir, ya da ikircikli davranış sergileyen münafıklara özgü kötü bir konuma düşmeleri sonucu ortaya çıkar. Böylesi bir davranış onların peygamber olmalarıyla çelişir, gönderilmeleriyle elde edilmesi amaçlanan faydaların gerçekleşmesini engeller ve olması gereken güven duygusunu yok eder.²⁴² Bu durumda peygamberlik görevi, işlendiğinde ceza gerektiren günahları peygamberlerin hayatları boyunca yani gerek peygamberlikten önce ve gerekse peygamberlikten sonra işlememelerini gerektiren bir sorumluluk olmaktadır.²⁴³

²³⁸ Güneş, *İslâm Düşüncesinde Kutsallık*, 218.

²³⁹ Ebu Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebu Bekr Sabuni, *el-Kifaye fi'l-Hidaye*, çev. Muhammed Aruçi (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019), 203-205.

²⁴⁰ Tahsin Görgün, "Nübüvvet İnsanlığa Rahmet", *İslam'a Giriş -Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 163.

²⁴¹ İbrahim Yılmaz, *Fahreddin Er-Râzî'de Peygamberlerin İsmeti* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 17.

²⁴² Kadı Abdülcebbar, *Şerhü'l-Usulî'l-Hamse*, 573; Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed Kadı Beyzavi, *Tavali'u'l-Envar Kelam Metafizîği*, çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 224-228.

²⁴³ Rüküddin Mahmud b. Muhammed el-Melahimi, *Kitabul-Faik-fi-Usulid-Din*, tah. Wilferd Madelung (Tahran: İran Bilgelik ve Felsefe Vakfı, 1386), 302.

Sonuç olarak ismet sıfatı, vahyin her aşamasında hata etmemeyi ve yanlış düşmemeyi sağlayan bir sıfattır. Böylelikle ilahi irade, beşer hayatına müdahalesi olan dini, her türlü dış etkilere karşı güvence altına almış olmaktadır.²⁴⁴

1.3.4. Fetânet

Fetânet kavramı sözlükte “*zeki ve akıllı olmak, kavrayış yeteneği yüksek olmak, anlayışlı ve bilgili olmak, maharetli olmak, ustalık sahibi olmak*” gibi²⁴⁵ anlamlara karşılık gelmektedir.

Terim anlamı olarak fetânetin, “*peygamberlerin her zaman uyanık ve dikkatli, olayları derinlemesine anlayan ve isabetli değerlendirmeler yapan bir zekâyâ sahip olmaları*”,²⁴⁶ “*üstün bir zekâ yetisine sahip olmaları*”,²⁴⁷ “*zeki ve hikmet sahibi olmaları*”,²⁴⁸ “*aklî ve fikrî becerilerinin yeterli ve üst düzeyde olması*”,²⁴⁹ “*fikir ve hayata yön ve dinamizm kazandıran peygamberi akıl*”²⁵⁰ vb. gibi birçok tanım mevcuttur.²⁵¹

Kıvrak zekâ, derin anlayış, keskin sezgi ve farkındalık gibi anlamlar taşıyan fetânet, insanların ulaşabileceği en yüksek erdemlerden biri olmakla birlikte kavram olarak Kur’an-ı Kerim’de bulunmamaktadır. Fetânet kavramının, lügavi ve terimsel anlamları içeriğinde ve bağlamlarında mevcut olan konular ayet-i kerimelerde bahsedilen peygamber kıssalarında peygamberlerin söz, yorum ve davranışlarında kendisini göstermektedir.²⁵²

²⁴⁴ Mahmut Çınar, “Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet”, *Nübüvvet ve Hz. Muhammed’in Nübüvveti* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 65.

²⁴⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XIII/323; Firuzabadi, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit: Kamusu'l-Muhit Tercümesi = Kamus tercümesi*, VI/5465.

²⁴⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelam* (İstanbul: Ergin Kitabevi, 1955), 141.

²⁴⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber” (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), XXXIV/259.

²⁴⁸ Gölcük-Toprak, *Kelam*, 284.

²⁴⁹ Furat Akdemir, *Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber’in Örnekliliği Meselesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 138.

²⁵⁰ İshak Halis, *Peygamberlik İçin Gerekli Sıfatlar Açısından Hz. Peygamber’in Doktora Tezi Özet Kısmı*. (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997).

²⁵¹ Sönmez, “Akıllı Yerinde ve Zamanında Kullanma Perspektifinde Peygamberlerin ‘Fetânet’ Sıfatı”, 732.

²⁵² Akdemir, *Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber’in Örnekliliği Meselesi*, 9.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Mûsâ'nın Allah'la konuşması,²⁵³ ru'yet arzusu,²⁵⁴ Firavunla mücadelesi, onunla konuşmasında kullandığı ifadeler,²⁵⁵ sihirbazlar²⁵⁶ ve kavmiyle olan tebliğ mücadelesinde O'nun akli muhakemeleri görülmektedir. Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın koyun sürüsü sahipleri ile tarla sahipleri arasında verdiği karar,²⁵⁷ sağlam bir muhakeme yeteneği açısından dikkat çeken bir örneklerdir. Hz. İbrahim'in, babası ve kavmiyle arasındaki tebliğ mücadelesinin anlatıldığı ayetlerde²⁵⁸ peygamber akli, feraseti, zekâsını apaçık şekilde ortaya koymaktadır. Nemrut ile arasındaki Allah tasavvuru ve tevhit inancını temellendirmede ortaya koyduğu deliller de diğer bir örnektir. Hz. İbrahim'in putları paramparça etmesi ve ateşe atılmasından bahseden ayetler²⁵⁹ Hz. İbrahim'in "Rabbim, bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster!"²⁶⁰ hitabı Allah Teâlâ'nın, Hz. İbrahim ile olan diyalogu kuşlar hadisesi, dini kavrayışın akli temellerini tüm insanlara örneklik teşkil etmesi açısından dikkat çekicidir.²⁶¹

Fetânetin zıt anlamlısı olan "*gabâvet*" (*anlayış yoksunu, zekâ geriliği, ahmak, aptal, mecnun vb. özellikler*),²⁶² peygamberler için imkansızdır. Bahsedilen bu özelliklere sahip *gabî* birisinin vahyin muhatabı olması mümkün değildir. Nitekim, insanlar onu dikkate almaz, dinlemez ve ciddiye almazlar. Bu sebeple peygamberlerin anlayış ve kavrayışları kusursuz olmalıdır. Ayrıca fetânet sıfatının bir yansıması olarak, feraset ve sezgiye sahip olanlar, ileri görüşlülükleriyle dikkat çeker ve insan hayatına, düşüncesine yön vererek dinamizm katarlar.²⁶³ Çünkü peygamberlik, zorlu mücadeleleri içeren bir görev olduğundan, Allah Teâlâ peygamber olarak seçtiği kişileri hem fiziksel hem de akıl ve zekâ açısından üstün ve kusursuz şekilde yaratmıştır. Dolayısıyla peygamberlerin tebliğ sorumluluğunu mütakamil şekilde

²⁵³ Nîsâ 4/164; Meryem 19/51-53; Tâhâ 20/9-42, 83-85; Neml 27/7-12; Kasas 28/29-35; Nâzi'ât 79/15-19.

²⁵⁴ A'râf 7/143.

²⁵⁵ A'râf 7/103-129; Yûnus 10/75-86; Hûd 11/96-99; Tâhâ 20/43-76; Mü'minûn 23/45-49; Şu'arâ 26/10-51; Zuhruf 43/46-56; Zâriyât 51/38-40; Nâzi'ât 79/20-25.

²⁵⁶ A'râf 7/117-122, 125-126; Tâhâ 20/68-70, 72-73; Şu'arâ 26/45-48, 50-51.

²⁵⁷ Enbiyâ, 21/78-79.

²⁵⁸ Meryem, 19/41-50; Şu'arâ 26/69-89.

²⁵⁹ Enbiyâ 21/51-73; Sâffât 37/83-99.

²⁶⁰ Bakara 2/260.

²⁶¹ Akdemir, *Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber'in Örnekliliği Meselesi*, 9.

²⁶² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2006), 273.

²⁶³ Halis, *Peygamberlik İçin Gerekli Sıfatlar Açısından Hz. Peygamber'in Doktora Tezi Özet Kısmı*.

yerine getirebilmeleri için öncelikle fetânet sıfatı olmak üzere maddi ve manevi üstün özelliklerle donatılmaları²⁶⁴ gerekmektedir.²⁶⁵

Toplumları hakikat, iyilik ve adalete yönlendirme sorumluluğuna sahip olan peygamberler için fetânet vasfı, özellikle toplumları yönlendiren insanların sahip olması gereken bir sıfattır. Peygamberler fâtin olmasalar insanları doğru yola ikna etmede ne delil getirmeğe ne de mücadeleye muktedir olurlar.²⁶⁶

Toplumsal problemlerin çözülmesinin en önemli şartlarından biri, bu sorunları doğru bir şekilde tespit etmek ve çözüm yolları üretmektir. Peygamberler akıllı, zeki, uyanık, ön görülü, ileri görüşlü ve keskin zekâyâ sahip fâtin insanlardır Cesur ve keskin bir zihin olmadan, insanlar içinde yaşadıkları toplumları eleştiremezler. Bu perspektiften bakıldığında, tüm peygamberlerin ortak özelliği, yaşadıkları toplumların ince problemlerini fark edebilmeleridir. Fetânet sıfatı, bu anlamda basit bir kurnazlık değil, incelikli ve dürüst bir anlayışa işaret etmektedir.²⁶⁷

Zaman içinde insanlarda bazı arazların görülmesi mümkündür. Akli melekelerin zayıflaması bazılarının ihtiyarladıkları zaman bunaması gibi. Halbuki peygamberlerin ömürleri ne kadar uzun olursa olsun zihni melekelerinde bir zayıflama söz konusu değildir. Her daim tefekkür kuvvetinin ve aklın kemalinin en üst zirvesindedirler. Onların fikri sezgilerinin zayıflaması, onlara verilmiş olan aklın işlemez hale gelmesi mümkün değildir.²⁶⁸

Aklı yerinde ve zamanını en iyi şekilde kullanma yeteneğini ifade eden fetânet sıfatı, tek başına önemli bir değer ve ayrıcalık taşıyan özelliktir. Bu özellik, peygamberlerin beşerî yönlerini görünür hale getiren ve aynı zamanda onları vahyin muhatabı kılan önemli bir niteliktir. Peygamberler, bu vasıfları sayesinde bir yandan vahyi alıp anlamaya ve uygulamaya çalışırken, diğer yandan vahyin gelmediği durum

²⁶⁴ Ahmed Efendi Beyazizade, *İşaratü'l-Meram min İbarati'l-İmam* (Kahire: y.y., 1949), 329.

²⁶⁵ Sönmez, “Akli Yerinde ve Zamanında Kullanma Perspektifinde Peygamberlerin ‘Fetânet’ Sıfatı”, 732.

²⁶⁶ Yüksel, *Kelam Dersleri (İlahiyat ve Nübüvvet)*, 52.

²⁶⁷ Hüseyin Kahraman, “Peygamberlerin Sahip Olduğu Sıfatların Nübüvvetin Gerekliliği ve İspatı Açısından Değerlendirilmesi”, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED)* V/2 (2021), 174.

²⁶⁸ Sabuni, *Peygamberlik ve Peygamberler*, 58.

ve şartlarda içtihadî kararlarla toplumsal problemlere çözüm getirebilmektedirler. Bu, onları diğer insanlardan üstün kılan güçlü bir özelliktir.²⁶⁹

Fahredden er-Râzî peygamberlerin zekasıyla ilgili yarasanın gözleri güneşin ışığına tahammül edemediği gibi zayıf akıllarında güçlü sırları taşımasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Nübüvvet sırlarını taşıyabilmek için peygamberlerin anlayış ve zekalarının fazla olması gerektiğini söylemiştir bu açıklama konumuzu özetler mahiyettedir.²⁷⁰

Unutulmamalıdır ki, nübüvvet görevi, ilahî mesajı herhangi bir anlam kaybına uğratmadan insanlara ulaştırmayı gerektirir ve bu, olağanüstü bir medeni zekâ ve cesaret ister. Başka bir ifadeyle, peygamberlerin vahyi önce kusursuz bir şekilde anlayabilmeleri için özel bir yeteneğe, yani **fetânet** sıfatına sahip olmaları şarttır. Aynı zamanda, bu ilahî emirlerin doğrudan muhatabı oldukları için, onları aynı hassasiyetle kendi hayatlarında uygulayabilecek bir anlayış ve zekâ da taşımaları gerekir. Fetânet sıfatı bağlamında, Yüce Yaraticının evreni belirli bir gaye doğrultusunda yaratmış olması, bu gayeyi insanlığa tebliğ etmekle görevlendirdiği peygamberleri son derece önemli ve vazgeçilmez bir konuma getirmektedir.²⁷¹

Sonuç olarak başta Hz. Muhammed (s.a.s.) olmak üzere tüm peygamberler gerek peygamberlik öncesindeki gerekse Risâlet görevleri süresince toplum içerisinde zekâ, anlayış, ileri görüşlülük, karşılaştıkları problemleri en makul şekilde çözebilme gibi davranışlarıyla dikkat çeken yegâne şahsiyetler olmuştur. Peygamber fetânetin görünür yüzü ise toplumlarını sosyo-kültürel dinamikleri dikkate alan nebevî zekasıyla kısa bir süre zarfında yeni bir toplum haline dönüştürebilmeleridir.²⁷²

²⁶⁹ Sönmez, “Akli Yerinde ve Zamanında Kullanma Perspektifinde Peygamberlerin ‘Fetânet’ Sıfatı”, 739.

²⁷⁰ Razi, *et-Tefsiru 'l-kebir = Mefatifu 'l-gayb*, I/411.

²⁷¹ Kahraman, “Peygamberlerin Sahip Olduğu Sıfatların Nübüvvetin Gerekliliği ve İspatı Açısından Değerlendirilmesi”, 175.

²⁷² Kanbaz, “Hz. Peygamber’in Kişiliğinin Temel Bir Bileşeni Olarak El- Emîn Sıfatı”, 3.

1.3.5. Tebliğ

Tebliğ kelimesi; “ulaşmasını sağlamak, götürmek, aktarmak, bilgilendirmek, tebliğ etmek, rapor vermek, duyurmak” anlamlarındaki “بَلَّغَ” kelimesinden mastardır.²⁷³ Tebliğ, “duyuru ve bildiri” anlamlarında da kullanılmaktadır. Ayet-i kerimlerde peygamberler anlatılırken, tebliğ sorumluluğuna çokça dikkat çekilmiştir.

Tebliğ kelimesinin türetildiği بلغ fiili ve benzerleri ayetlerde yetmiş yedi kez geçmektedir. Ayetlerden otuzu peygamberlerin tebliğ göreviyle alakalıdır.²⁷⁴ Peygamberler; “ilahi vahyi bildiren, vahyin açıklanması yapan, vahyi tebliğ eden, ulaştırın anlamında mübelliğdirler.”²⁷⁵

Terim anlamı olarak tebliğ: Allah’ın emirlerini ve yasaklamalarını hiçbir ekleme ve çıkarma yapmadan, aslını muhafaza ederek insanlara bildirmeye ve açıklamaya denir.²⁷⁶

Kur’an-ı Kerim’de peygamberlerin vahyi tebliğ etmekle sorumlu buldukları²⁷⁷ kimseden korkmadıkları,²⁷⁸ vahiy dışında bir şeyi tebliğ etmedikleri²⁷⁹ açıkça belirtilmiş aldıkları vahiyleri eksiksiz bir şekilde tebliğ etmelerinin ötesinde Allah yolunda savaşırken hiçbir gevşeklik ve zaaf göstermedikleri açıklanmıştır. Şu hâlde peygamberlerin ayrılmaz sıfatlarından biri vahyi tebliğ etmeleridir. Bu sebeple her peygamber gönderildiği toplumun diliyle vahiy²⁸⁰ getirmiştir.²⁸¹ Tebliğ sıfatını, ilahi vahyi yani Kur’an-ı Kerim’i insanlara ulaştırma görevi şeklinde tanımlamak da mümkündür.²⁸²

Allah Teâlâ’nın peygamberleri ümmetlerine karşı sorumlu tuttuğu görevlerin başında tebliğ görevi gelmektedir.²⁸³ Tebliğdeki amaç Allah’ın insanlara karşı delilini

²⁷³ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, VIII/419.

²⁷⁴ Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li-Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim*, 135.

²⁷⁵ İbn Manzur, *Lisanü’l-Arab*, VIII/419-421.

²⁷⁶ Gölcük - Toprak, *Kelam*, 343.

²⁷⁷ Mâide 5/67.

²⁷⁸ Ahzab 33/39.

²⁷⁹ Âl-i İmrân 3/79-80.

²⁸⁰ İbrahim 14/4.

²⁸¹ Topaloğlu vd., *İslam’da İnanç Esasları*, 171.

²⁸² Nur 24/54; Ankebût 29/18.

²⁸³ Nahl 16/35; A’râf 7/61-62-67-68

tamamlamasıdır. Böylece kıyamet günü kimsenin Allah'a karşı bir bahanesi kalmayacaktır. Her topluluğa bir peygamber gönderilmesi; peygamber gönderilmeden cezanın gerçekleşmemesi Allah Teâlâ'nın sünnetidir.²⁸⁴

*“Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfir topluluğunu hidayete erdirmez.”*²⁸⁵ ayet-i kerimesinde de buyrulduğu gibi Allah Teâlâ Hz. Âdem'den başlayarak peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'e (a.s.) kadar tüm peygamberlere vahyini tebliğ emri vermiştir. Peygamberler indirilen vahyde hiçbir değişiklik yapmadan aldıkları şekilde tebliğ etmekle sorumludur. Aksi durumda Allah'ın emrini yerine getirmemiş kendilerine verilen emanete ihanet etmiş olurlar. Bu açıdan değerlendirildiğinde ayetlerin ya da bazı sürelerin “de ki” emriyle başlaması dikkat çekicidir. “de ki”²⁸⁶ ifadesi peygambere yönelik kendisine indirileni olduğu gibi ulaştırmasını emreden hitap şeklidir.²⁸⁷

Ayetlerden hareketle açıklamaya çalışılan peygamberlerin tebliğ sıfatı tebliğ görevinin kemali açısından değerlendirildiğinde ancak peygamberlerde bulunan sıdk, emanet, fetânet ve ismet sıfatlarıyla mümkündür. Bu sıfatların herhangi birisinde oluşabilecek bir araz peygamberlerin tebliğ sorumluluklarını yerine getirmelerini zorlaştırabilir. Çünkü Risâlet görevinin temel ilkesi olan tebliğin ancak doğru sözlü, güvenilir, zeki ve sürekli gözetim altında bulunan bir şahsiyet tarafından yapılması mecburidir. Tebliğ görevinde fetânet sıfatının da önemi ortaya çıkmaktadır. Peygamberlerin tebliğ vazifesinde zaman, mekân ve tebliğin nasıl olması gerektiği konusunda fetânet sıfatının işlevselliği açıktır.²⁸⁸

Peygamberlerin kavimleri davetlerine olumlu cevap verinceye ya da umudunu yitirip *“Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir”*²⁸⁹ sözünü söylemekten başka çıkış yolları kalmayıncaya kadar tebliğlerinde en önemli dayanakları ahlaki ve fitri anlamda

²⁸⁴ İsrâ 17/15.

²⁸⁵ Mâide 5/67.

²⁸⁶ Yusuf 12/108; Kafirun 109/1-2; Felak 113/1; Nas 114/1

²⁸⁷ Kasadar, *İslam İnanç Esasları Ali Muhammed Sallabi*, 285-287

²⁸⁸ Atay, *İslam'ın İnanç Esasları*, 175.

²⁸⁹ Yasin 36/17.

taşımış oldukları bu meziyetler olmuştur. Hz. Hûd (a.s.)'un kavmi Ad hakkında “*Bilgi ancak Allah'ın katındadır. Ben size benimle gönderileni tebliğ ediyorum. Fakat ben sizin cahillik eden bir kavim olduğunuzu görüyorum.*”²⁹⁰ Ayetinde nakledildiği gibi.

Sonuç olarak peygamberlerin tebliğ görevi, insanlık tarihindeki en önemli rehberlik ve aydınlatma vazifesidir. Bu görev, ilahi mesajların doğru, eksiksiz ve hikmetle insanlara ulaştırılmasını kapsamaktadır. Peygamberler, tebliğ sırasında doğruluk (sıdk), güvenilirlik (emanet), üstün akıl (fetanet) ve masumiyet (ismet) gibi sıfatlarla donatılmışlardır. Bu sıfatlar, onların hem insanlara güven veren bir lider olmalarını sağlamış hem de tebliğ ettikleri mesajların ilahi kaynağını doğrulamıştır. Peygamberlerin tebliğ görevi, yalnızca bir bilgilendirme süreci değil, aynı zamanda insanları hakikate yönlendiren bir yaşam rehberi sunma sorumluluğudur. Bu nedenle, peygamberlerin tebliğ ettiği mesajlar, evrensel değerlere sahip olup, her çağda insanlık için yol gösterici niteliktedir.

²⁹⁰ Ahkâf 46/23.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DEKİ DUALARI BAĞLAMINDA PEYGAMBERLERİN SIFATLARI

Kur'an-ı Kerim, peygamber kıssalarını aktarırken onların hayat mücadelelerini kimi zaman kısa ve öz, kimi zaman da ayrıntılı bir şekilde sunar. Bu süreçte peygamberlerin, Allah'tan yardım isteme ve başarı dileme yönündeki duaları büyük önem taşır. Bu dualar, bir yandan peygamberlerin psiko-sosyal yaşantılarına dair bilgi verirken, diğer yandan örnek almamız gereken davranışlar olarak bizlere sunulmaktadır.

Peygamberler, din ve dünya işlerini birlikte yürütürken hayatlarının her anında duaya büyük önem vermişlerdir. Onlar, hem huzur ve güven içinde oldukları dönemlerde hem de sıkıntı ve zorluklarla karşılaştıkları anlarda, kısacası yaşamlarının her aşamasında dua etmeyi bir hayat prensibi haline getirmişlerdir. Allah'ın kudretini ve iradesini her zaman işlerinin ve planlarının merkezine koymuşlardır. Bu durum, tüm peygamberlerde ortak bir özellik olarak dikkat çekmektedir. Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin bu veciz münâcâtlarına sık sık yer vererek, dua ibadetinin en güzel şekilde yerine getirilmesi konusunda insanlara rehberlik etmiştir. Peygamberler, her açıdan olduğu gibi dua konusunda da örnek alınması gereken şahsiyetlerdir. Şüphesiz ki, sıkıntılarının en büyüğünü peygamberler yaşamıştır. Kalabalık kitleleri ilahi mesajla yeniden şekillendirmek ve eğitmek son derece zorlu bir görevdir. Böylesi bir dönüşüm, toplumsal bilgi ve kültürün yenilenmesini gerektirir ve bu süreç, peygamberleri son derece zorlayıcı koşullarla karşı karşıya bırakmıştır. Ancak, bu zorlu anlarda yaptıkları dualar, onların sabır ve metanetle davalarını sürdürmelerine, tebliğ görevlerini başarıyla yerine getirmelerine büyük katkı sağlamıştır. Bu yönüyle dua, peygamberlerin mücadelelerinde hem manevi bir dayanak hem de başarıya ulaşmalarında önemli bir araç olmuştur.²⁹¹

²⁹¹ Ali Yılmaz, "Kur'an'daki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*
 Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi
 Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED) 35 (2011), 51-53.

2.1. Sıdk Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları

İnsanlığa vahyi iletmek için gönderilen bütün peygamberlerin ortak niteliği olan sıdk, emanet, ismet, fetânet, ve tebliğ sıfatları birbirini destekler ve birbirinden bağımsız düşünülemez. İsmet sıfatı çeşitli sebeplerle tartışma konusu olurken sıdk ve onun devamı sadedinde olan emanet sıfatı hiçbir peygamber için tartışma konusu yapılmamıştır. Bu açıdan, doğru sözlü oldukları şüphe götürmeyen peygamberlerin sadece iki tanesinin duasında "sıdk" kelimesi doğrudan geçmektedir. Bu Peygamberlerden birisi Hz. İbrahim diğeri de Hz. Muhammed (a.s) dır. Ayet-i kerimelerde “*üsve-i hasene*”²⁹² şeklinde anlatılan bu iki peygamberin özellikle bu şekilde dua etmesi dikkat çekicidir.

Genelde tüm peygamberlerin özelde de Hz. İbrahim (a.s.)’in duaları zaman ve mekanla sınırlı olmayıp çok kapsamlı dualardır. Rabbi tarafından razı olunan birçok özelliği ayetlerde Hz. Muhammed’e (s.a.s.) bildirilen Hz. İbrahim’in kendisi için yaptığı duada sıdıklardan olmayı istemesi önemlidir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de sıdıkların, kurtuluşa erenler olduğu vurgusu çokça yapılmaktadır.²⁹³

Hz. İbrahim’in “*beni, sonra gelecekler arasında doğrulukla anılanlardan kıl!*”²⁹⁴ duasını Kurtubî, ibn Abbas’ın “*lisan-ı sıdkı*” bütün ümmetlerin Hz. İbrahim’in peygamberliğini kabul etmesi; Mücahid’in de Hz. İbrahim’in güzel övgüyle anılması şeklinde açıkladığını söylemektedir. Ayrıca ayetteki “*lisan-ı sıdk*” ifadesinin güzel övgü, üstün makam ve mevki olduğu konusunda müfessirlerin ittifakından bahseder. Her ümmetin ona olan bağlılığına dikkat çeker. Kuşeyri Hz. İbrahim’in kıyametin kopacağı vakte kadar kendisine güzelce dua edilmesini istediğini söyler. Kurtubî de Kuşeyrî ile aynı görüşte olduğunu ve Peygamber’e (a.s.) salâtüsselâm getiren herkesin İbrahim (a.s.) da salât-u selâm getirdiğine dikkat çekerek ayeti açıklamaya çalışır.²⁹⁵

²⁹² Mümtehine,60/4-6; Ahzab 33/21.

²⁹³ Bakara 2/176 ;Nisa 4 /69; Maide 5/119 ;Tevbe 9/119

²⁹⁴ Şuarâ 26/84.

²⁹⁵ Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, XIII/ 47.

Hız.İbrahim ile ilgili üç yerde yalan söylemiştir şeklinde bir hadisin²⁹⁶ olması yukarda verilen dua ile çelişkili gibi görüldüğünden açıklanması gereken bir husustur. Hız. İbrahim'in hasta olup olmadığı kesin olarak bilinmeden, "ben hastayım"²⁹⁷ sözünün yalan olduğunu iddia etmek ve bunu çeşitli varsayımlara dayanarak değerlendirmek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Aynı şekilde, "belki onu şu büyükler yapmıştır, onlara sorun"²⁹⁸ ifadesi, "bunu sen mi yaptın?" sorusunu cevaplamaması, Hız. İbrahim'in daha önce putlara yönelik bir eyleme girişeceğini belirtmiş olması nedeniyle yalan olarak nitelendirilemez. Ayrıca, diğer peygamberlerin hata yapmaları durumunda tevbe ve istiğfar ettikleri halde, Hız. İbrahim'in tevbe veya istiğfar etmesinin hiç söz konusu edilmemesi, bu sözlerinin yalan olarak değerlendirilmemesi gerektiğine dair başka bir kanıt teşkil etmektedir. Hız. İbrahim'in hanımı Sare için "kız kardeşim" dediğine dair rivayetlerin, Kitab-ı Mukaddes'teki bilgilerle büyük benzerlik göstermesi, bu rivayetlerin kaynağının Kitab-ı Mukaddes olabileceği izlenimini uyandırmaktadır.²⁹⁹

İmam Mâtürîdî, tüm dinlerin, mensupları ne kadar farklı olursa olsun Hız. İbrahim'i örnek aldığını ve benimsediğini belirtir. Ona göre, her din mensubu Hız. İbrahim'in değerini tartışmasız kabul etmektedir.³⁰⁰

Konuyla ilgili açıklamaya çalışacağımız diğer bir dua ise Efendimiz'e (s.a.s.) ait olan "*Rabbim! Beni (gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girdir ve beni (çıkacağım yerden) doğruluk ve esenlik içinde çıkar ve bana katından yardımcı bir hüccet/kuvvet ver.*"³⁰¹ duasıdır.

Zemahşerî, ayette geçen "doğrulukla girmeyi" şu şekillerde yorumlamıştır:

- Kabre, Allah'ın rızasına uygun ve günahlardan arınmış bir halde girmek ve diriliş anında aynı şekilde kabirden çıkmak.

²⁹⁶ Buhari, "Kitabu't-Tevhid" , 19 (No:39); "Kitabu'l Enbiya" 12 (No:36).

²⁹⁷ Saffat 37/89.

²⁹⁸ Enbiya 21/63.

²⁹⁹ bkz. Abdurrahman Ateş, "Hız. İbrahim'e İsnat Edilen 'Üç Yalan' (Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım)", *EKEV Akademi Dergisi* VIII/18 (2004), 75-88.

³⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, X/354.

³⁰¹ İsra 17/80.

- Efendimiz'in (s.a.s.), hicret emri geldiğinde Medine'ye girmesi ve Mekke'den çıkması.
- Efendimiz'in (s.a.s.) müşriklerden emin bir şekilde Mekke'den çıkması ve Mekke'ye muzaffer olarak geri dönmesi.
- Sevr Mağarası'na sağ salim girip oradan güvenle çıkması.
- Peygamberlik görevini eksiksiz bir şekilde yerine getirerek bu ağır yükü başarıyla tamamlaması.
- Başlanan her iş ve girilen her yer için geçerli, genel bir ifade olması.

Bu yorumlar, ayetin anlamını farklı yönlerden ele alan açıklamalardır.³⁰²

İmam Mâtürîdî, ayetin “*Bana tarafından yardımcı bir güç ver.*” Bölümünün üç farklı şekilde yorumlanabileceğini söylemiştir. Birincisi, kafirleri susturacak kuvvetli bir delil ikincisi, insanların kalplerine yerleşecek heybet korkusu, üçüncüsü de dinin emir ve yasaklarını uygulayan hükümdarlardır.³⁰³ Elmalılı M.Hamdi Yazır ayetin bu bölümünü açıklarken inanmayanlara karşı üstünlük sağlayacak kahredici bir delil, mağlup edici bir kudret niyazı olduğunu söylemektedir.³⁰⁴ Seyyid Kutup yardımcı güç ver ifadesini Allah'a olan bağlılık, kalbin Allah'a yöneliş ve Allah'tan yardım dileme Allah'ın himayesine sığınma şeklinde yorumlamıştır.³⁰⁵

Fahreddin er-Razi, ayet-i kerimeyi dini mükellifiyetleri hakkıyla yerine getirme, marifetullah, kullukta sadakat, namazdaki ihlas gibi birkaç şekilde izah etmeye çalışmıştır.³⁰⁶

Taberi (v.310/923) de yukardaki açıklamalara benzer açıklamalar yapmakla birlikte ayette geçen yardımcı kuvvetin maddi bakımdan güçlenme olduğunu söylemiştir. Resulullah (a.s.) Rabbinden maddi bakımdan güçlendirilmesini ve böylece o zamanın iki süper devleti olan Bizans ve Fars imparatorluklarını yenmeyi

³⁰² Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, III/1170-1172.

³⁰³ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, VIII/378-379.

³⁰⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.), V/317.

³⁰⁵ Seyyid b. Kutub b. İbrahim Seyyid Kutub, *Fizal-il Kur'an: Kur'an'ın Gölgesinde*, çev. Emin Saraç vd. (İstanbul: Hikmet, t.y.), IX/368.

³⁰⁶ er-Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, XV/ 26-27.

istediğini söylemiştir. Yardımcı kuvvetin manevi kuvvet olabileceğini, Allah Teâlâ'nın peygamberine karşı çıkacak olanları mağlup edeceği delilleri Efendimiz (s.a.s.)'e vermesi olarak da yorumlamıştır.³⁰⁷

2.2. Emanet Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları

Peygamberler yaratılış itibarıyla birer insan olmakla birlikte, Allah'ın seçtiği en müstesna kişilerdir. İnsanlığa imanı ve güveni aşlamak, vahyi ve hidayeti taşımak için gönderilen bütün peygamberlerin ortak niteliklerinden biri de hiç şüphesiz “güvenilirlik” anlamına gelen “emanet” özelliğidir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin kendilerini ümmetlerine tanıtırken eminlik özelliğine vurgu yapmaları dikkat çekicidir.

Emanet sıfatı ile ilgili ayrıntılı bilgiyi birinci bölümde verdiğimizden burada ayrıntıya girmemekle birlikte emanet özelliği ile ilgili alimler arasında herhangi bir tartışmanın olmadığını ve bu sıfatın peygamberlerin hayatlarının tamamını kapsadığını yeniden vurgulamak gerekir.

Emanet sıfatının geniş kapsamı içinde yer alan sorumluluğu yerine getirme özelliğinden hareketle, Peygamber dualarından bazılarını değerlendirmeye yönelik bir analiz yapılacaktır. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) yaygın bilinen hadislerinden olan “*Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek, ailesinin çobandır ve sürüsünden sorumludur. Kadın, kocasının evinin ve çocuklarının çobandır ve sürüsünden sorumludur. Köle, efendisinin malının çobandır; o da bundan sorumludur.*” Netice itibarıyla hepiniz çobansınız ve güttüğünüz sürüden sorumlusunuz.”³⁰⁸ Hadis-i şerifiyle bağlantı kurarak Hz. Nûh ve özellikle de Hz. İbrahim'in evlatları için yaptığı dualar, emin olmanın yansımalarından olan emanet sorumluluğunu yerine getirme çerçevesinde değerlendirilecektir.

³⁰⁷ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberi, *Taberi Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin (İstanbul: Hîsar Yayıncılık, 1996), V/310.

³⁰⁸ Buhari, “Kitabu'n fi'l-İstikraz”, 21 (No.23).

Hz. Nûh (a.s.), *Rabbine seslenip şöyle dedi: “Rabbim! Şüphesiz oğlum benim ailemdendir ve senin vaadin elbette gerçektir. Sen hükmedenlerin en iyi hükmedenesin.”*³⁰⁹ diyerek dua etmiş ancak oğlu da boğulanlardan olmuştur. Hz. Nûh’un bu yakarışı “zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme! Muhakkak onlar suda boğulacaklardır.”³¹⁰ ayetiyle çelişir gibi görünmekte olup Hz. İbrahim (a.s.) babası için yaptığı duayla da benzerlik göstermektedir. İmam Mâtürîdî Hz. Nûh’un oğlunun kendisine inanıp tâbi olduğunu düşündüğü için ailemdendir ifadesini kullandığını söylemiştir. Dolayısıyla Hz. Nûh’un yukarıda bahsettiğimiz Hûd Suresi’nde geçen ayete muhalif davranmasının mümkün olmayacağı açıktır.³¹¹

Peygamberlerin karakterleri dualarına da yansımıştır. Ayet-i kerimelerde birçok özelliği zikredilen Hz. İbrahim’in “evvâh” sıfatı sadece kendisi için kullanılan bir sıfattır. Bu sıfat Hz. İbrahim’in merhametinin çokluğundan ve yufka yürekliliğinden kinayedir. Buradaki merhamet sınırları belirsiz bir merhamet değil, aksine temkinli bir merhamettir. Hz. İbrahim’in merhametindeki sınır, imanî cihetten kendini gösterir ve özellikle tevhid değerleriyle mücadele edenlere karşı davranışıyla belirginleşir.³¹²

Hz. İbrahim’in fitraten sahip olduğu evvâh sıfatı baba şefkati ve merhametiyle birleşince evladını ve eşini ekin bitmeyen bir vadiye yerleştirdiğinde dilinden dökülen “*Rabbimiz! Ben çocuklarımdan bazısı, namaz kılmaları için Senin kutsal evinin (Kâbe’nin) yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır. Umulur ki şükrederler*”³¹³. duasını merhamet duygusu ve emanet bilincinin en yüksek seviyesine sahip bir peygamberin duası olarak görmek mümkündür.

İmam Mâtürîdî Hz. İbrahim’in duasını açıklarken ayette geçen “*ziraat yapılmayan bir vadi*” nitelemesini Hz. İbrahim’in halini Allah’a arz etmesi olarak

³⁰⁹ Hûd 11/ 45.

³¹⁰ Hûd 11/37.

³¹¹ Mâtürîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, VII/199.

³¹² Zülfikar Durmuş, “Hz. İbrahim’in Kur’an’daki Sıfatlarının Ahlaki Değerler Açısından İncelenmesi”, (ts.), 203.

³¹³ İbrahim 14/37.

açıklamaktadır.³¹⁴ Mekke'nin o zamanki şartları düşünüldüğünde bir kadın ve çocuğun orada uzun süre yaşama imkanlarının olmadığı açıktır. Yüce Allah Hz. İbrahim'in duasına karşılık Mekke'yi “*belde-i emîn*” haline getirerek ve dünyanın birçok yerinde yetiştirilen ürünlerin de Mekke'ye getirilmesini sağlamıştır.³¹⁵

Emanet sıfatı ekseninde değerlendirmeye çalışılacak diğer bir dua da Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Medyen suyunun başında yapmış olduğu “*Rabbim ben, bana indireceğin hayra muhtacım*”³¹⁶ duasıdır. Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Medyen'e geliş sebebi ve yolda karşılaştığı güçlükler düşünüldüğünde içinde bulunduğu zor şartları anlamak önemlidir. Kıssayı bir bütün olarak değerlendirdiğimizde olayın devamını anlatan ayetlerden öğrendiğimize göre Hz. Mûsâ'nın hayvanlarını sulamaya yardım ettiği kızlar, babalarına Hz. Mûsâ'nın yaptığı iyiliği anlatıklarında babaları da bu iyiliğin karşılığını ödemek için Hz. Mûsâ'yı kızlarından birini göndererek evine davet etmiştir. Hz. Mûsâ ile Hz. Şuayb arasında antlaşma vuku bulmadan evvel Hz. Mûsâ'nın yardım ettiği kızlardan biri Hz. Mûsâ için “güçlü ve güvenilir biri” demiştir. Müfessirler Hz. Mûsâ'nın Medyen yolculuğunun sekiz gün sürdüğünü bu zahmetli yolculukta bir şey yemediğinden sebep فقير kelimesini kullanarak Rabbine münacatta bulunduğu bahsetmişlerdir. Fahreddin Razi ise فقير kelimesinin yiyecekten daha kapsamlı her türlü ihtiyaç olabileceğini söylemektedir.³¹⁷

Emanet sıfatının anlam genişliği çerçevesinde değerlendirdiğimiz, yukarda bahsettiğimiz olayların serencamı içerisinde Hz. Mûsâ'nın kızlara yardım etmesi karşılığında bir ücret talebinin olmaması, hal, tavır ve davranışlarıyla Hz. Şuayb'ın kızlarının güvenini kazanması Hz. Mûsâ'nın dilinden aktardığımız duasını anlama adına önemlidir.

2.3. İsmet Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları

Kelami anlamda Peygamber sıfatları içerisinde en çok tartışıla gelen üzerine kitaplar yazılan konu başlığı ismet olmuştur. Bu tartışmaların sebeplerinden biri ise

³¹⁴ Matüridi, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, VII/540.

³¹⁵ Ali Soylu, “Kur'an'da Hz. İbrahim'in Duâlarındaki Evrensel Prensipler”, *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı II* (2019), 184.

³¹⁶ Kasas 28/24.

³¹⁷ Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir = Mefatifu'l-gayb*, XVII/501.

peygamberlerin masum olmalarının irade konusu çerçevesinde değerlendirilmesi ve peygamberlerin ismetinin izdirârî mi yoksa ihtiyari mi olduğudur.

Kur'an-ı Kerim'de duasından bahsedilen peygamberlerin Hz. İbrahim başta olmak üzere “*Rabbim, bu şehri emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut*”³¹⁸ duası, “*Rabbim beni namaza devam eden bir kimse eyle ve soyumdan da böyle kimseler yarat.*”³¹⁹ duası namazlarda da sürekli okuduğumuz rabbenağfîrî şeklinde başlayan “*Rabbimiz! Hesap görülecek günde beni, ana babamı ve inananları bağışla*”³²⁰ duaları düşünüldüğünde günaha düşme korkusunun peygamberlerde en üst seviyede olduğunu görülmektedir.

Hz. İbrahim'in babasını da kapsayan “*Rabbimiz! Hesap görülecek günde beni, ana babamı ve inananları bağışla*” duası inanmayan bir kişi için peygamberlerin af talep edebilir mi sorunu ortaya çıkarmaktadır.

Tefsir alimleri Hz.İbrahim'in bu duasını Şuarâ Suresi'nde geçen “*Babamı da affet, kuşkusuz o yolunu şaşırarlardandır.*”³²¹ ayetiyle açıklama yoluna gitmişler. Hz. İbrahim'in bu duasından hareketle doğru yoldan sapanın sadece babası olduğu annesinin ise Müslüman olduğuna işaret edildiğini söylemişlerdir. Ancak annesinin Müslüman mı yoksa kafir mi olduğu konusu net bir şekilde bilinmemektedir. Eğer annesi inanmamışsa bunu gizlediği için ona dua etmiş olması muhtemeldir yani Müslümanlar ise onları bağışla diye de dua etmiş olabilir. Yahut onlar için yaptığı bağışlanma isteği ile bizzat Müslüman olmalarını kastetmiş olması da ihtimal dahilindedir. Hz. İbrahim'in ebeveyni için mağfîret dilemesi ile Rabbinden onların bağışlanmaya layık olacak ve bağışlanmayı hak edecek olan tevhit akidesini benimsemelerini de istemiş olabileceği yorumlardan biridir. Tıpkı Hz. Nûh (a.s.)³²² ve Hz. Hûd (a.s.)'in³²³ kavmine yaptıkları dualar örneğinde olduğu gibi. Başka bir yorum ise Hz. İbrahim bu duayı babasının inkarından dönmeyeceğini öğrenmesinden önce

³¹⁸ İbrahim 14/35.

³¹⁹ İbrahim 14/40.

³²⁰ İbrahim 14/41.

³²¹ Şuarâ Suresi 26/86

³²² Nûh 71/10.

³²³ Hud 11/52.

yapmış olması da muhtemeldir küfürde ısrarcı olduğunu anlayınca ondan uzaklaşmıştır.³²⁴

Arapçada أب kelimesi baba manasına hakikî; dede ve amca vs. manasına da mecâzî olarak kullanılmaktadır.³²⁵ والد kelimesi ise yalnızca öz anne–baba hakkında kullanılması Hz.İbrahim’in dualarını anlama adına önemlidir.³²⁶ Bu bağlamda ayet-i kerimelerde anlamdaş olan kelimeler hakikatte eş anlamlı değildirler Hz. İbrahim’in (a.s) yaşlılık döneminde anne-babasına “valideyye” kelimesiyle istiğfar etmesi, bundan da men edilmemesi lugavî detay ve gereği çerçevesinde kastedilen mana sebebiyle olması mümkündür.³²⁷

Kur’an-ı Kerim’de en çok duasına yer verilen peygamberlerden biri olan Hz. İbrahim’in bir diğer duası ise insanların yeniden diriltilecekleri günde rezil olma endişesiyle yaptığı “*İnsanların yeniden diriltilecekleri gün beni rezil etme!*”³²⁸ duasıdır.

İnsan için en ayıplanacak durum, ahirette kötülük ve günahlarının ağır gelmesi; geriye kalan az bir iyilik ve sevabın da hak sahiplerine verilmesiyle sonuçlanan bir iflastr.³²⁹ Ancak insanın bu kötü duruma düşmesi yalnızca ahirete ait bir sonuç değildir. Hz. İbrahim’in ahirete yönelik duasının dünyevi boyutunu da göz ardı etmemek gerekir. Mü’min bir kişinin, kendisini mahcup duruma düşürecek tavır ve davranışlardan kaçınması, onun ahlâkî ve ilkesel duruşunun bir gereğidir. Hz.

³²⁴ Taberi, *Taberi Tefsiri*, V/129.

³²⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XIV/8.; bkz. Hulisi Kılıç, “Eb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), X/ 65.

³²⁶ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, III /468.

³²⁷ bkz. Süleyman Aydın, “Kur’an’da ‘Baba’ Kelimesi ve Âzer’in İbrahim (A. S.)’ın Babası Olması Meselesi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* V/10 (2015), 201-230.

³²⁸ Şuâra 26/87.

³²⁹ Ebû Hureyre’nin (ra) rivâyet ettiğine göre bir gün Rasûlullah (sav) şöyle sormuş: “Müflis kimdir, bilir misiniz?” diye sordu İnsanlar da; “- Bize göre müflis parası ve malı kalmayan adamdır” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şunları söyledi:”- Müflis, kıyâmet günü namaz, oruç ve zekâtla mahşere gelecek, ama aynı zamanda şuna sövmüş, buna iftira etmiş, ötekinin malını yemiş, berikinin kanını dökmüş, öbürünü de dövmüş olarak gelecek olan adamdır. Bu durumda onun sevapları (canını yaktığı) o adamlara dağıtılır. Eğer borcu bitmeden sevapları biterse, bu sefer onların günahları alınıp bunun sırtına vurulur ve sonra da kendisi cehenneme atılır. Tirmizi, “Sıfatü'l-Kıyâme,” 2 (No.2533)

İbrahim'in bu konudaki duası, inananlara yol göstererek, vahyin rehberliğinde hayatlarını doğru bir şekilde yönlendirmelerine yardımcı olmaktadır.

Kurtubi ayeti açıklarken Hz. İbrahim'in herkesin diriltileceği günde beni rüsvay eyleme ya da yevm-i mahşerde beni azaplandırma duasını hadislerle açıklama yoluna gitmiştir.³³⁰ Rivayete göre Peygamber (s.a.s.) : “İbrahim kıyamet gününde babasını üzerinde toz duman bulunduğu halde görecektir.”³³¹ buyurmuştur. Ebu Hureyre'den gelen başka bir rivayette Peygamber (a.s.): “İbrahim babası ile karşılaşacak. Rabbim sen bana insanların diriltilecekleri gün beni rüsva etmeyeceğini vadetmiştin diyecek. Yüce Allah da şöyle buyuracak, Muhakkak ki ben cenneti kafirlere haram kılmışumdur.”³³²

Ayette geçen ihza الإخزاء rezil rüsva etme, sahibinin kusurunu gösteren³³³ azap şeklinde açıklanmıştır. Hz. İbrahim Allah'tan kusurunu ifşa etmemesini murat etmiş, azabı gerektirecek bir günahın Rabbine sığınmıştır. Bu ve benzer ayeti kerimelerde ismet sıfatının, sahiplerinden günaha düşme korkusunu uzaklaştırmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Aksine peygamberlerde günahın korunma ne kadar büyük olursa olsun günaha düşme korkusunun da o denli şiddetli olduğu ayetlerde dikkat çeken bir husustur. Çünkü peygamberler dinlerine bağlılıkları daha fazladır. Diğer insanlara göre günaha düşme korkuları daha çok olan kimselerdir. Hz. İbrahim'in şu duasında “Rabbim, beni çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut.”³³⁴ duası da bu kapsamda değerlendirilebilecek dualar kapsamındadır.³³⁵

İsmet sıfatı bağlamında değerlendirebileceğimiz diğer bir dua da Hz. İbrahim'in yeğeni olan Hz. Lût'un (a.s.) duasıdır. Yirmi yedi³³⁶ ayet-i kerimede ismi geçen Hz. Lût'un Hz. İbrahim'in tebliğini benimsediği³³⁷ Hz. İbrahim'le hicret

³³⁰ Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, 48.

³³¹ Buhari, "Kitabu't-Tefsir", 232 (No.289).

³³² Buhari, "Kitabu'l-Enbiya", 11 (No.24).

³³³ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 281.

³³⁴ İbrahim 14/35.

³³⁵ Matüridi, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, 556.

³³⁶ Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 654.

³³⁷ Ankebût 29/26.

ettiği³³⁸ peygamberlerden biri olduğu³³⁹, âlemlere üstün kılınanlardan olduğu³⁴⁰ hüküm ve hikmet verildiği, sâlihlerden kılındığı ve ilâhî rahmete nail olduğu³⁴¹ ayetlerden öğrenilen hususlardır.

Hz. Lût'un Şuarâ Suresi'nde geçen "*Rabbim beni ve ailemi onların yaptıklarından kurtar*"³⁴² duasından Zemahşeri'ye göre, zahir olan mana Hz. Lût kavminin yaptıklarının cezasından Allah'a sığınmasıdır. Ayette geçen kurtarma ifadesiyle günaha hiç bulaşmamış olmayı istemesi de kastedilmiş olabilir.³⁴³

İmam Mâtürîdî ise ayet-i kerimeyi birkaç şekilde yorumlamıştır. İlk yorumunda Hz. Lût'un kavminin yapmakta olduğu günahın vebalinden ve cezasından kurtarılma isteğidir. İkinci yorumu ise Hz. İbrahim'in "*beni ve oğullarımı putlara ibadet etmekten uzak tut*" duasıyla paralel olduğudur. Son yorumu ise; Hz. Lût'un kavminin işlediği çirkin günaha şahitlik etmekten ya da bu günahı görmekten sığınması olabilir.³⁴⁴

Kavmine güzel şekilde cevaplar verdiği için "*hatîbü'l-enbiyâ*"³⁴⁵ peygamberlerin hatibi olarak bilinen, Hz. Şuayb'ın (a.s), Kur'an-ı Kerim'de tüm peygamberler gibi kavmini, Allah'tan başka ilah olmadığına inanmaya, peygamberliğini kabul edip sadece Allah'a kulluk etmeye³⁴⁶, ölçü ve tartıda dürüst olmaya, insanlar arasında adaletle hükmetmeye, haksızlıktan kaçınmaya, bozgunculuk yaparak yeryüzünde kargaşa çıkarmamaya³⁴⁷ davet ettiği bildirilmektedir.

Hz. Şuayb (a.s.) A'râf Suresi'nde "*Allah bizi, sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer ona dönecek olursak, Allah'a iftira etmiş oluruz. Rabbimiz Allah'ın bizim*

³³⁸ Enbiyâ 21/71.

³³⁹ Sâffât 37/133.

³⁴⁰ el-En'âm 6/86.

³⁴¹ Enbiyâ 21/74-75.

³⁴² Şuarâ 26/169.

³⁴³ Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhî't-Te'vil*, IV/996.

³⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l Kur'an Tercümesi*, X/385.

³⁴⁵ Mehmet Ümit, "Şuayb", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), XXXIX / 223.

³⁴⁶ Şuarâ 26/176-179; A'râf 7/85.

³⁴⁷ A'râf 7/85-86, 90; Hûd 11/84-86; Şuarâ 26/181-183.

*için dilemesi olmadıkça tekrar ona dönmemiz mümkün değildir. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz, Allah'a tevekkül ettik. Rabbimiz, bizim ile kavmimiz arasında hak ile hükmet. Sen hükmedenlerin en hayırlısıdır!"*³⁴⁸ diyerek dua etmiştir.

Müfessir Tabâtabâî, Hz. Şuayb'ın duasını değerlendirirken, insanın her durumda hata yapabileceğini ve günaha düşebileceğini, bunun sonucunda da Allah'ın yardımından mahrum kalabileceğini ve sapıklığa düşüp helak olabileceğini ifade etmiştir. Hz. Şuayb'ın duasında hem "Allah" lafzı celali hem de "Rabbimiz" ifadesinin kullanılması, Allah'ın dilediği hükmü vereceğine bir işaret olarak yorumlanmıştır. Şuayb (a.s.), kesin bir ifade kullandıktan sonra istisna yapmasının ise, Allah'ın bilgisinin her şeyi kuşatmış olmasına rağmen, kulun yalnızca O'nun bildirdiği kadarına sahip olduğunu ve ilahi takdirin, kulun hoşuna gitmeyen şekilde gerçekleşebileceğini gösterdiğini belirtmiştir.³⁴⁹

İmam Mâtüridî, Hz. Şuayb'ın günaha düşme korkusu taşıdığını ve eğer bir hata yaparsa, Cenab-ı Hakk'ın onu sapıklık veya dalaletle cezalandırmasından endişe ederek böyle dua ettiğini ifade etmiştir.³⁵⁰

Kur'an-ı Kerim'de en güzel kıssa diye aktarılan Hz. Yusuf'un hayatının anlatıldığı Yusuf Suresi'nde Hz. Yusuf'a ait iki dua bulunmaktadır. "Ey Rabbim zindan bana bunların beni davet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını bertaraf etmezsen onlara meyleder cahillerden olurum."³⁵¹ "şeklindeki yakarışına şahit olduğumuz iffet timsali Hz. Yusuf'un hayatını etkileyen önemli bir dönüm noktası zindan hayatını tercih etmesidir. Nitekim kendisinden aktarılan duada beşer kuvveti ve insan takâti, kuvvetli ismetin meydana gelmesine yetmemiş Hz. Yusuf da Rabbine sığınmıştır. Ayette geçen *أَصْبُ إِلَيْهِنَّ* "onlara meylederim" anlamındadır.³⁵² Ayette geçen *أَصْبُ* kelimesi *صبا* kelimesi "eğlenceye dalma ve nefsin hoşuna giden hevaya meyletme"³⁵³ anlamında bir kelimedir.

³⁴⁸ A'râf 7/89.

³⁴⁹ Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, ed. Seyyid Seccad Karakuş vd. (Kevser Yayınları: Kevser Yayınları, 2001), VI/141.

³⁵⁰ Mâtüridi, *Te'vilatü'l Kur'an Tercümesi*, V/455.

³⁵¹ Yûsuf 12/33.

³⁵² Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, XIII/226.

³⁵³ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, XIV/449.

Hız. Yusuf'un (a.s.) yukardaki duayı yaptığı şartlar düşünöldüğünde günah işlemeğe teşvik edecek tüm sebepler mevcuttur. Hız. Yusuf'un “*bunların tuzağını benden savmazsan*” ifadesi Yusuf'un (a.s) Allah'tan kendisini iffetli olmaya ve kendisine sığınmaya zorlaması anlamında değil bilakis bütün peygamberler ve salih kulların adeti olduğu üzere içine yerleştirdiği günaha yönelme arzusunu engellemek için sabır istemesi ve Allah'ın inayetine, korumasına sığınması anlamına gelir.³⁵⁴ Ayette geçen “**keyd**” kelimesi ise “*hileye başvurulanan tuzak ve bu tuzakta çokça gayret göstermek*”³⁵⁵ anlamında olup Hız. Yusuf'un maruz kaldığı durumu anlama adına önemlidir.

Hız. Yusuf'un buradaki yakarışı uyanık ve arif olanların yakarışıdır. Çünkü beşer olmak her an tehlikeye düşebileceğini kabul ederek tahrikler karşısında Allah'ın kendisine yardımcı olmasını istemektir.³⁵⁶

Cehalet; hilmin zıttı, ilim ve hikmetin gereğini yerine getirmemektir.³⁵⁷Hız. Yusuf (a.s) ayetin devamında “*cahillerden olurum*” diyerek bildikleri ile amel etmeyenlerden olabileceğini zira ilminden herhangi bir fayda göremeyen kişi ile bilmeyen biri arasında fark olmadığını dile getirmiştir. Hız. Yusuf'un duasını bu şekilde bitirmesi bu türlü sınanmalarla karşı karşıya kalan birinin yaşayacağı zorluğu göstermesi açısından önemlidir.³⁵⁸

Yusuf Suresi yüz birinci ayette “*Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin, rüyaların yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaradan! Dünya ve ahirette beni yönetip himaye eden velim sensin; Müslüman olarak benim canımı al ve beni iyi kullarının arasına dahil eyle.*”³⁵⁹ şeklinde ikinci duasına yer verilmiştir. Hız. Yusuf'un (a.s.) ilk duası yaptığı şartlar ile bu duayı yaptığı şartlar tamamen farklıdır.

³⁵⁴ Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, III/593.

³⁵⁵ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 728.

³⁵⁶ Seyyid b. Kutub b. İbrahim Seyyid Kutub, *Fızılal-il Kur'an: Kur'an'ın Gölgesinde*, çev. Emin Saraç vd. (Hikmet, t.y.), VIII/391.

³⁵⁷ Bkz. Mustafa Çağrııcı, “Cehâlet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), VII/218-219.

³⁵⁸ Muhammed Reşid Rıza vd., *Menar tefsiri: Tefsiru'l-Menar Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2011), XV/195.

³⁵⁹ Yûsuf 12/101.

Yusuf (a.s.), başı sıkıntı ve imtihan, sonu ise yokluk ve tükeniş olan bu dünya mülkünün, sonunu bildiği için elindeki dünya nimetlerinin artmasını istememiştir. O, Müslüman olarak vefat etmeyi ve salihler arasına katılmayı dilemiştir.³⁶⁰

Hz. Yusuf'un duasında dikkat çeken husus peygamberlerin ruhunun Müslüman olarak kabz edileceği halde Müslüman olarak vefat etmeyi istemesidir. Müfessirler konu hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Zemahşerî, ayeti Hz. Yusuf'un son nefesinde iyilik ve güzellikle Rabbine teslim olmuş bir şekilde vefat etmeyi arzulaması olarak açıklamış, Hz. Yakup (a.s.)'ın evlatlarına “*Yalnız O'na teslim olmuş mü'minler olarak can verin*”³⁶¹ nasihatinin gerçekleşmesi olarak yorumlamıştır. Ayette geçen salihler ifadesinin ise umumi olabileceğini veyahut Hz. Yûsuf'un atalarını kastetmiş olabileceğini ifade etmiştir.³⁶²

Mehmet Vehbi Efendi ise, nebîlerin Müslüman olarak vefat edeceğini ayetteki Müslüman olarak vefat etme isteğinin ümmete bir öğreti olduğunu, ilahi hükme rıza ve mutmain bir kalp ile vefat temennisi olduğundan bahsetmektedir.³⁶³ Kurtubi ise Katâde'den nakille ölümü peygamberler de dahil Hz. Yusuf'tan başka hiç kimsenin istemediğini Hz. Yusuf'un üzerindeki nimetlerin zirveye ulaştığında Allah'a kavuşmayı istediğini söylemiştir. Cumhurun ayetten çıkardığı görüş ise ölüm arzusunun olmadığı bilakis Müslüman olarak vefat etmek arzusu olduğudur.³⁶⁴

İmam Mâtürîdî, bu ayet-i kerimeyi delil göstererek, Mutezile mezhebinin bazı görüşlerin geçersiz olduğunu belirtmektedir. Mutezile, insanın şefaathçisinin sadece kendi amelleri olduğunu, Allah'ın hak etmeyen birine iktidar ve peygamberlik vermeyeceğini ve Cenab-ı Hakk'ın insanı Müslüman olarak öldürmeye güç yetiremeyeceğini savunmaktadır. İmam Mâtürîdî, bu ayetle bu görüşlerin geçersiz olduğunu çünkü Allah'ın dilediği şekilde kuluna nimet verebileceğini ve kulunu Müslüman olarak vefat ettirebileceğini söylemektedir.³⁶⁵

³⁶⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (Azim Dağıtım, t.y.), V/100-101.

³⁶¹ Bakara 2/132.

³⁶² Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, III/702.

³⁶³ Mehmet Vehbi Çelik, *Hülasatü'l-Beyan* (İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 1968), VII-VII/ 2588.

³⁶⁴ Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, IX /406-408.

³⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, VII/397.

Kur'an-ı Kerim'de duası dikkat çeken peygamberlerden Hz. Süleyman'a (a.s.), verilen maddi ve manevi imkanlar, birçok ayet-i kerimede anlatılmıştır. Hz. Süleyman (a.s.) Hz. Davud'un oğludur ve on yedi ayette³⁶⁶ ismi geçmektedir. Babası Hz. Davud'un vârisidir. Üstün kılınanlardan biri olarak, şükür ehli, sâlihlerden, hikmet sahibi ve anlayışlı bir kul olduğu belirtilmekte; zekâsının keskinliği, derin bilgisi ve hikmeti sayesinde karmaşık olayları kolaylıkla çözüme kavuşturduğundan söz edilmektedir.³⁶⁷

Hz. Süleyman'ın ismet kapsamında değerlendireceğimiz “*Ey Rabbim! Gerek bana ve gerekse anne babama verdiğin nimetine şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl, Rahmetinle beni kulların arasına dahi eyle.*”³⁶⁸ duasıdır. Zemahşerî Hz. Süleyman'ın duasının manasını elindeki nimetlerin tam hakkıyla şükrünü eda edebilmek ve şükürün devamlılığı için ömrü boyunca elindeki nimetlerin zayi olmamasını istemektir diye açıklamıştır.³⁶⁹

Fahreddin Razi ise Hz. Süleyman'ın duasında anne babasına verilen nimetlerden bahsetmesini bu nimetlerin aynen kendine verilmiş bir nimet olarak değerlendirdiğini salih amelin ve cennete girmenin de ancak Allah'ın rahmetiyle gerçekleşebileceği söylemektedir.³⁷⁰

Hz. Süleyman'ın kıssasında önemli bir bölümü oluşturan Belkıs'ın tahtının getirilmesi hadisesinin anlatıldığı ayeti kerime de “*Süleyman o anda tahtı yanında başına yerleşmiş halde görünce, bu şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sımayan Rabbimin bir lütfudur. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince o bilsin ki Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Kerem sahibidir.*”³⁷¹ diyerek imtihan edildiğinden bahsetmektedir. Hz. Süleyman Belkıs'ın tahtını karşısında gördüğünde küfran-ı nimete düşmemiş aksine şükredip tevazu göstermiştir. Ayetin mealinde de ifade edildiği gibi şükredenin kendisi için şükrettiğini

³⁶⁶ Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 357.

³⁶⁷ Enbiyâ 21/78-79; Neml 27/15, 16, 19, 20, 27, 34, 40; Sâd 38/30).

³⁶⁸ Neml 27/19

³⁶⁹ Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, IV/1064.

³⁷⁰ Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, XVII/413-414.

³⁷¹ Neml 27/40.

şükürün de bir imtihan olduğunu söylemiştir. Hz. Süleyman şükür gerektiren bir durumun karşısında şükrederek nimetin hakkını yerine getirmiş ve mesuliyetten kurtulmuştur.³⁷²

Hz. Süleyman (a.s.) ile ilgili ayetlerde yer alan konulardan biri de tahtına bırakılan cesetle imtihan edilmesi ve ardından yaptığı duadır. Bu imtihanın sebebiyle ilgili farklı yorumlar bulunmakla birlikte, ayetin devamında Hz. Süleyman (a.s.), Rabbine yönelerek şöyle dua etmiştir: *"Rabbim! Beni bağışla ve bana, benden sonra hiç kimsenin ulaşamayacağı hükümlanlık ver bana. Şüphesiz, lutfu sınırsız olan yalnız Sensin."*³⁷³ Bu duada dikkat çeken husus, Hz. Süleyman'ın (a.s.) Allah'tan büyük bir hükümlanlık talep ederken aynı zamanda bağışlanma da istemesidir. Bu durum, onun ile Allah Teâlâ arasındaki özel bir meseleye işaret edebilir. Çünkü saltanat ve hükümlanlık, insana zevk veren ve nefsin arzulanabileceği şeylerdendir. Hz. Süleyman'ın (a.s.) bu duasının ardındaki hikmeti anlamak için bazı yorumlar öne sürülmüştür:

1. **Tebliğ ve İkna Gücü:** O, tevhid akidesini insanlara anlatmak ve sadece Allah'a Teâlâ'ya kulluk etmeleri gerektiğini vurgulamak istemiş olabilir. Büyük bir hükümlanlığa sahip olması, halkın onun sözlerini daha kolay kabul etmesini ve davetine daha hızlı icabet etmesini sağlayabilirdi.
2. **Kesintisiz Bir Hükümlanlık:** Hz. Süleyman (a.s.), müfessirlerin belirttiğine göre daha önce saltanatının elinden alınmış olması nedeniyle, bu kez kendisinden asla geri alınmayacak bir hükümlanlık istemiş olabilir.
3. **Eşsiz ve Benzersiz Bir Saltanat:** O, yaşadığı müddetçe kimseye benzeri verilmeyecek bir hükümlanlık talep etmiş olabilir. Böylece bu saltanat, onun peygamberliğinin bir alameti olacak ve ilahi bir lütuf olarak görülecekti. Eğer aynı güç ve kudret başka birine de verilseydi, bu durum peygamberliğinin ayırt edici bir özelliği olmaktan çıkardı.
4. **İsminin ve Şanının Yaşatılması:** Hz. Süleyman (a.s.), hükümlanlık talebiyle birlikte, isminin ve kendisi hakkında yapılan övgülerin kıyamete kadar

³⁷² Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, XVII/ 430.

³⁷³ Sâd 38/35.

sürmesini dilemiş olabilir. Bu sayede adının güzel sözlerle anılmasını ve hayırla yâd edilmesini istemiştir.³⁷⁴

Fâtiha ve Felak ve Nas sûreleri, başta olmak üzere “*Rabbim bağışla ve merhamet et*”³⁷⁵ diye yakarışı, *Şeytanın vesvesesinden sana sığınırım, Rabbim, bu durumda beni zalimler topluluğu içinde bulundurma!*³⁷⁶ duaları Efendimiz’e (s.a.s.) ait dualardan bazılarıdır. Zemahşerî, Hasan Basr-i’nin Efendimizin (s.a.s.) “*Rabbim, bu durumda beni zalimler topluluğu içinde bulundurma!*”³⁷⁷ duasını Allah Teâlâ’nın Efendimize ümmetinden alacağı bir intikam olduğunu ama zamanı konusunda Efendimiz hayatta iken mi yoksa Efendimiz’in (s.a.s.) vefatından sonra mı olacağını belli olmadığını söylediğini aktarmaktadır. Zemahşerî, masum bir peygamberin cezalandırılması konusunu üzerinde durur ve kulun her halükârda Allah’a sığınmasının caiz olduğunu söyler ve bu durumu kulluğun gösterilmesi olarak açıklar. Efendimiz’in (s.a.s.) bu dua ile Allah Teâlâ’dan zalimler topluluğunun davranışlarından olan sapkınlık ve azgınlıktan korunmayı kastetmiş olabileceğini de ilave eder.³⁷⁸

Hz. Muhammed’e (s.a.s.) ait bir diğer dua ise Mü’minun Süresinde geçen *Rabbim, şeytanların gizli kışkırtmalarından sana sığınırım. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım Rabbim.*³⁷⁹ Ayette geçen “**hemz**” dürtmek³⁸⁰ demektir. “**Hamazat**” ise sayısal çokluk bildiren bir ifadedir. Hz. Peygamber’e şeytanların insanları günaha sürüklemesi, kışkırtması halinde Allah’a sığınması, Rabbine yalvarması emredilmiştir.³⁸¹

³⁷⁴ Matürîdi, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, XII/ 272-274; er-Razi, *et-Tefsiru’l-kebir = Mefatifu’l-gayb*, XIX/ 84.

³⁷⁵ Mü’minun 23/118

³⁷⁶ Mü’minun 23/94,97,98.

³⁷⁷ Mü’minun 23/118

³⁷⁸ Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka’iki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Te’vil*, IV/658-659.

³⁷⁹ Mü’minun 23/97,98.

³⁸⁰ Mehmed Elif b. Ahmed Muhtar Hasirizade, *en-Nuru’l-Furkan fi Şerhi Lugati’l-Kur’an: Kur’an Lugati*, çev. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.), II/418.

³⁸¹ Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka’iki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Te’vil*, IV/660-662.

Efendimiz'e (s.a.s.) ait diğerk bir dua ise “*Bağışla ve acı Rabbim! Merhametlilerin en üstünüsün*”³⁸², İmam Mâtürîdî ayetinin yorumunu Allah'tan herkese yönelik mağfiret ve rahmet talebine dair bir eğitim olarak yorumlamaktadır. Bunun sadece Hz. Peygamber için olduğunu söyleyenler de vardır. Bu durum da iki izah şeklinin varlığı görülmektedir. Her ne kadar Allah'ın fazlı ve rahmeti gereği merhamet ve mağfiret etmesi söz konusu ise de hikmeti ve adli gereği hiçbir kimseye merhamet göstermemesi ve hiçbir kimseyi mağfiret etmemesi de söz konusudur.³⁸³

Yukarda bahsettiğimiz dualarda günaha düşme korku ve endişesinden kaynaklanan duygular dolayısıyla Peygamberler dua ederken Hz. Mûsâ (a.s.) ise bazı filllerinden sonra benzer şekilde dua etmiştir.

“*Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte gelince Rabbi onunla konuştuğunda O: Rabbim, bana görün sana bakayım dedi. Rabbi: Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.*”³⁸⁴

Zemahşerî Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Allah'ı görme isteğinin kavminin bir arzusu olduğunu ve onları vaz geçirmek için böyle davrandığını belirtmektedir.³⁸⁵ İmam Mâtürîdî ise bu görüşe katılmamış aksi halde Hz. Mûsâ'nın böyle bir talebinin olmayacağını söylemiştir.³⁸⁶ Muhammed Ali es-Sabuni ise Allah Teâlâ'yı görme arzusunun Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kendisine ait olduğunu bu arzuyu dünyada gerçekleşmesini istediği için tevbe ettiğinden bahsediyor.³⁸⁷ Kelamî mezheplerce önemli bir ihtilaf meselesi olan rü'yetullahı mezhepler bu ayet çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ancak konumuz rü'yetullah olmadığından ayrıntıya girmemeyi tercih ettik.³⁸⁸ Hz. Mûsâ (a.s.) rüyet isteğinin sonunda yere kapanarak tevbe etmiştir.

³⁸² Mü'minun 23/118.

³⁸³ Matürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, 10/101.

³⁸⁴ A'râf 7/143.

³⁸⁵ Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, II/968.

³⁸⁶ Matürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, VI/58.

³⁸⁷ Muhammed Ali Sabuni, *Safvetü't-Tefasir: Tefsirlerin Özü*, çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993), II/351.

³⁸⁸ Bkz. Matürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, VI/59-71.

Hız. Mûsâ'ya ait bir diğer dua ise *Ey Rabbim, beni ve kardeşimi affet, bizi rahmetine garkeyle. Sen merhametlilerin en merhametlisisin .*³⁸⁹ duasıdır. Ayetin sebebi nüzulüne göre Hız. Mûsâ Tur dağından döndüğünde İsrailoğullarının buzağıya taptıklarını görmüş ve kardeşi Hız. Harun ile aralarında tartışma yaşanmıştır. Hız. Mûsâ kardeşi Hız. Harun'un masumluğunu anlamış ve kardeşine gösterdiği aşırılıktan dolayı hem kendi adına hem de Hız. Harun'un (a.s.) kendisine halef olma konusunda eksikliği olabileceğinden kardeşi adına bağışlanma istemiştir.³⁹⁰

Kur'an-ı Kerim'de dualarına en çok rastladığımız peygamberlerden biri olan Hız. Nûh (a.s.), *Rabbine seslenip şöyle dedi: "Rabbim! şüphesiz oğlum benim ailemdendir ve senin vaadin elbette gerçektir. Sen hükmedenlerin en iyi hükmedenesin Allah buyurdu ki: "Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir. Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyi benden isteme. Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum"* Nuh dedi ki: *Ey Rabbim, ben hakkında bilgi sahibi olmadığım bir şeyi istemekten yine sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen kaybedenlerden olurum.*³⁹¹

Hız. Nûh'un (a.s.) oğlundan sebep yaptığı bu duayı Reşid Rıza, Allah'ın emir veya nehyine muhalefetten olmadığını aksine Hız. Nûh'un içtihadı olduğunu söylemektedir. Hız. Nûh'un Allah ile olan ilişkisi bağlamında sahip olduğu ilim seviyesinin altında böyle bir dua ettiği için uyarıldığından beşeri zaafın ve evladına karşı beslediği acıma duygusunun buna sebebiyet verdiğinden bahsetmiştir. Peygamberlerin, buna benzer hatalara zaman zaman düşmelerini kendilerini koruyamamış olmaları ve bu hatalarının Rablerinin peygamberleri terbiye edip olgunlaşmalarına yönelik bir metod olduğuna da vurgu yapmıştır.³⁹²

İmam Maturidi "Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyi benden isteme!" ayetini, kendisine izin verilmeyen bir konuda talepte bulunmayı yasaklamak anlamına gelebileceğini çünkü Yüce Mevla'dan peygamberlerin, talepte bulunmalarının

³⁸⁹ A'râf 7/151.

³⁹⁰ Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, II/ 992.

³⁹¹ Hûd 11/45-47.

³⁹² Reşid Rıza vd., *Menar tefsiri: Tefsiru'l-Menar Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim*, 86.

mümkün olsa bile ancak talep etmelerine izin verildikten sonra bir şeyi isteyebileceklerini söylemektedir. İzin verilmediğinde ise azarlanmaya maruz kalacaklarını belirtmiştir. İsmet sıfatının yasaklamaya engel teşkil etmediğini, aksine yasaklamanın ismet niteliğini daha net ortaya çıkardığını söylemiştir.³⁹³

İmam Mâtürîdî'ye göre, peygamberlerin ismet sıfatına sahip olduklarına dair Kur'an-ı Kerim'de açık bir delil bulunmamaktadır. Aksine, peygamberlerin günaha düşme endişesi taşıdıkları ve özellikle Hz. İbrahim başta olmak üzere günahlardan korunmak için Allah'a sığındıkları görülmektedir. Eğer peygamberler, günah işlemekten mutlak surette korunduklarını açıkça bilmiş olsalardı, dualarında günahlardan Allah'a sığınmazlardı. Bununla birlikte, ismet sıfatı, peygamberlerin davranışlarında, sözlerinde ve hallerinde kendini gösteren bir özelliktir ve bu durum onların manevi üstünlüğünü ortaya koymaktadır.³⁹⁴

2.4. Fetânet Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları

Kur'an-ı Kerim'de, ilk insan Hz. Âdem'in yaratılışından bahseden birçok ayet-i kerime bulunmaktadır. Ancak, peygamberliğiyle ilgili doğrudan bir ifade yer almamakla birlikte, bu konuda dolaylı işaretler mevcuttur.³⁹⁵ Hz. Âdem (a.s.) ve eşi cennete yaratılmış ve ağaca yaklaşmama yasağına muhatap olmuşlardır. Cennette insana verilen ilk eğitim, yasağa uymanın farz kılınmış olmasıdır. Bundan maksat iradesinin kuvvetlenmesi şeytanın tahriklerine ve nefsinin zaaflarına karşı mücadele edebilmesidir. Hz. Âdem (a.s.) ve eşi birinci deneme de mağlup olmuş ise de bu mağlubiyet diğer sınanmalar için ibret verici olması bakımından önemlidir.³⁹⁶

İnsan, diğer varlıklardan üstün kılınmış olmasına rağmen hem unutkan hem de zayıf yaratılmıştır.³⁹⁷ Nitekim Hz. Âdem (a.s.) ve eşi, uymaları gereken yasağı

³⁹³ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, VII/200-201.

³⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, XVI/214.

³⁹⁵ Bakara, 2/33-35-37, Âl-i İmrân, 3/33, A'râf, 7/19, Tâhâ, 20/117,

³⁹⁶ Seyyid Kutub, *Fi'zilâl'il Kur'an*, (çev. Emin Saraç, vd.) Hikmet Yayınları, İstanbul 1973, C. VI, s. 48.

³⁹⁷ Ahzâb, 33/72, Rum, 30/54.

unutmuş³⁹⁸ ve ilahi emre karşı gelmişlerdir. Bunun sonucunda ilahi emre muhalefet etmelerinin cezası ise yeryüzüne indirilmeleri olmuştur³⁹⁹.

Kur'an-ı Kerim'den öğrendiğimize göre Hz. Âdem (a.s.) ve eşi suçlarını itiraf etmiş ve *“Ey rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik. Eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan şüphe yok ki hüsrana düşenlerden oluruz!”*⁴⁰⁰ yakarışıyla tevbe etmişlerdir. İlgili ayette Âdem (a.s.)'in dua ederken söylediği kelimelerin Bakara süresi otuz yedinci ayette işaret edilen kelimelerdir ki bu kelimeler Hz. Adem'in kalbine ilham edilmiştir.⁴⁰¹

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kıssalarda zaman, mekân ve duaya kaynaklık eden sebepler farklı da olsa da peygamber dualarının arasında benzerlikler söz konusudur. Bu anlamda Hz. Nûh'un, Hz. Yunus'un ve Hz. Mûsâ'nın yukarda bahsettiğimiz Hz. Âdem'in duaları örnek olarak verilebilir. *“Nûh dedi ki: “Ey rabbim! Ben, senden hakkında bilgi sahibi olmadığım bir şeyi istemekten yine sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, kaybedenlerden olurum!”*⁴⁰²

“Zünnûn'u da (Yunus) hatırla! Hani öfkelenerek gitmişti de, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksiklerden uzak tutarım. Ben gerçekten kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı⁴⁰³

Hz. Mûsâ (a.s.) *“Rabbim! Doğrusu nefsimе zulmettim; beni affet!”* Allah da onu affetti. *Çünkü O, gerçekten çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.*⁴⁰⁴

Yukarda dualarını verdiğimiz peygamberlerden Hz. Âdem'in (a.s.) ve eşinin duasında kullandıkları kelimeler üzerinden yapılan bir yorum dikkat çekicidir. Hz. Âdem (a.s.) ve eşi özel bir hata işlemelerine rağmen *وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ* ifadesini kullanarak

³⁹⁸ Tâhâ, 20/115.

³⁹⁹ Bakara, 2/36.

⁴⁰⁰ A'râf, 7/23.

⁴⁰¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.), IV/ 26.

⁴⁰² Hûd, 11/47

⁴⁰³ Enbiyâ, 21/87

⁴⁰⁴ Kasas, 28/16

fiile ait bir mef'ul kullanmayarak duayı genelleştirmişlerdir. Genel bir bağışlanma niyazında bulunmuşlardır. Bu da bize gösteriyor ki onlar hüsrana uğramaktan kurtuluşu, bu günahı ve başka günahları kapsayan ve genel bir bağışlanmaya bağlamışlardır.⁴⁰⁵

Hz. Nûh (a.s.), Hz. Yunus (a.s.) ve Hz. Mûsâ (a.s.), dualarında herhangi bir maddi talepte bulunmaksızın, affa ve rahmete ne kadar muhtaç olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, sürekli bir hüsrana tehdidi altında bulduklarını dile getirerek durumlarını Yüce Allah'a arz etmişlerdir.⁴⁰⁶

Elmalılı Hamdi Yazır, Hz. Âdem (a.s.)'in yaratılışının, iblise karşı mücadelesinin anlatıldığı birçok ayette bahsedilen kıssa da Hz. Âdem (a.s.)'in iblise beş konuda üstünlük sağladığını söylemiştir. Bunlar; Hz. Âdem (a.s.) emre itaatsizliğini itiraf etmiş, hatasından pişmanlık duymuş, nefsini yüceltmemiş, tevbeyle meylederek Yüce Yaratıcının rahmetinden ümidini kesmemiştir.⁴⁰⁷ Hz. Nûh (a.s.), Hz. Yunus (a.s.) ve Hz. Mûsâ (a.s.) da tıpkı ataları Hz. Âdem gibi emre itaatsizliklerini itiraf etmişler, pişmanlık duymuş, nefislerini yüceltmemişler, hatalarını kabul ederek tevbeyle meyletmiş ve rahmetten ümitlerini kesmemişlerdir. Hz. Âdem'in (a.s.) ve eşinin birlikte yaptığı ardından Hz. Nûh (a.s.), Hz. Yunus (a.s.) ve Hz. Mûsâ (a.s.)'dan benzer kelimelerle nakledilen dua örnekleri ademoğlunun yaratıcısı Allah (c.c.)'tan bağışlanmayı istemesinden dolayı "tevbe" özelliği taşımaktadır. Peygamberlerin sıfatları bağlamında Âdem (a.s.), Hz. Nûh (a.s.), Hz. Yunus (a.s.) ve Hz. Mûsâ (a.s.)'ın duaları değerlendirildiğinde dualarını mutlak ifadeler ile yapmaları, dualarının kapsayıcılığı, acziyetlerini tam olarak ortaya koymak için seçtikleri kelimelerin vecizliği dolayısıyla, fetânet sıfatının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen peygamberlerden Hz. Davud (a.s.) Allah (c.c.)'in kendisine mülk ve hikmet verdiği⁴⁰⁸, peygamberler arasında sayıca az olan

⁴⁰⁵ Muhammed Reşid Rıza, *Menar Tefsiri*, IX/ 173-174.

⁴⁰⁶ Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsiri '-il-Kur'an*, (ed. S. Seccad Karakuş, vd.), Kevser Yay., İstanbul, 2005, C.VIII, s.49

⁴⁰⁷ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, ty.,IV,/.25-26

⁴⁰⁸ Bakara, 2 / 252.

kral peygamberlerdendir. Kitap sahibi peygamberlerdendir.⁴⁰⁹ On altı ayette⁴¹⁰ ismi geçen Hz. Davud'un (a.s.) oğlu Hz. Süleyman (a.s.) da babası gibi hükümdar-peygamberdir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman (a.s.)'dan ve sahip olduğu birçok özelliğinden bahseden çok sayıda ayet bulunmaktadır. On yedi ayette ismi geçen *Süleyman (a.s.)'ın Hz. Davud'un oğlu vârisidir. Üstün kılınanlardan biri olarak, şükür ehli, sâlihlerden, hikmet sahibi ve anlayışlı bir kul olduğu belirtilmekte; zekâsının keskinliği, derin bilgisi ve hikmeti sayesinde karmaşık olayları kolaylıkla çözüme kavuşturduğundan bahsedilmektedir.*⁴¹¹

Hz Davud(a.s.) ve oğlu Hz.Süleyman(a.s.) arasında geçen dikkat çekici kıssalardan biri de Enbiya Süresi'nde geçen ekin sahiplerinin anlatıldığı bölümdür. Hz.Süleyman(a.s.) babası Hz. Davud'dan(a.s.) farklı kanaat belirtmiş ve ayet-i kerimede *“Biz onun hükmünü Süleyman'a öğretmiştik. Biz herbirine hüküm ve ilim vermiştik.”*⁴¹² şeklinde Hz.Süleyman(a.s.) hükmünün doğruluğu ifade edilmiştir. Ayet-i kerime ilmin kemallerin en üstünü ve en büyüğü olduğuna dikkat çekmiştir.⁴¹³ Nitekim Neml Suresi on beşinci ayette duası zikredilen Hz. Davud (a.s) ve Süleyman (a.s.) *“Şüphesiz biz Davud'a ve Süleyman'a da bir ilim verdik. Onlar da: Bizi, mümin kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun, demişlerdi.”*⁴¹⁴

Hz. Davud (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.), bu ayette ilmin şeref ve yüceliğine, ilmi doğru şekilde taşıyanların önde geldiğine, ilmin en yüce nimetlerden ve nimetlerin en bereketlisi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıca, ilim nimeti verilen kişilerin, Allah'ın kullarından birçoğuna kıyasla üstün kılındığını vurgulayarak hamd ve dua etmişlerdir.⁴¹⁵ Nitekim Allah Teâlâ *“Allah aranızdan iman edenleri ve ilim sahibi olanları derece derece yükseltsin”*⁴¹⁶ buyurmuştur. Resulullah (a.s.) alimleri şeref ve

⁴⁰⁹ Nisâ, 4 / 163.

⁴¹⁰ Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim*, 264.

⁴¹¹ Ömer Faruk Harman, “Süleyman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), XXXVIII /59.

⁴¹² Enbiyâ 21/78-79.

⁴¹³ er-Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, XVI/183.

⁴¹⁴ Neml 27//15.

⁴¹⁵ Ayan, Hidayet, *Kur'ân'da Peygamber Duaları Ve Dînî Kültürümüzdeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2009,78.

⁴¹⁶ Mücadele 58/11

rütbe itibariyle peygamberlere yakın olmaları sebebiyle peygamber varisleri ⁴¹⁷ diye isimlendirmiştir. Çünkü peygamberlerin gönderilmesinin hikmetini gerçekleştiren onlardır. ⁴¹⁸

Hz. Davud (a.s.) ve oğlu Hz. Süleyman (a.s.)'ın bu duasını incelediğimizde, onlara verilen en büyük nimetlerden birinin ilim olduğunu görüyoruz. Bu, aynı zamanda ilmin, şükredilmesi gereken en önemli nimetlerden biri olduğunu da ortaya koymaktadır. Zira Hz. Davud (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.) ilme şükretmiş ve onu faziletin temeli olarak kabul etmişlerdir; buna karşın saltanatı, ilmin altında bir merteye olarak görüp ona değinmemişlerdir. Bu ifadeyle, alimlerin Allah'ın kendilerine verdiği nimete şükretmeye ve tevazu göstermeye teşvik edildikleri de vurgulanmaktadır. ⁴¹⁹ Hz. Davud'un duasında hamd etmesi, nimete hamdin nimetin kendisinden daha değerli olduğunu bizlere göstermektedir. ⁴²⁰

Müfessir Elmalılı M. Hamdi Yazır'a göre, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın bu duası şu anlama gelmektedir: Onlara peygamberlik ve ilim verilmesi, cinlerin, insanların ve şeytanların emirlerine boyun eğdirilmesi, ilim verilmeyen müminlerin birçoğundan üstün kılınmaları dolayısıyla Allah'a hamd etmektedirler. Ulaştıkları bu üstünlük nimetini, hükümet ve devleti Allah'ın ikramı olarak görmüşler ve bu nedenle hamd ve senanın yalnızca Allah'a ait olduğunu düşünmüşlerdir. Hükümdarlığın Allah'a ait olduğunu bilerek hareket etmiş ve şükürünü eda etmeye çalışmışlardır. Bu, kendilerine verilmiş ilmin bir işareti olmuştur. ⁴²¹

Hz. İbrahim, ayet-i kerimelerde kendisinden çokça bahsedilen ülü'l-azm peygamberlerden biridir. Kur'an-ı Kerim Hz. İbrahim'i "tek başına bir ümmet" ⁴²² olarak tanıtmıştır. O'nun "başkaları için üzümlüp kederlenen, yumuşak tabiatlı biri

⁴¹⁷ Tirmizi, "İlim", 19 (No.2822).

⁴¹⁸ Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, IV/1054.

⁴¹⁹ Vehbe b. Mustafa ez Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*, çev. Hamdi Arslan (İstanbul: Bilimevi Basın, 2005), X/249.

⁴²⁰ Ebü'l Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir İbn Kesir, *Muhtasar Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), IV/1753.

⁴²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI/131.

⁴²² Nahl, 16 / 120.

olduğuna”⁴²³, inananlar için güzel örnekliliğine⁴²⁴ dikkat çekmiştir. Hz. İbrahim’e ait dualar birçok ayette geçmektedir.

“İbrahim de demişti ki: *Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap, halkından Allah’a ve ahiret gününe inananları her türlü ürünle rızıklandır.*”⁴²⁵ ayet-i kerime, Hz. İbrahim’in zamanla Kâbe’nin etrafında bir topluluğun oluşacağını ve bunun sonucunda doğal olarak bir şehrin meydana geleceğini öngördüğünü göstermektedir. Yüce Allah’tan, burada yerleşecek toplumun güvenliği ve rızık ihtiyacının korunmasını istemesi oldukça anlamlıdır.⁴²⁶

Hz. İbrahim (a.s.)’ın başka bir duası da şöyledir: “*Rabbim! Bu şehri emniyetli kıl; beni ve oğullarımı putlara ibadet etmekten uzak tut*”.⁴²⁷

Güvenliğinin bulunmadığı bir yerde normal insani davranışların bile zorlukla gerçekleştirileceği aşıkardır. Hz. İbrahim öncelikle şehrin güvenliğinin sağlanmasını niyaz etmiş sonra da toplumu onulmaz felâketlere sürükleyen ve şirkten ve sapkın davranışlardan kendisini ve neslinden gelenleri korumasını Allah’tan istemiştir.⁴²⁸

Hz. İbrahim’in bir diğer duası da “*Ya Rabbi, bana hikmet bahşet ve beni salihler kimseler arasına kat!*”⁴²⁹ Hikmet; “*bilgelik, nübüvvet, vahyin gerçekleri ve dikkat çektiği şeyler, kesin bilgi ve hükmetmek*” gibi anlamlara geldiği gibi “*ilim ve akılla hakka isabet etmek*”⁴³⁰ anlamına da gelir. Bir başka ifadeyle Allah’ın belirlediği sınırları ve onlarla ilgili hükümleri doğru bilmek, din ve dünya işlerinde bilgili ve anlayışlı olmaktır. Salâh; “*fesadın ve kötü amelin zıddıdır.*” İnsanlar arasındaki “*nefreti gidermek, ara bulmak/sulh etmek ve ıslah etmek*”⁴³¹ gibi anlamlara gelmektedir. Buradan hareketle sâlih (iyi/erdemli) kişi için “*hayatını imana dayalı olan iyi ve yararlı işlerle tezyin eden kişidir*” denilebilir. Hz. İbrahim, duasında hem

⁴²³ Tevbe, 9 / 114.

⁴²⁴ Mümtehine, 60 / 6.

⁴²⁵ Bakara 2/126.

⁴²⁶ Soylu, “Kur’an’da Hz. İbrâhim’in Duâlarındaki Evrensel Prensipler”, 181-182.

⁴²⁷ İbrahim, 14 / 35.

⁴²⁸ Soylu, “Kur’an’da Hz. İbrâhim’in Duâlarındaki Evrensel Prensipler”, 181-182.

⁴²⁹ Şuarâ, 26 / 83–89.

⁴³⁰ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 249.

⁴³¹ İsfahani, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, 489.

kesin ve dosdoğru bilgiye ulaşmayı hem de salih kullarla birlikte bulunmayı arzu etmektedir. Onun bu isteğinde, toplum hayatını düzenleyecek ve dengede tutacak kişilerin, ancak hikmet ehli, erdemli kişiler olduğuna işaret vardır.⁴³²

“*Ya Rabbi, beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Ya Rabbi duamı kabul eyle.*”⁴³³

“*Ey Rabbimiz! Hesap görülecek günde beni, annemi, babamı ve inananları bağışla.*”⁴³⁴

“*Rabbimiz, içlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara ayetlerini okusun, onlara kitabı ve hikmeti öğretsin, onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, Sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.*”⁴³⁵

Yukarda verdiğimiz dualarında Hz. İbrahim’in (a.s.) ve Hz. İsmail’in (a.s.) Allah Teâlâ’dan soylarından gelecek bir peygamberin özelliklerinden bahsederek dua ettikleri görülmektedir. Dualarında bahsedilen özelliklere sahip kişi Hz. Muhammed (s.a.s.)’dir. Hz. Muhammed (s.a.s.) dışında hiçbir peygamber Hz. İsmail’in (a.s.) soyundan gelmemiştir. Hz. Muhammed’in (s.a.s.) haricindeki peygamberlerin ortak özelliklerinden biri de Hz. İshak’ın soyundan gelmeleridir.⁴³⁶ Konuyla alakalı Resulullah (s.a.s.) : “*Ben babam İbrahim’in duası, kardeşim İsa’nın müjdesiyim*” buyurmuştur⁴³⁷. Hz. İbrahim’in bu duasına teşekkür sadedinde mü’minler namazlarında Salli-Barik dualarını okumayı sünnet haline getirmiştir.⁴³⁸

Aklı en doğru ve yerinde bir şekilde kullanabilme yeteneği ve yetkinliği olan fetanet sıfatının peygamber dualarına yansması yukarda geçen ayetler çerçevesinde

⁴³² Soylu, “Kur’an’da Hz. İbrâhim’in Duâlarındaki Evrensel Prensipler”, 187.

⁴³³ İbrahim, 14 / 40.

⁴³⁴ İbrahim, 14 / 41

⁴³⁵ Bakara, 2 / 129.

⁴³⁶ Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed Kadı Beyzavi, *Beydavi Tefsiri: Envarü’l-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*, çev. Abdulvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013), I/202; Muhammed Ali Sabuni, *Safvetü’t-Tefasir: Tefsirlerin Özü*, çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993), I/172.

⁴³⁷ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî ibn Hanbel, *Müsnedü’l-İmam Ahmed b. Hanbel* (Beirut: el-Mektebetü’l-İslamiyye, 1985),IV/127,128 V/262; Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami’l-Kur’an*, II/346.

⁴³⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.), I/410.

değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bu dualar, peygamberlerin akıl, hikmet ve ileri görüşlülükleriyle insanlığa örnek olduklarını bir kez daha teyit etmektedir. Peygamberlerin dualarının bu yönü, onların misyonlarının temelinde yatan hikmet ve bilgelikle de uyumlu bir şekilde, ilahi mesajın aktarılmasında aklın etkin bir biçimde kullanıldığını göstermektedir.

2.5. Tebliğ Sıfatı Bağlamında Peygamber Duaları

İnsan, Allah'ın gözetim ve terbiyesine muhtaçtır. Bu sebeptendir ki Allah insanı ilk yaratılışından itibaren bilgilendirmeye başlamıştır.⁴³⁹ Tebliğin amacı, yaratıcıyı bilmek ve sürekli ihsan duygusu içerisinde olmaktır.⁴⁴⁰ Kur'an'a göre tebliğin amacına baktığımızda insanları inzar etmek⁴⁴¹ ve düşünüp öğüt almalarını⁴⁴² sağlamak olduğunu görmekteyiz. İnsanları düşünmeye sevk edecek ve bu sayede doğruya ulaşmalarını sağlayacak şey tebliğdir.⁴⁴³

Kur'an'ı Kerim'de bulunan Peygamberlere ait dualar incelendiğinde en çok tebliğ başlığı altında değerlendirilebilir.

Hız. Nûh(a.s.), ayet ve hadislerde peygamberler içerisinde özellikleri çokça anlatılan ve "ülü'l-azm" olarak isimlendirilen peygamberdendir. Kur'an-ı Kerim'de yirmi sekiz surede kendisinden bahsedilmiş ve kırk üç ayette de ismi geçmektedir.⁴⁴⁴ Kur'an'da kendi ismini taşıyan sure, baştan sona onun tevhit mücadelesini anlatır. Rivayetlere göre insanlar Hız. Nûh'un peygamberliğine kadar tevhit inancını benimsemiştir. Putlara tapınma anlayışı ilk defa Hız. Nûh'un döneminde görülmüştür. Hız. Nûh, kavmini tevhide çağırılmış putperestlikle mücadele etmiştir.⁴⁴⁵

⁴³⁹ Bakara 2/31.

⁴⁴⁰ Şanver, Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, 37-38, 327.

⁴⁴¹ İbrahim 14/52; Ârâf 7/12.

⁴⁴² İbrahim 14/52; Sâd 38/29.

⁴⁴³ Ayşe Çavdar, *Tebliğ Ayetleri Ve İnsan Eğitimindeki Yeri* (Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 52.

⁴⁴⁴ Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, 722-723.

⁴⁴⁵ Ömer Faruk Harman, "Nûh", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007), XXXIII/224.

Nûh (a.s.) uzun bir süre⁴⁴⁶ kavmiyle birlikte yaşamış onları tevhide çağırması ancak kendisine çok az kişi inanmıştır. Bu tebliğ mücadelesinde takatinin tükendiği zamanda “*Rabbim, beni yalanlamalarına karşılık bana yardım et*”⁴⁴⁷ “*Onlar çoğunu sapturdular. Sen de bu zalimlerin sadece sapıklıklarını arttır. Ey Rabbim, Kafirlerden hiç kimseyi yeryüzünde.*”⁴⁴⁸ *Rabbim, Kavmim beni yalancılıkla suçluyor, Artık benimle onların arasındaki durumu sen açıklığa kavuştur. Beni ve beraberimdeki müminleri kurtar*”.⁴⁴⁹ dualarını yapmıştır.

Hz. Nûh’un dualarının içeriğine baktığımızda bazı dualarının beddua kapsamında değerlendirilebilecek dualar olması dikkat çekicidir. Kur’an-ı Kerim’de kavmine beddua örneği olarak ifade edebileceğimiz bir dua da Hz. Mûsâ’nın Firavun ve ahalisine yapmış olduğu duadır. Her iki peygamberin gönderildiği kavimleri karakteristik özelliklerini düşündüğümüzde bu duaların sebebi anlaşılacaktır. Nitekim Kur’an’ın bildirdiğine göre Nûh (a.s.) kavminin arasında uzun bir süre kalmış ve insanları gece - gündüz, gizli - açık hak yola davet etmiş onlara sürekli Allah’ın nimetlerini hatırlatmış iman edip hatalı yaşamlarından dönmeleri durumunda erişebilecekleri dünyevi ve uhrevi nimetleri anlatmıştır.⁴⁵⁰ Kavmi ise ondan kaçmış, kulaklarını tıkamış, onun etrafındaki kişileri küçümseyerek aralarına katılmayı kibirlerine yakıştıramamış, zayıflara zorbalıkla şirk tanrılarını benimsetmiş ve ancak mal, mülk, statü sahibi olanların sözünü itibar etmişlerdir.⁴⁵¹

Hz. Nûh’un zorlu nübüvvet yolculuğunda yapmış olduğu beddualarla ilgili birkaç hususa dikkat çekmenin faydalı olacaktır. Hz. Nûh, kavminin ilk yalanlamasından hemen sonra beddua etmemiştir. Çünkü ayet-i kerimede O’nun kavmiyle dokuz yüz elli yıl kaldığından bahsetmektedir. Uzun süren tebliğ mücadelesinde kavminin iman etmelerinden tamamen ümidini kestiği ve kendisine “*Kavminden daha önce iman etmiş olanlardan başkası artık inanmayacak. Sakın onların yaptıklarına tasalanma!*”⁴⁵² Bu ayetin nazil olmasından sonra beddua

⁴⁴⁶ Ankebût 29/14-15.

⁴⁴⁷ Mü’minun 23/26.

⁴⁴⁸ Nûh 71/24- 26.

⁴⁴⁹ Şuâra 26/117-118.

⁴⁵⁰ Nûh 71/5-20.

⁴⁵¹ Nûh 71/5-24.

⁴⁵² Hud 11/36.

etmiştir.⁴⁵³ Peygamberlerin bütün fiillerinin Allah'ın gözetiminde olduğundan peygamberler Allah'ın izni olmadan kavimlerine helak olmaları için beddua da bulunamazlar. Allah Teâlâ Hz. Yunus (a.s.)'ın kendisinden izin almadan kavmini terk etmesini azarlaması dikkate alındığında bir peygamberin kavminin helak olması için izinsiz bir şekilde beddua etmesi imkân dahilinde değildir.⁴⁵⁴

Peygamberini tebliğ süreci boyunca sürekli yönlendiren Allah Teâlâ Hz. Nûh ve kendisine inananlar gemiye bindiklerinde ise “*Yanıdakilerle birlikte Sen gemiye yerleştiğinde: Bizi bu zalimler toplululuğundan kurtaran Allah'a hamdolsun*”⁴⁵⁵, demelerini emretmiştir. Aynı kaynaktan beslenen peygamberlerin karşılaştıkları zorluklara verdikleri tepkiler ve dualar da benzer olmaktadır. Nitekim Hz. Nûh'a öğretilmiş olan bu dua Hz. Mûsâ'nın dilinden Mısır'ı korkuyla terk ettiğinde Rabbim beni zalimler topluluğundan kurtar diye dökülmüştür. Tufan bittikten sonra bereketli bir yere yerleşme niyazı, “*Rabbim, beni bereketli bir yere indir. En uygun şekilde indirip yerleştiren Sensin.*”⁴⁵⁶ şeklinde Hz. Nûh'a öğretilmiştir. Bereketli yerden kasıt her türlü hayır ve hasenat işi ve salih ameller, bolluk ve bereketin olduğu bir yer olması, su, ağaç ve benzeri özelliklerle bolluk içinde olan yer gibi yorumlar yapılmıştır.⁴⁵⁷

“*Ben, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü her canlının kontrolü O'nun elindedir. Şüphesiz Rabbimin yolu dosdoğru yoldur.*”⁴⁵⁸

Hûd (a.s.)'a ait olan yukardaki duada tam bir teslimiyet ve meydan okuma dikkati çekmektedir. Hûd (a.s.) dua ifadelerinde yer alan “benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Cenab-ı Hakk'ın Rabbiniz olduğunu bildiğiniz halde O'ndan korkmuyorsunuz da taptığınız ilahlarınızla beni nasıl tehdit ediyorsunuz diyerek Hz. İbrahim (a.s.)'ın “*Allah'ın size hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri O'na ortak*

⁴⁵³ Matürîdi, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, XVII/254.

⁴⁵⁴ Matürîdi, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, X/368-369.

⁴⁵⁵ Mü'minun 23/27.

⁴⁵⁶ Mü'minun 23/28.

⁴⁵⁷ Matürîdi, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, X/38-39.

⁴⁵⁸ Hûd,11/56.

koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden ne diye korkayım.”⁴⁵⁹ ilahi beyanıyla benzerlik taşımaktadır.

Ayet-i kerimede geçen نَاصِيَةٍ alında bulunan saç/perçem anlamındadır. مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı yoktur ki Allah’ın kontrolünde olup da onu perçeminden yakalamasın ifadesi istiare-i temsiliyyedir.⁴⁶⁰ Ayetin bu bölümünde yer alan دَابَّةٍ kelimesi yeryüzünde hareket eden bütün canlı türlerini kapsamaktadır. Yine ayette geçen perçeminden tutma deyimi egemenliğin ve kudretin Yüce Yararıcıya ait oluşunu anlatan bir deyimdir.⁴⁶¹ Tüm mahlukat Allah’ın mülkünde gücü ve kudreti altında bulunan perçeminden çekilen esir veya at gibi bir varlığa benzetilmiştir.⁴⁶² Bu ifadeler Allah Teâlâ’nın kuvvet ve kudretini tasvir eden ifadelerdir. Yeryüzünde hareket eden bütün canlıları ve dolayısıyla insanları alından yakalayan kuvveti ve kudreti canlı olarak gözler önüne sermektedir. Ad kavmi Hz. Nûh (a.s.)’ın kavminden sonra gelen ve onlara nazaran daha kuvvetli kılınan⁴⁶³ binaları sağlam yapılarıyla, mal ve hayvan sürülerine sahip olmalarıyla, bağ ve bahçelerinin güzelliğiyle ünlenmiş olan bu insanlar⁴⁶⁴ servetlerine ve güçlerine güvenerek gururlanmış ve kibre kapılmış; Hûd (a.s.) da Cenab-ı Hak’tan onları bünyelerinin salabetine ve duygularının basitliğine ve şedid olmalarına bir benzetme yaparak - alın, yüzün en üst noktasıdır- Rabbine karşı ne kadar güvendiğini ve kavminin oyunlarına karşı kendisini koruyacağına olan güven duygusunu nasıl taşıdığını göstermiştir.

Ayette geçen perçeminden tutmak Araplar arasında bir insanı zelil ve boyun eğmiş olarak anlatmak istediklerinde kullandıkları bir deyimdir. Falancanın nasiyesi falancanın elindedir diyerek perçeminden tutulan kişinin zabt-u rabt altına alındığını ifade ederler. Başka bir uygulama ise esir alıp onu salıvermek ya da minnetle azat etmek istediklerinde onun hor ve hakir olduğuna alamet olsun diye perçemini kesmek yine kendilerine has bir uygulamadır. Böylece Arapların bildikleri bu ifade üslubu

⁴⁵⁹ En’âm,6/81.

⁴⁶⁰ İstiare-i Temsiliyye: Bir öğenin değişik yönleri ve özelliklerinin benzetme konusu yapılarak istiare edilmesidir. Bu durumda benzeyen söylenmeyip benzetilenin birden fazla özelliği zikredilir. bkz. İsmail Durmuş, İskender Pala, “İstiare”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXV/315-318.

⁴⁶¹ Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri’l-Kur’an*, X/410.

⁴⁶² Sabuni, *Safvetü’t-Tefasir: Tefsirlerin Özü*, III/107.

⁴⁶³ A’râf 7/69.

⁴⁶⁴ Şuarâ 26/128-134.

karşımıza çıkmaktadır. Buna göre ayetteki bu ifadenin manası her canlının Allah'ın kahrı ve kudreti altında olduğu ve O'nun kaza ve kaderine boyun eğdiği'dir.⁴⁶⁵ Her şey O'nun mülkiyetinde ve tasarrufu altındadır.

Ayetin devamında yer alan “*Rabbim hakikaten sırat-ı müstakim üzerindedir.*” İfadesi ise Yüce Allah'ın mülkündeki adaletinin mükemmelliğinden bahseden bir istiare'dir. O kullarının işlerini bilmektedir. O'na gizli bir şeyin kalmadığı gibi O'nun elinden hiçbir zalim kaçıp kurtulamaz ve kendisine sığınan ise zayi olmaz şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁶⁶ Müfessir Tabâtabâi ayetin başında Hz. Hûd (a.s.)'in ben, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a derken devamında benim ve sizin Rabbiniz doğru yol üzerindedir dememesine dikkat çekerek Hz. Hûd (a.s.)'in kavmine karşı kendisi için dua makamında olduğunu kavminin tersine Allah'ı rab edinenin kendisi olduğu bu yüzden rabbi ile olan kulluk ilişkisine güvenerek isteğinin başarıya ulaşması arzusunda olduğunu ifade etmiştir. Ben, benim ve sizin rabbiniz olan Allah'a dayandım ifadesinde ise durum böyle değildir, çünkü bu şekildeki dua ederek Allah'ın egemenliğinin genel ve kapsamlı olduğunu vurgulandığını söylemiştir.⁴⁶⁷

Kur'an-ı Kerim'in farklı sürelerinde Hz. İbrahim'in (a.s.) hayatına tebliğ mücadelesine ve dualarına yer verilmiştir. Hz. İbrahim, putperest babası Âzer'e, dönemin kralı Nemrut'a ve yakın çevresine, daha sonra da toplumun içinde bulunan herkese tebliğini ulaştırmaya çalışmıştır.⁴⁶⁸

“*Rabbim! Putlar insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldu. Bundan böyle Kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse artık Sen çok bağışlayan ve pek esirgeyensin.*”⁴⁶⁹ Hz. İbrahim, putperestlikten/müşriklikten korunan kendisine tabii olan müminleri kurtulanlardan saymış, isyanyankarları ise yermeyip onların durumunu Allah'ın merhametine ve affına bırakmıştır. Bu davranış Hz. İbrahim'in bir peygamber ve toplumun önderi olarak şefkat ve merhametinin enginliğini açıkça göstermekte ve ilişkilerinde bunu öncelemektedir.⁴⁷⁰ Kur'an-ı

⁴⁶⁵ Razi, Tefsir-iKebir,13/51

⁴⁶⁶ Sabuni, *Safvetü't-Tefasir: Tefsirlerin Özü*, III/107.

⁴⁶⁷ Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, 410-411.

⁴⁶⁸ En'âm 6/74; Enbiya 21/52; Şu'ara 26/69-82

⁴⁶⁹ İbrahim 14/36.

⁴⁷⁰ Soylu, “Kur'an'da Hz. İbrâhim'in Duâlarındaki Evrensel Prensipler”, 184.

Kerim’de tevhit davasının sembolü olarak anılan Hz. İbrahim’in birçok niteliği zikredilmiştir. Bu bağlamda Hz. İbrahim’de öne çıkan belirgin sıfatlardan bazıları şöyledir: “*Hanîf, müslim, ümmet, evvâh, halîm, münîb, kânit, şakîr ve vefakâr*”.⁴⁷¹ Hz. İbrahim’in bu özelliklerini peygamber sıfatlarının çerçevesinde düşündüğümüzde Hz. İbrahim’e ait duaları daha kapsamlı anlamamız mümkün olabilir.

“*Beni Naîm cennetine girenlerden eyle! Babamı da bağışla! Kuşkusuz o, doğru yoldan sapıklardan oldu.*”⁴⁷²

Tarihteki tüm peygamberler, önce yakınlarını dine davet etmiştir. Hz. Peygamber de Risâlet görevine, bilindiği üzere, yakınlarını davet etmekle başlamıştır. Hz. İbrahim de aynı metodu izlemiş, fakat bütün çabalarına rağmen babasını putpereslikten vazgeçirememiştir. Babasının doğru yolu bulması için çaba sarf etmiş ve bağışlanması için dua etmiştir. Ancak, babasının putperestlikte ısrar edeceğini anlayınca ve bu konuda kendisine vahiy geldiğinde, artık onun için mağfiret dilemekten vazgeçmiştir. Bu ayetten çıkarılabilecek ilke şudur: Bir mü’min, önce yakın akrabalarından başlayarak, daha sonra bütün insanlığın hidayeti ve iyiliği için gayret sarf etmelidir. Hz. İbrahim, bu duasında dünya ile ahiret arasında sağlam bir köprü ve muazzam bir denge kurmanın yolunu öğretmekte ve bunun talep edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. O, insanoğlunun Allah’ın iradesine uygun şekilde yaşaması halinde dünyada huzura, ahirette ise cennetlere vâris olacağını ve mutlu sonuçlara ulaşacağını bizlere hatırlatmaktadır.⁴⁷³

Hz. İbrahim’in Şuâra Suresi’nde geçen babası için yaptığı bağışlanma duasını müfessirler farklı şekilde değerlendirmişlerdir. Kurtubi, Hz. İbrahim’in babasının iman etmesiyle ilgili kendisine söz verdiğini bu sebeple Hz. İbrahim’in kendisi için istiğfar ettiğini söyler ancak babası sözünü tutmadığı için Hz. İbrahim’in kendisinden uzaklaştığından bahseder.⁴⁷⁴ İmam Mâtürîdî ise “*Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu*” şeklinde zahiri anlamında olmasının mümkün

⁴⁷¹ Bkznz. Zülfikar Durmuş, “Hz. İbrahim’in Kur’an’daki Sıfatlarının Ahlaki Değerler Açısından İncelenmesi”, (ts.), 183-206.

⁴⁷² Şuâra 26/85-86

⁴⁷³ Soylu, “Kur’an’da Hz. İbrâhim’in Duâlarındaki Evrensel Prensipler”, 188.

⁴⁷⁴ Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami’l-Kur’an*, XIII/48.

olmadığını söyler. Zira zahire göre onun babası hakkında istiğfar etmesi onun sapıklardan olması sebebiyledir. Ayetin muhtevasına göre Hz. İbrahim'in babası için bağışlanma istemiş Allah Teâlâ da O'na babasının sapıklardan olduğunu bildirmiştir. Bu açıklamasıyla ayetin ikinci kısmı Allah Teâlâ'nın sözü, birinci kısım ise Hz. İbrahim'in sözüdür. Hz. İbrahim'in babası için bağışlanması istemesi onun tevhidi kabul etmesi olabileceğini de söylemektedir.⁴⁷⁵

“İbrahim’de ve ona uyanlarda güzel bir örneklik vardır. Onlar kavimlerine şöyle demişlerdi: Bilin ki bizim sizinle ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızla bir ilişkimiz yoktur. Sizi ve değerlerinizi reddediyoruz. Sizinle bizim aramızda, siz bir tek Allah’a iman edinceye kadar sürecek bir düşmanlık ve nefret belirlemiştir. İbrahim’in babasına söylediği şu söz hariç: Senin için bağışlanma dileyeceğim, fakat Allah’tan sana geleceklere karşı yapabileceğim bir şey de yoktur. Rabbimiz, sana dayanıp güvendik, sana yöneldik ve dönüş de ancak sanadır. Rabbimiz, bizi inkâr edenler için sınama konusu yapma. Bizi bağışla ey Rabbimiz, çünkü kudret ve hikmet sahibi olan sensin!”

476

İmam Mâtürîdî Hz.İbrahim'in duasının yer aldığı bu ayet-i kerimeyi birkaç şekilde değerlendirmiştir. Birincisi, düşmanlarımızı başımıza musallat etme ki onlar, kendilerinin hak yolda bizim ise batıl yolda olduğumuzu düşünmesinler. İkincisi, onlardan ayrı olarak bize azap gönderme ki onlar kendilerinin hak yolda bizim ise batıl yolda bulunduğumuzu zannetmesinler. Üçüncüsü de dünyayı onlara genişletip bize daraltma ki onların hak yolda bizim ise batıl yolda olduğumuz sonucuna varmasınlar. **“fîtneten”** kelimesi azap anlamındadır yani bizi kafirlere azap edilme sebebi kılma. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur *“Rabbimiz Peygamberlerin aracılığıyla bize vadettiklerini ver bize.”*⁴⁷⁷ yani peygamberlerine vadettiğin ve bize gerekli olan o sebebi bize ver diye yorumlanmıştır.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Mâtürîdî, *Te’vilatü'l-Kur’an Tercümesi*, X/355.

⁴⁷⁶ Mümtehine 60/4-5.

⁴⁷⁷ Âl-i İmrân 3/194.

⁴⁷⁸ Mâtürîdî, *Te’vilatü'l-Kur’an Tercümesi*, XV110.

*“Rabbimiz! Şüphesiz sen gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.”*⁴⁷⁹

Hız. İbrahim’in gizlediğimiz şeyi bilirsin mealindeki sözü oğlu İsmail ve annesini suyun ve tarımın olmadığı bir yerde bırakmasından dolayı içinde duyduğu sıkıntıyı ve hüznü⁴⁸⁰ ifade maksadıyla söylemiş olabileceği gibi herhangi bir konuda düşünürken ya da herhangi bir işe niyet ederken Allah Teâlâ ile sürekli birlikte olma bilincine vurgu yapması anlamında da olabilir.

Kur’an-ı Kerîm’de Yakup ismi on altı ayette geçmektedir.⁴⁸¹ Hız. Yakub’un bir diğer ismi de İsrail’dir.⁴⁸² Dedesi Hız. İbrahim ve babası Hız. İshak gibi Hız. Yakup da güçlü bir iradeye, keskin bir zekâyâ sahiptir; kendisi ve zürriyeti seçilmiş ve hayırlı insanlardır,⁴⁸³ onlar dürüst ve erdemli,⁴⁸⁴ muhsin,⁴⁸⁵ sâlih,⁴⁸⁶ muhlis,⁴⁸⁷ kullardandır.

Hız. Yakub’un evlatlarıyla imtihanı Yusuf Suresi’nde bahsedilmektedir. Hız. Yusuf’un üzüntüsüyle *“Ben acımı ve kederimi yalnız Allah’a arz ediyorum v ben sizin bilmediklerinizi Allah’tan gelen bilgiyle biliyorum,”*⁴⁸⁸ Diyerek dua etmiştir. Hız. Yakub’un bu duasında şikayetini Allah’a arz etmiştir. İnsan şikayetini Allah’a arz ettiğinde muhakkikler zümresinden olur. Hız. Yakup evladını kaybetmenin üzüntüsü ile hüznün ileri derecesi yaşamakta durumunu Rabbine arz etmektedir. Nitekim Hız. Yakub’un dua ederken kullandığı “bess” kelimesi hüznün ileri derecesi olup insanın aciz kaldığı ve kendisine esir eden psikolojik bir haldir.⁴⁸⁹

Hız. Mûsâ Ulu’l- Azm peygamberlerdendir. Medyen yolculuğuna çıkma sahnelerinin anlatıldığı Kasas Suresi’nde dikkatimiz çeken yegane husus Hız. Mûsâ dua ederken hissettiği korku ve endişedir. *“Musa korku içinde etrafi gözetleyerek*

⁴⁷⁹ İbrahim 14/38

⁴⁸⁰ Matürîdi, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, VII/542.

⁴⁸¹ Bakara 2/132, 133, 136, 140; Âl-i İmrân 3/84; Nisâ 4/163; En’âm 6/84; Hüd 11/71; Yûsuf 12/6, 38, 68; Meryem 19/6, 49; Enbiyâ 21/72; Ankebût 29/27; Sâd 38/45).

⁴⁸² Âl-i İmrân 3/93; Meryem 19/58.

⁴⁸³ Sâd 38/45-46.

⁴⁸⁴ Enbiyâ 21/72,

⁴⁸⁵ En’âm 6/84.

⁴⁸⁶ Enbiyâ 21/72.

⁴⁸⁷ Sâd 38/45-46.

⁴⁸⁸ Yusuf 12/86.

⁴⁸⁹ Razi, *et-Tefsiru’l-kebir = Mefatifu’l-gayb*, XIII/324.

oradan ayrıldı. Rabbim, dedi. Beni zalimler topluluğundan kurtar.” Medyen tarafına yöneldiğinde: “ Umarım Rabbim bana doğru yolu buldurur.”⁴⁹⁰ Dedi. Beşer peygamber inancını vurgulamak adına Hz. Mûsâ’nın bu iki duası dikkate şayandır. Müşriklerin Efendimiz’e dillendirdikleri Sen de bizim gibi bir insansın eleştirisine tarih boyunca gönderilen tüm peygamberlerin acıkan, susayan ailesi ve kendisi için endişelenen, korkan ve rabbine sığınan vb. özellikleriyle adeta cevap verilmiştir.

Ta-ha Suresi’nde Hz. Mûsâ’nın tebliğ açısından değerlendirecek diğer duaları ise “*Rabbim gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden düğümü çöz ki sözümü iyi anlasınlar. Yakınlarımdan birini bana yardımcı ver. Kardeşim Harun’u.*”⁴⁹¹ dualarıdır. Hz. Mûsâ’nın dualarının her biri içerdiği anlam dolayısıyla dikkat çekicidir. İmam Mâtürîdî kalbime genişlik ver duasının İnşirah Suresi’ne benzerlik taşıdığını Efendimiz’in (a.s.) da kalbinin genişletilip ferahlatıldığını söylemektedir. Buna sebep olan hususun ise nübüvvet ve Risâlet sorumluluğunun ağırlığı olduğunu belirtmektedir. Peygamberlerin kalplerinin genişletilmesi ile bu zorlu görevde kavimleriyle mücadele edebileceklerini belirtmektedir. Kalbin inşirahı kalbin yumuşatılması şeklinde de yorumlanmıştır. Zira peygamberler aynı ortamda birbirine zıt iki hususla sınanmaktadırlar. Biri kavminin yalanlamalarına karşı hissedilen öfke, diğeri ise bu yalanlamanın sonuncunda gelecek azaptan dolayı merhamet.⁴⁹² Fahreddin Razi ise ayeti Şuarâ Suresi’ndeki “*göğsüm daralır dilim açılmaz*”⁴⁹³ beyanıyla açıklamış Hz. Mûsâ’nın bu daralmadan bahsettiğini söylemiştir ayrıca vahiyleri anlama ve Firavun’a karşı mücadelesinde cesaret vermesi şeklinde de olabileceği yorumunu yapmıştır. Hz. Mûsâ’nın marifetullah istediğini, kalbinin dünya ve onunla ilgili her şeyden uzak bir hale gelerek dünyayla ilgili şeyleri değersiz görmeye kalbinin muvaffak kılınmasını istemiş böylece kalbin tamamıyla kudsi alem ve ruhani makamlara yönelebileceğini ifade etmiştir.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Kasas 21,22.

⁴⁹¹ Ta-ha 20/25-30.

⁴⁹² Mâtürîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, IX/255.

⁴⁹³ Şuarâ 26/13.

⁴⁹⁴ Razi, *et-Tefsiru’l-kebir = Mefatifu’l-gayb*, XV/ 470-491.

Hız. Mûsâ'nın “*işimi kolaylaştır*” duası ise tebliğ ve Risâlet sorumluluklarını yerine getirmek ve bu görevi eda edebilmek için güç niyazı olarak açıklanmıştır.⁴⁹⁵

Hız. Mûsâ'nın “*Dilimdeki düğümü çöz ki sözümü iyi anlasınlar.*” duası birçok tefsirde Firavunun sarayında yetişen Hız. Mûsâ'nın çocuk yaşta Firavun'un sakalını çekmesi üzerine Firavun'un sınanmasından geçtiği kor ateşi ağzına attığı bu sebepten fasih bir şekilde konuşmadığı açıklamaları bulunmaktadır. Hız. Mûsâ'nın duasının sebebi olarak da bu halinin olduğu söylenmektedir.⁴⁹⁶

“*Yakınlarımdan birini yardımcı ver. Kardeşim Harun'u.*” Hız. Mûsâ Yüce Allah'tan kendisine Peygamberlik görevinde destek olacak bir vezir, yardımcı ihsan etmesini dilemiştir. Nitekim Hız.Mûsâ'nın bu niyazında Hız. Harun'un fasih bir dile sahip olması önemli bir etkidir.⁴⁹⁷

Gerek doğumu gerekse vefatı, göstermiş olduğu mucizeler dolayısıyla en çok dikkat çeken peygamber Hız. İsa (a.s.) olmuştur.

Havariler Hız. İsa'dan göstermiş olduğu tüm mucizelere ilaveten gökten yiyip içecekleri bir sofraya istemişlerdir. Hız. İsa da “*Allah'ım, Ey Rabbimiz, Bize gökten öyle bir sofraya indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bir bayram ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır. Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın.*”⁴⁹⁸ “*Şayet onlara azap edersen, onlar şüphesiz onlar senin kullarıdır. Eğer onları affedersen, hiç kuşku yok Sen hem izzet hem hikmet sahibisin.*”⁴⁹⁹ diyerek dua etmiştir

Müfessirlerden bazıları havarilerin sofraya isteğini saygıdan yoksun edebe aykırı olarak nitelemiştir. Görüşlerini temellendirmek için de Hız. Nûh, Hız. Hûd, Hız. Salih, Hız. Şuayb ve Hız. Mûsâ ve Hız. Muhammed (a.s.) ümmetlerine: “*Ben, onu size mutlaka indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim onu inkar ederse, varlıklar aleminde*

⁴⁹⁵ Vehbe b. Mustafa ez Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*, çev. Hamdi Arslan (İstanbul: Bilimevi Basın, 2005), VII/435.

⁴⁹⁶ Kurtubi, *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XII/335-338.; Matüridi, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, IX/255-258.; Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*, VIII/435.

⁴⁹⁷ Kurtubi, *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XI/337.

⁴⁹⁸ Maide 5/ 114.

⁴⁹⁹ Maide 5/ 118.

hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.”⁵⁰⁰ ilahi tehdidin olmamasıdır. Hz. İsa'nın duasına - Kur'an-ı Kerim'de nakledilen duaları arasında - Allah lafza-ı celâlinin ve Ey Rabbimiz ifadelerinin birlikte kullanıldığı başka bir örnek bulunmamaktadır. Dualar ya Ey Rabbim veyahut da Ey Rabbimiz diye başlamaktadır. Hz. İsa bu şekilde dua etmesinin sebebi duanın konusuyla bağlantılı ve olayın nazikliğinin gerektirdiği bir durumdur. Ayrıca Hz. İsa (a.s.)'nin inmesini arzuladığı sofrayla ilgili bayram ifadesini kullanması sofraya talebinde bulunan kavmini, birçok mucizeye şahit olmalarına rağmen yeni bir mucize isteginde bulunma görüntüsünden kurtarmış ve Allah'ın hoşuna gidecek onun yüceliği ile çelişmeyecek bir istek olmasını sağlamıştır.

501

Hz. İsa yukardaki duasına “*Şayet onlara azap edersen, onlar şüphesiz onlar senin kullarıdır. Eğer onları affedersen, hiç kuşku yok Sen hem izzet hem hikmet sahibisin.*”⁵⁰² diyerek devam etmiştir. Meryem oğlu İsa ile Rabbi arasında geçen karşılıklı konuşmaları içeren bu sahne ilahi azametinin yüceliğinin sergilendiği bir sahnedir. Ayet-i kerimede geçen Aziz, “*başkasında bulunmayan güç ve kudrete sahip olan*” demektir. Hakîm ise “*herhangi bir işe ancak uygun olduğu takdirde girişen*” anlamına gelir buna göre Aziz, özellikle aynı zamanda Hâkim de olduğu takdirde büyük zulmü affedebilir çünkü eğer bir kimse kendisine izzet ve hikmet bir araya gelerek bir işi yaparsa bu izzet mutlak güç ve hikmet sonucu hiçbir güç ona karşı duramaz ve verdiği hükme karşı hiçbir kimse bir şey diyemez. Allah'ın fiillerini anlattıktan sonra isimlerini hatırlatmak Kur'an-ı Kerim'in alışılmış bir ifade üslubudur. Aziz kelimesinin başına el takısı getirmek anlamı pekiştirmek içindir şu hâlde ayetin anlamı senin izzetin ve hikmetin de en ufak bir şüphe kııntısı yoktur anlamındadır.⁵⁰³

Hz. İsa Ey Rabbim eğer sen beni ve annemi ilah edinenleri bu inançları üzerinde öldürür de onlara ahirette azap edecek olursan kimsenin sana karşı gelmesi mümkün değildir. Çünkü onlar senin kullarıdır. Senin iradene boyun eğmek

⁵⁰⁰ Maide 5/ 118.

⁵⁰¹ Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, VI/302-316.

⁵⁰² Maide 5/118.

⁵⁰³ Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, VI/337.

mecburiyetindedirler. Şayet sen ölmelerinden önce onlara hidayet nasip eder ve günahlarını da bağışlayacak olursan şüphesiz ki sana karşı gelecek kimse yoktur. Zira sen dilediğini cezalandırmada her şeye galipsin. Yarattıklarından kimin hidayete kavuşup tevbe etmeye layık olduğunu bilen ve hikmet sahibi olansın. Bu ayet-i kerime, bütün işlerin Allah'ın iradesiyle olacağını, çünkü onun dilediğini yapabileceğini ve yaptıklarından dolayı onu hiç kimsenin hesaba çekemeyeceğini beyan etmektedir. Hz. İsa'nın da Hristiyanların iftiralarından uzak olduğunu bildirmektedir.⁵⁰⁴

Tebliğ sıfatı başlığı altında değerlendirebileceğim son dualar ise Efendimiz'e (s.a.s.) aittir. *De ki: Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın, dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kadırsın. Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın. Diriyi ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarırsın. Dilediğine sayısız rızık verirsin.*⁵⁰⁵

Zemahşerî, ayetteki ilk mülk kelimesini umumi ve kuşatıcı olarak değerlendirmiş, ikinci ve üçüncü mülk kelimeleri ise bütünden iki parça ve hususi mülk anlamına geldiğini söylemiştir. Ayetin sebebi nüzülü ile ilgili olarak da Mekke'nin fethi için yola çıkıldığında Fars ve Rum Krallıklarının fethi, Yahudiler ve münafıkların tepkisi, Hendek Savaşı sırasında hendek kazılırken Efendimiz'in (s.a.s.) parçaladığı kayanın sonunda yine münafıkların davranışları ile ilgili olduğunu söylemektedir. Ayetin devamında hayırdan bahsedilip şerden bahsedilmemesini kafirlerin inkâr ettiği ve Müminlere verilecek hayır olduğunu söylemektedir. Ayrıca Allah'ın faydalı yahut zararlı tüm filleri, hikmete göre gerçekleştirdiğini bu yüzden de O'nun bütün fiillerinin hayır olduğunu belirtmektedir. Mülkü vermek de çekip almak da bu kapsamdadır. Bunun ardından gece-gündüzü ve bunların birbiri ardına gelişleri ölünün ve canlının birbirlerinden çıkış hallerini zikretmiş ve böylece Allah'ın muazzam kudretine dikkat çekmiştir.⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ Taberi, *Taberi Tefsiri*, III/458-459.

⁵⁰⁵ Âl-i İmrân 3/26-27.

⁵⁰⁶ Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, I/ 907-908.

İmam Mâtürîdî ise Allah Teâlâ, dilediği birbirine zıt nesnelere bir araya getirmeye muktedir olduğu görülsün diye sebeplerin yardımı ve tabiatın dahil olmadan birbirine mütenakız özelliklere sahip nesnelere yarattığını açıklamıştır. Ölüden diriyi diriden ise ölüyü çıkarmasını birkaç şekilde yorumlamış örnek olarak da mü'min kafir ayrımı⁵⁰⁷ olabileceği söylemiştir.⁵⁰⁸ Benzer açıklamaları Fahreddin Razi de yapmıştır ve ilave olarak “*biyedikel hayr*” ifadesini açıklarken bütün hayırların Allah'ın yaratmasıyla olduğunu kulun yaratmasıyla olmadığını söylemiştir.⁵⁰⁹

“*De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, duyular ötesini ve duyular bilen Allah'ım! İhtilafa düştükleri hususlarda kulların arasında hükmü sen vereceksin.*”⁵¹⁰ Allah Teâlâ Peygamber'e (a.s.) insanlara tevhide anlatmasını emretmektedir. Gökleri ve yeri yaratan ifadesi yoktan yaratan ve güzel yaratan manasına geldiği gibi gökleri ve yeri var eden anlamına da gelir.” *Duyular alemi ve duyular ötesini bilen Allah'ım*” Bu cümle yaratılanların birbirlerinden gizlediği şeyleri de birbirlerine açıkladıkları şeyleri de bilen O'dur manasına gelebilir. Yahut gayb kelimesi ile yaratılanların hepsinden gizlenen varlıklar ve olaylar; şehadet kelimesi ile de halkın açık olarak gördükleri varlıklar ve olaylar murat edilmiş olabilir. Veyahut gayb kelimesi ilerde olacak olanı, şehadet kelimesi de olmuş olanı bilen anlamına gelir.⁵¹¹

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) tebliğ mücadelesine devam ederken karşılaşacağı olumsuz davranışlara karşı Yüce Allah nasıl davranması gerektiği de Efendimiz'e (s.a.s.) öğretmiştir. “*Buna rağmen yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter, O'ndan başka (hak) ilah yoktur. Ben yalnız O'na güvenip dayanırım. O, büyük arşın sahibidir.*”⁵¹² Duası buna güzel bir örnektir. Ayet-i kerimedeki *فَإِنْ تَوَلَّوْا* ifadesinden müşrikler ve münafıklar kastedilmiştir. Ayet-i kerimenin amacı kafirlerin, Allah'a itaatten ve peygamberi tasdikten, bu surede bahsedilen teklifleri kabul etmekten, cihadda yardım etmekten yüz çevirmeleri durumunda Hiz. Peygamber'i içine düşeceği hüznün ve kederden kurtarmaktır. Zira Allah düşmanlarına karşı O'na yardım

⁵⁰⁷ Fâtır 35/12.

⁵⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, II/312-315.; Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, VI/247.

⁵⁰⁹ Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, VI/245.

⁵¹⁰ Zümer 39/46.

⁵¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, XII/370.

⁵¹² Tevbe 9/129.

edecek ve onu çeşitli lütuf ve nimetlere ulaştıracaktır. Ayette arş'ın zikredilmesi eserler ne kadar büyük ve ne kadar iyi güzel olursa o zaman müessirin bunları var edenin akıl ve kalplerdeki celalinin ve ululuğunun zuhur etmesi de o nispette büyük ve azametli olmasındandır. Cisimlerin en büyüğünün arş olması, özellikle ondan bahsedilmesi, Allah Teâlâ'nın celalinin yüceliğine dikkat çekmek içindir. En son inen ayetlerinin bu iki ayet olduğu rivayeti vardır.⁵¹³

Efendimiz'e (s.a.s.) ait diğer bir dua ise "*Rabbim, dedi. Adaletinle hükmünü ver. Rabbimiz Rahman'dır. Sizin vasf ettiklerinize karşı yardımına sığınılacak yalnız O'dur.*"⁵¹⁴ İmam Mâtürîdî'ye göre, hak ile hükmet cümlesinden maksadın peygamberleri yalanlayanlara karşı azabın gerçekleşmesidir. Ayrıca Allah Teâlâ Resulüne tebliğinde kendisini yalancılıkla itham edenlere karşı yardım dilemesini emretmektedir.⁵¹⁵

Zemahşerî ise hak ile hükmetmekten kastın onları himaye etmemek, onlara hak ettikleri şekilde sert davranmak olduğunu söylemiş ve Allah Resulü'nün "*Allah'ım Mudar'ın üzerine cezanı sert indir*"⁵¹⁶ hadis-i şerifine benzetmiştir.⁵¹⁷ Çünkü Hz. Peygamber onlara tebliğ için tüm yollara başvurmuş onlar da eziyet ve yalanlama hususunda her yolu denemişlerdir. Böylece Allah Teâlâ'nın bu emrindeki gaye Hz. Muhammed'i (s.a.s.) teselli etmek ve emri ilahinin gayesinin onların maslahatını gözetmek olduğunu bildirmek olmuştur.⁵¹⁸

Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e (s.a.s.) gelene kadar tüm Peygamberler, Allah'ın insanlara doğru yolu göstermesi için seçtiği elçilerdir. Tebliğ sıfatı, onların önemli görevlerinden biridir. Yukarıda tebliğ sıfatı kapsamında değerlendirmeye çalıştığımız Peygamber duaları tebliğ sürecinde peygamberlerin yaşamış olduğu durumları yansıtmaktadır. Her bir peygamber, toplumlarının karşılaştığı problemleri

⁵¹³ Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, XII/ 245-246.

⁵¹⁴ Enbiya 21/112.

⁵¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, IX/440-441.

⁵¹⁶ Buhari, "İstisak" 2 (No.2); Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan, 1967)." Kitabü'l-Mesacid"57 (No.675)

⁵¹⁷ Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri: el-Keşşaf an Haka'iki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, IV/498.

⁵¹⁸ Razi, *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*, XVI/252.

özme, onlara doğru yaşam biçimlerini öğretime ve Allah'a yönelmeleri için örnek olma sorumluluğunu taşır. Bu şekilde, peygamberlerin tebliği, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde insanları aydınlatmayı ve onları manevi kurtuluşa yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

SONUÇ

Dua, insanın kendisini kul, Allah'ı rab olarak tanıdığı ve bu sebepten ibadetin özünü oluşturan en müstesna zaman dilimlerinden biridir. Dua, kulun meşru istek ve beklentilerini yalnızca Allah'a yöneltmesi, aczini kabul ederek ona yalvarması, ona tevekkül etmesi ve saygı göstermesidir.

İnanan kişi, dualarıyla inancını samimi bir şekilde ifade etmekte ve tüm güç ve yetkilerin yegane sahibi olduğuna inandığı yüce varlığa ulaşarak ihtiyaçlarını karşılamak, isteklerine cevap bulmak ve acizliğini ve eksikliğini onun yardımıyla aşmak için çaba gösterir. Bu süreçte, çaresizliğini ortadan kaldırmayı ve düşünce ve duygularını derinleştirerek dünyasını genişletmeyi amaçlar.

Kur'an-ı Kerim'de dua etmeyi emreden veya yapılmış dualardan oluşan ayetler, duanın ilahi bir emir olduğuna ve insanın fitratından kaynaklanan manevi bir ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.

Dua, insanın Allah'ın birliğini kabul etmesini gerektirdiği için iman boyutu, yalnızca bir tek Allah'a ibadet edilmesini emrettiği için amel boyutu, kulluk görevlerini yerine getirirken Allah'a ve tüm yaratılmışlara karşı bencillikten uzak durmayı şart koştuğu için ahlakî boyutu olan, dinin tüm alanlarını kuşatan bir kavramdır.

Peygamberlik, sorumluluğu açısından oldukça zorlu bir görevdir. Peygamberler, görevlerini yerine getirirken sıklıkla öldürülme tehdidi, işkenceye uğrama ve dışlanma gibi zorlayıcı muamelelerle karşılaşmışlardır. Onlar, sadece toplumları tarafından değil, bazen en yakın aileleri tarafından bile reddedilmişlerdir. Ne olursa olsun, peygamberler kendilerine verilen ilahi görevi yerine getirmekle sorumludurlar. Bu çabalarının ardında şüphesiz ki güçlü bir Allah inancı bulunmaktadır. Bu nedenle, duanın en içten ve samimi şekli, peygamberlerde en belirgin şekilde görülür. İşte bu yüzden, Kur'an Allah'ı anmanın en büyük erdem ve iyilik olduğunu, O'nun anılmasının insan için ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu, peygamberlerin örnekliğinde anlatmaktadır.

Peygamberlerin birçok ortak özelliği bulunmaktadır bunlardan biri yaşamları boyunca karşılaştıkları önemli olaylar karşısında verdikleri tepkilerdir. Diğer bir ortak noktaları ise, yaşantılarının her anında işlerini en ideal şekilde düzenleyebilmek adına dua etmeleridir. Peygamberlerin duaları, iki ana unsurdan oluşur: biri dünyevi arzu ve istekler, diğeri ise uhrevi talepler. Dünyaya yönelik dualarda, sosyal hayatın ve mevcut şartların etkisi daha belirgindir, bu dualarda beşerî duygular ve hisler öne çıkarken; ahiretle ilgili taleplerde ise mağfiret, cennet arzusu yoğun olarak hissedilir. Peygamberler, hem bir beşer olarak sosyal hayattan ve yaşadıkları olaylardan etkilenmişler, hem de farklı duyguları, olumlu ya da olumsuz bir şekilde deneyimlemişler ve dualarına yansıtmışlardır.

Hz. Muhammed (s.a.s.) başta olmak üzere Hz. Âdem, Hz. Mûsâ, Hz. İbrahim, Hz. Nûh, Hz. İsa daha birçok peygamberin duası ayetlerde zikredilmektedir. Peygamber dualarında konu başlıkları birbirine benzerlik taşımaktadır. Peygamber sıfatları bağlamında değerlendirildiğinde doğrudan ya da dolaylı peygamberlere ait tüm sıfatlara işaret eden dua içerikleri bulunmaktadır. Bu anlamda duaların içeriklerini genel olarak değerlendirilebilir.

Peygamberler dualarında taleplerini kulun acizliğini itiraf eden, içten ve derin anlamlar taşıyan özlü bir biçimde dile getirilmişler, her durumda ister bolluk ister darlık olsun, dua etmiş ve Yüce Allah'ın çeşitli isim ve sıfatlarına dualarında yer vermişlerdir. Dualarda hem kendileri için hem de ümmetleri ve kendi neslinden gelenler için olmak üzere tekil ve çoğul şahıslar kullanmışlardır. Peygamberlerin dualarında, başta anne-baba olmak üzere tüm müminlere dua edilmiş hem dünya hem de ahiret nimetleri talep edilmiştir. İbadet, tevbe, ilahi yardım, sabır, salih evlat, ilim, maddi ve manevi rızık, bereket, hastalıklara şifa ve Müslümanca bir ölüm gibi konular peygamber dualarında sıkça rastlanılan hususlardır. Ahiret ile ilgili talepler de mevcuttur; cehennem azabından korunma, cennete girme ve cennette yüksek makamlar elde etme istekleri dile getirilir. Ayrıca, şeytan ve diğer tüm şer odaklarına karşı yardım istenir ve onlardan etkilenmemek için onların helaki için de dualar edilir.

Yukarıda bahsedilen dua içerikleri, peygamberlerin sıfatları bağlamında değerlendirildiğinde, onların her yönüyle üstün örnek şahsiyetler olduklarını gösterir.

Peygamberlerin sıfatları, onları temsil eden niteliklerdir ve bu sıfatlar, müminlerde şu şekilde görülmesi muhtemeldir. Peygamberlerin “sıdk, emânet, ismet, fetânet, tebliğ” gibi sıfatları, inananların hayatına “iman, ibadet ve güzel ahlâk” olarak yansıyabilir. Bahsedilen dua içeriklerinin çoğu, bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca, bu sıfatlar, bir müminde “güzel ahlâkı yayma, kötülüklerden uzak durma ve bu kötülüklerle akılcı ve mantıklı bir şekilde mücadele etme” şeklinde görünmelidir. Zira “sıdk ve emanet”, imanlı, ibadette devamlı ve güzel ahlâklı bir hayatı temsil etmektedir.

“İsmet” sıfatının günahlardan korunma, her an ilahi iradenin gözetimi altında olma manasına geldiğinden peygamberlerin günahattan korunmak için yaptıkları dualar ismet sıfatı bağlamında değerlendirilebilir.

“Tebliğ” sıfatı sıdk ve emaneti temsil eden iman, ibadet ve güzel ahlâkı yaymayı gerektirirken, ismet sıfatının temsil ettiği günah ve kötülüklerden uzak durarak ve bunlarla mücadeleyi de gerektiren bir sıfattır. Peygamber dualarının içeriğinin en kapsamlı olarak değerlendirilebileceği alan tebliğ sıfatıdır.

“Fetânet” sıfatı ise yukarıda bahsedilen hususları gerçekleştirmek için, akıllı ve bilgece davranmayı, basiretli ve akl-ı selim sahibi olmayı; sünnetullahı göre hareket etmeyi gerekli kıldığı söylenilebilir. Fetânet sıfatının, peygamber duaları kapsamında değerlendirildiğinde bu sıfatın yansımaları açık bir şekilde görülmektedir.

Peygamber sıfatları bağlamında Kur’an-ı Kerim’deki peygamber dualarının içerikleri nübüvvet sorumluluğunu yüklenmiş bu sorumluluğun gereği olan başta emanet olmak üzere sıdk, ismet, fetânet, ve tebliğ sıfatlarının yansımalarının görüldüğü dualardır. Duanın imanî, amelî ve ahlâkî boyutu düşünüldüğünde dua içeriklerinin peygamber sıfatları bağlamında değerlendirilmesi kolaylaşmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdülbaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemü'l-Mf fehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1982.
- Adam, Hüdaverdi. "Nübüvvete Dair İki Mesele: Nebî ile Rasul Arasındaki Fark ve Kadının Peygamberliği". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 57-105.
- Akdemir, Furat. *Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber'in rnekliği Meselesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Akdemir, Hikmet. "Hz. Peygamber'in (sas) Vahye Müdahalesinin İmkszlığı". *Nübüvvet ve Hz. Muhammed'in Nübüvveti*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Akpınar, Ali. *Bilinçli Dua İçin Yorumlarıyla Peygamber Duaları*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2020.
- Aslan, Abdülgaffar. *Kur'an'da Vahiy*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Atay, Hüseyin. *İslam'ın İnanç Esasları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1992.
- Ateş, Abdurrahman. "Hz. İbrahim'e İsnat Edilen ' Yalan' (Kur'ân ve Kitab-ı Mukaddes Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım)". *EKEV Akademi Dergisi* VIII/18 (2004), 75-88.
- Aydın, Süleyman. "Kur'ân'da 'Baba' Kelimesi ve Âzer'in İbrahim (a.s.)'ın Babası Olması Meselesi". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* V/10 (2015), 201-230.
- Bağcı, H. Musa. *Beşer Olarak Hz. Peygamber*. Ankara: Ankara Okulu, 2014.
- Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed Temimi Abdülkahir. *Usul'd-Din*. İstanbul: Da'rul-fnun İlahiyat Fakültesi, ts.
- Barlak, Muzaffer. "Nübüvvetin Temel Kavramları". *Sistemantik Kelam*, 401-431.
- Bebek, Adil. *Din ve Düşünce Açısından Dua*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Bebek, Adil. "Peygamberlerin Korunmuşluklarına Dair". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2006), 19-39.
- Beyazizade, Ahmed Efendi. *İşarat'l-Meram min İbarati'l-İmam*. Kahire: y.y., 1949.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlmi Kelam*. İstanbul: Ergin Kitabevi, 1955.
- Buhari, Ebu Abdillah Muhammed ibn İsmail. *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*. ev. Mehmed Sofuoğlu. XVI Cilt. İstanbul: Ötüken, 1987.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mûcize". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXX./348-351. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.
- Bulut, Mehmet. *Ehli Sünnet ve Şia'da İsmet İnanç*. İzmir: Risale, 1991.
- Bulut, Mehmet. "İsmet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXIII/134-136. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Kur'an-ı Kerimden ğtler*. Ankara: DİB, 1991.

- Cevheri, Ebu Nasr İsmail b. Hammad. *es-Sıhah Tacü'l-luga ve Sıhahi'l-Arabiyye : Tacü'l-Luga : Sıhahü'l-luga : es-Sıhah fi'l-Luga*. çev. Ahmed Abdülgafur Attar. VI Cilt. Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Arabi, t.y.
- Cilacı, Osman. "Dua". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. IX/529-530. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Cürcani, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali. *Kitabü't-Ta'rifat*. çev. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşli. Beyrut: Daru'n-Nefais, 2003.
- Cürcani, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevakıf: Mevakıf Şerhi*. çev. Ömer Türker. III Cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Çağrıncı, Mustafa. "Cehâlet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. VII/218-219. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.
- Çağrıncı, Mustafa. "Dua". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. IX/536-539. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Çağrıncı, Mustafa. "Sıdk". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXVII/536-539. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi,
- Çavdar, Ayşe. *Tebliğ Ayetleri Ve İnsan Eğitimindeki Yeri*. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Çelik, Mehmet Vehbi. *Hülasatü'l-Beyan*. XVI Cilt. İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 1968.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 23. Basım, 2006.
- Durmuş, Zülfikar. "Hz. İbrahim'in Kur'an'daki Sıfatlarının Ahlaki Değerler Açısından İncelenmesi". *Umde Dini Tetkikler Dergisi* Aralık (2020), 183-206.
- Durmuş, Zülfikar. "İslâm Düşüncesinde Resul-Nebî Ayrımı -Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-". *Diyanet İlmi Dergi* XLIV/3 (2008), 49-72.
- Eşkar, Ömer Süleyman el-. *er-Rusül ver-Risalat*. Amman: Daru'n-Nefais, 4. Basım, 1989.
- Evkuran, Mehmet. *Sistemantik Kelam*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.
- Firuzabadi, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadi. *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusu'l-Muhit : Kamusu'l-Muhit Tercümesi = Kamus tercümesi*. çev. Mütercim Asım Efendi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Fuzuli. *Matla'u'l-i'tikad fi ma'rifati'l-mabda'i va'l-ma'ad*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1962.
- Gölcük, Şerafeddin. *İslâm Akâidi*. Konya: Esra Yayınları, 5. Basım, 1997.
- Gölcük, Şerafeddin - Toprak, Süleyman. *Kelam*. Konya: Tekin Kitabevi, 5. Basım, 2001.
- Görgün, Tahsin. "Nübüvvet İnsanlığa Rahmet". *İslam'a Giriş -Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2007.

- Gülle, Sıtkı. “Kur’ân-ı Kerîm’de Duâ Kavramı”. *EKEV Akademi Dergisi* VIII/18 (2004), 115-130.
- Günaydın, Fatma. “İlk Dönem Tefsir ve Hadis Literatüründe İsmet İnancı”. *Kelâm Araştırmaları Dergisi* Kader XV/1 (2017), 1-28.
- Halis, İshak. *Peygamberlik İçin Gerekli Sıfatlar Açısından Hz. Peygamber’in Doktora Tezi Özet Kısmı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî ibn. *Müsned*. çev. Hüseyin Yıldız vd. XXI Cilt. İstanbul: Ocak Yayınları, 2013.
- Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî ibn. *Müsnedü’l-imam Ahmed b. Hanbel*. VI Cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-İslamiyye, 1985.
- Harman, Ömer Faruk. “Nûh”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIII/224-227. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.
- Harman, Ömer Faruk. “Süleyman”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXVIII/56-60. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.
- Hasirizade, Mehmed Elif b. Ahmed Muhtar. *en-Nuru’l-Furkan fi Şerhi Lugati’l-Kur’an : Kur’an Lugati*. çev. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. II Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Işık, Kemal. *Maturidi’nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*. Ankara: Fütüvvet, 1980.
- İbn Hacer el-Askalani, Ebu’l-Fazl Şehabeddin Ahmed. *Muhtasar Fethu’l-Bari*. çev. Halil Aldemir - Soner Duman. XV Cil. İstanbul: Polen, 2006.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmet. *el-Fasl : Dinler ve Mezhepler Tarihi*. çev. Halil İbrahim Bulut. III Cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- İbn Kesir, Ebü’l Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir. *Muhtasar Kur’an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa. V Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- İbn Manzur, Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensari. *Lisanü’l-Arab*. XV Cilt. Beyrut: Darus-Sadr, [t.y.].
- İci, Ebü’l-Fadl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülgaffar. *el-Mevakıf fi İlmi’l-Kelam*. Kahire: Mektebetü’l-Mütenebbi, t.y.
- İmam Maturudi. *Akaid Risalesi*. çev. Yusuf Ziya Yörükan. y.y., t.y.
- İsfahani, Ebü’l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb. *Müfredatü Elfazi’l-Kur’an*. çev. Safvan Adnan Davudi. Dimaşk: Daru’l-Kalem, 2002.
- Kadı Abdülcebbar, Ebü’l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed. *Şerhü’l-Usuli’l-Hamse*. Kahire: Mektebetü’l-Vehbe, 2. Basım, 1988.
- Kadı Beyzavi, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Beydavi Tefsiri : Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*. çev. Abdulvehhab Öztürk. V Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013.

- Kadı Beyzavi, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Tavali 'u'l-Envar Kelam Metafiziği*. çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Kadı İyaz, Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *Şifâ-i Şerif Şerhi*. çev. Mehmet Yaşar Kandemir. III Cilt. İstanbul: Tahlil Yayınları, 17. Basım, 2023.
- Kadri, Hüseyin Kazım. *Türk Lugati : Türk Dillerinin İştikaki ve Edebi Lugatları*. İstanbul: y.y., 1928.
- Kahraman, Hüseyin. "Peygamberlerin Sahip Olduğu Sıfatların Nübüvvetin Gerekliliği ve İspatı Açısından Değerlendirilmesi". *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED) V/2 (2021)*, 163-183.
- Kanbaz, İsmail. "Hz. Peygamber'in Kişiliğinin Temel Bir Bileşeni Olarak El- Emîn Sıfatı" *DÜSBED 31 (2022)*, 1-13.
- Karahan, Fatma Bayraktar. "Bir Kelam Problemi Olarak Dua-Kader İlişkisi". *İslâmî İlimler Dergisi IV/1-2 (2009)*, 275-294.
- Karataş, Şuayip. "Kur'an'a Göre Aileyi Ayakta Tutan Bazı Kavramlar ve Bu Bağlamda Hz.İbrâhîm'in Örnekliliği". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi 7/1 (2021)*.
- Kasadar, Mustafa. *İslam İnanç Esasları Ali Muhammed Sallabi*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Kılıç, Hulisi. "Eb". *TDV İslâm Ansiklopedisi. X/65*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*. çev. M. Beşir Eryarsoy. XIX Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 2002.
- Matüridi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Kitâbü't-Tevhid*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İsam Yayınları, 17. Basım, ts.
- Matüridi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. çev. Kemal Sandıkçı. XVII Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2017.
- Maverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *A'lamü'n-Nübüvve*. Beyrut: Dar ve Mektebetü'l-Hilal, 1409.
- Melahimi, Rüknuddîn Mahmud b. Muhammed el-. *Kitabul-Faik-fi-Usulid-Din*. çev. Wilferd Madelung. Tahran: İran Bilgelik ve Felsefe Vakfı, 1386.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi. *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. VIII Cilt. İstanbul: İrfan, 1967.
- Nesefî, Ebü'l-Muin Meymun b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî Nesefî. *Tebsiratü'l-Edille fi Usuli'd-Din*. çev. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün. II Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Nevevi, Ebu Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Muri. *Riyazü's-Salihîn : Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*. çev. Mehmet Yaşar Kandemir vd. VIII Cilt. İstanbul: Erkam, 2004.

- Özbek, Durmuş. *Saduddin Teftazani ve Nübüvvet Görüşü : Peygamberlere İsnat Edilen Günahlar ve Cevapları*. Konya: Sebat, 2002.
- Parladır, Selahattin. “Dua”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. IX/530-535. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.
- Pezdevi, Ebu Yusr Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akaidi*. çev. Şerafeddin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yay., 1980.
- Ragıb el-İsfahani, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredat : Kur'an İstilahları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. II Cilt. İstanbul: Çıra Yayınları, 2006.
- Razi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-. *et-Tefsiru'l-kebir = Mefatifu'l-gayb*. ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş. çev. Suat Yıldırım. XXIII Cilt. Ankara: Akçağ, 1988.
- Razi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-. *İsmetü'l-Enbiya*. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1986.
- Razi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-. *Kelam'a Giriş el -Mufassal*. çev. Hüseyin Atay. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1978.
- Razi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-. *Kitabul'l-Erbain fi Usuli'd-Din*. çev. Ahmed Hicazi Seka. Beyrut: Darül Cil, 2004.
- Razi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-. *Me'alimü Usuli'd-Din Kelam İlminin Esasları*. çev. Muhammet Altaytaş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Reşid Rıza, Muhammed vd. *Menar tefsiri : Tefsiru'l-Menar Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim*. XIV Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 2011.
- Sabuni, Ebu Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebu Bekr. *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*. Dımaşk: el-Mektebetü'l-Hanifiyye, 1995.
- Sabuni, Ebu Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebu Bekr. *el-Kifaye fi'l-Hidaye*. çev. Muhammed Aruçi. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019.
- Sabuni, Muhammed Ali. *Peygamberlik ve Peygamberler*. İstanbul: Kültür Yayınları, t.y.
- Sabuni, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir : Tefsirlerin Özü*. çev. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz. VII Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993.
- Said Havva. *el-Esas fi's-Sünne İslam Akaidi*. çev. Abdurrahim Ali Ural, - Orhan Aktepe. İstanbul: Aksa, 1992.
- Seyyid Kutub, Seyyid b. Kutub b. İbrahim. *Fızılal-il Kur'an : Kur'an'ın Gölgesinde*. çev. Emin Saraç vd. XVI Cilt. İstanbul: Hikmet, t.y.
- Soylu, Ali. “Kur'an'da Hz. İbrâhim'in Duâlarındaki Evrensel Prensipler”. *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı II* (2019), 172-194.
- Sönmez, Mustafa. “Akli Yerinde ve Zamanında Kullanma Perspektifinde Peygamberlerin ‘Fetânet’ Sıfatı”. *Kader* 20/2 (31 Aralık 2022), 723-744.

- Sönmez, Mustafa. “Peygamberlerin ‘Tebliğ Sıfatı’ Ve Bu Sıfatın Arka Planını Oluşturmada Diğer Sıfatların Rolü”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 35 (2011), 277-298.
- Süleyman, Mukatil b. *Kur’an Terimleri Sözlüğü : el-Eşbah ve’n-Nezair fi’l-Kur’ani’l-Kerim*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret yayınları, 2004.
- Şahin, Necati. *İslam Kelamında İsmet Açısından Nübüvvet*. Konya: NEU Yay., ts.
- Şükün, Ziya. *Farsça-Türkçe Lugat : Gencine-i Güftar, Ferheng-i Ziya*. III Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1984.
- Tabatabai, Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fi Tefsiri’l-Kur’an*. ed. Seyyid Seccad Karakuş vd. XIII Cilt. İstanbul: Kevser Yayınları, 2001.
- Taberi, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Taberi Tefsiri*. çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin. IX Cilt. İstanbul: Hîsar Yayıncılık, 1996.
- Taftazani, Sadeddin Mesud b. Ömer b. Abdullah. *Şerhu’l-Makasid*. III Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001.
- Teftâzâni, Sa’deddin Mes’ûd b. Ömer b. Abdullah. *el-Makasid*. çev. İrfan Eyibil. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Tehanevi, Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed. *Keşşafu Istilahati’l-Fünun*. IV Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 2006.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi. *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu. VI Cilt. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, t.y., t.s.
- Topaloğlu, Bekir vd. *İslam’da İnanç Esasları*. İstanbul: Çamlıca Yay., 9. Basım, 2010.
- Topaloğlu, Bekir. *Maturidiyye Akaidi*. İstanbul: İFAV, 2017.
- Uludağ, Süleyman. *Taftazani Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu’l-Akaid*. İstanbul: Dergah Yayınları, 5. Basım, 2010.
- Ümit, Mehmet. “Şuayb”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIX/222-223. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Pınar yayınları, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Nübüvvet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIII/279-285. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XXXIV/257-262. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamberlik Müessesesi ve Peygamberler”, *İslamda İnanç Esasları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 26. Basım, 2018.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. X Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.
- Yeşilyurt, Temel. *Ebu’l-Berekat en-Neseî ve İslam Düşüncesindeki Yeri : Bir Kelamcı Olarak Neseî*. Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2000.

- Yılmaz, Ali. “Kur’an’daki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*
 Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi
 Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED) 35 (2011), 51-80.
- Yılmaz, İbrahim. *Fahreddin Er-Râzî’de Peygamberlerin İsmeti*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yüksel, Emrullah. *Kelam Dersleri(İlahiyat ve Nübüvvet)*. Erzurum, 1986.
- Zebidi, Ebü’l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Tacü’l-Arus min Cevahiri’l-Kamus*. VII Cilt. Beyrut: Daru’l-Fikir, t.y.
- Zemahşeri, Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *Keşşaf Tefsiri : el-Keşşaf an Haka’iki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Te’vil*. ed. Murat Sülün. çev. Muhammed Coşkun vd. VI Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.
- Zuhayli, Vehbe b. Mustafa ez. *Tefsirü’l-Münir*. çev. Hamdi Arslan. XV Cilt. İstanbul: Bilimevi Basın, 2005.
- Zülaloğlu, Fevzi. *Kur’an’da Dua ve Rasullerin Dua Örnekleri*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2005.